

ISSN 1563-0285
Индекс 75873; 25873

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫ

Халықаралық қатынастар және халықаралық құқық сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК

Серия международные отношения и международное право

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

INTERNATIONAL RELATIONS AND INTERNATIONAL LAW JOURNAL

№3 (83)

Алматы
«Қазақ университеті»
2018

ХАБАРШЫ

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ СЕРИЯСЫ №3 (83)

ISSN 1563-0285
Индекс 75873; 25873

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Қуәлік №956-Ж.

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады

Журнал саяси, философиялық ғылымдар және мәдениеттану бойынша диссертациялардың негізгі қорытындыларын жариялау үшін Қазақстан Жоғары Аттестациялық Комитетімен ұсынылған // Докторлық диссертациялардың негізгі қорытындыларын жариялау үшін Қазақстан Жоғары Аттестациялық Комитетімен ұсынылған ғылыми басылымдардың тізімі кіреді // ЖАК бюллетені, №3 1998; Нормативтік және методикалық материалдарын жариялайтын ғылыми басылымдар тізімі Қазақстан ЖАК төрағасының бұйрығы 26. 06. 2003, №433-3 // Нормативтік және методикалық материалдар жинағы №6 ЖАК

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ:

Балаубаева Б.М., т.ғ.к., доцент
(Қазақстан)
Телефон: +7 701 183 9459
E-mail: binur77@mail.ru

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Айдарбаев С.Ж., з.ғ.д., профессор – ғылыми редактор
(Қазақстан)
Губайдуллина М.Ш., т.ғ.д., профессор – ғылыми редактордың орынбасары
(Қазақстан)
Күкеева Ф.Т., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Сайрамбаева Ж.Т., з.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Макашева К.Н., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Елемесов Р.Е., э.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Ауған М.Ә., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Сейдикенова А.С., филол.ғ.к. (Қазақстан)
Омиржанов Е.Т., з.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Варику К., профессор, Дж.Неру университеті (Үндістан)
Грегори Глиссен, саяс.ғ.д., профессор Нью-Мехико университеті
(АҚШ)
Аджай Кумар Патнайк, саяс.ғ.д., профессор (Үндістан)
Торстен Бонаккер, саяс.ғ.д., профессор (Германия)
Шабаль П. PhD, профессор (Франция)
Курылев К.П., т.ғ.д., профессор (Ресей)
Кембаев Ж., құқық докторы, профессор (Германия)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ:

Татаринев Д.В., з.ғ.к. (Қазақстан)

Халықаралық қатынастар және халықаралық құқық сериясында қазіргі кездегі халықаралық қатынастар мәселелері, әлемдік интеграциялық үдерістер, халықаралық қауіпсіздік мәселелері, халықаралық қатынастар және сыртқы саясат тарихы, халықаралық құқықтың өзекті мәселелері, мемлекетшілік құқық, халықаралық экономикалық қатынастар бағыттары бойынша мақалалар жарияланады.

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гульмира Шаққозова
Телефон: +77017242911
E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гульмира Бекбердиева, Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айгүл Алдашева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші

Керімқұл Айдана
Телефон: +7(727)377-34-11
E-mail: Aidana.Kerimkul@kaznu.kz

ИБ № 12299

Басуға 20.09.2018 жылы қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 9,5 б.т. Офсетті қағаз.
Сандық басылыс. Тапсырыс №6338. Таралымы 500 дана.
Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2018

1-бөлім
**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
ЖӘНЕ ДИПЛОМАТИЯНЫҢ
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Раздел 1
**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
МЕЖДУНАРОДНЫХ
ОТНОШЕНИЙ И ДИПЛОМАТИИ**

Section 1
**ACTUAL ISSUES
OF INTERNATIONAL RELATIONS
AND DIPLOMACY**

Ayyildiz E.¹, Alipbayev A.², Byuzheyeva B.³

¹Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Atatürk university,
Turkey, Erzurum, e-mail: eyupayyildiz@gmail.com

²Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, e-mail: alipbayev19@gmail.com

³Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, e-mail: bbuzeeva@gmail.com
Department of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty

**THE MAIN ASPECTS OF THE REASONS AND A CONSEQUENCE
OF POLITICAL CRISES IN SOME SOCIALIST COUNTRIES
IN 50 YEARS OF THE XX CENTURY**

In countries of Eastern Europe in which the model of a state system of the totalitarian type constructed on the Soviet sample constantly was already in the late forties approved arose, socio-political and economic crises developed and went deep. Deterioration in a level of living of the population against the background of violation of democratic freedoms was a consequence of copying of the Soviet experience of social and economic transformations. As the argument confirming such conclusions it is possible to read out powerful social and political crises in Poland, Hungary and GDR 1953-1956, on the one hand, and sharp strengthening of repressive policy of the state for any dissent, from another. Studying of history of the Hungarian events of 1956 is of particular importance for all post-socialist countries as it was the first open armed protest against the Soviet dictatorship. The crucial role of a power factor in preservation of Eastern Europe under control of the USSR has been visually shown to the whole world. The Hungarian events have ingenerated also a crisis situation of the world communistic movement as in a number of the Communist Parties split between those who, acting under a banner of «national communism», have condemned, and those who have supported the Soviet actions in Hungary was outlined. Besides strong-arm tactics of the USSR has pushed away to the west from the communistic movement of many of those who sympathized with him earlier, first of all intellectuals.

Key words: Hungary, GDR, Poland, command system, state, policy, crisis.

Айылдыз Е.¹, Әліпбаев А.², Бөжеева Б.³

¹тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, Ататүрік университеті,
Түркия, Ерзурум қ., е-mail: eyupayyildiz@gmail.com

²тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, е-mail: alipbayev19@gmail.com

³тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, е-mail: bbuzeeva@gmail.com,
халықаралық қатынастар факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

**XX ғасырдың 50-жылдарындағы
кейбір социалистік елдердегі саяси дағдарыстардың
себептері мен салдарларының негізгі астарлары**

40-жылдардың аяғында мемлекеттік құрылым үлгісі ретінде кеңестік үлгі бойынша құрылған тоталитарлық жүйенің бекітілуі, Шығыс Еуропа елдерінде әлеуметтік-саяси және экономикалық дағдарыстардың тұрақты түрде пайда болып, кең етек алып, ұлғая түсуіне әкелді. Әлеуметтік-экономикалық қайта құрулардың кеңестік тәжірибесін көшірудің салдары халықтың өмір сүру деңгейінің нашарлауымен қатар демократиялық еркіндіктерінің шектелуіне соқтырды. Мұндай қорытындыны дәлелдеудің дәйектемесі ретінде бір жағынан, 1953-1956 жылдардағы Польша, Венгрия және ГДР-дағы ірі қоғамдық-саяси дағдарыстарды, екінші жағынан мемлекеттің іс-әрекетін сынаушыларға қатысты қудалау саясатының шұғыл күшеюін атап өтуге болады. 1956

жылғы венгерлік саяси оқиғаның тарихын жан-жақты зерделеу постсоциалистік елдердің барлығы үшін ерекше мәнге ие, өйткені бұл кеңестік үстемдікке қарсы шыққан алғашқы қарулы қарсыластық болатын. Бүкіл әлемге КСРО-ның бақылауындағы Шығыс Еуропаның күшпен ұсталынып отырылғандығы айқын көрсетілді. Венгерлік саяси оқиғалар сонымен бірге әлемдік коммунистік қозғалыстарды дағдарысты жағдайларға душар етті. Кейбір коммунистік партиялардың ішінде екіге бөліну орын алды. «Ұлттық коммунизм» туының астына біріккендер айыптаса, екіншілері Венгриядағы кеңестік әрекеттерді қолдап жатты. Сонымен бірге КСРО-ның күштеу саясаты Батыста бұған дейін өздеріне қызығушылық танытқандарды, әсіресе зиялы қауымды енді өздерінен айнытып алды.

Түйін сөздер: Венгрия, ГДР, Польша, әкімшілік-әміршілдік жүйе, мемлекет, саясат, дағдарыс.

Айылдыз Е.¹, Алипбаев А.², Бюжеева Б.³

¹кандидат исторических наук, доцент, Университет Ататурк, Турция, г. Ерзурум, e-mail: eyurayyildiz@gmail.com

²кандидат исторических наук, доцент, e-mail: alipbayev19@gmail.com

³кандидат исторических наук, доцент, e-mail: bbuzeeva@gmail.com

факультет международных отношений, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Основные аспекты причин и последствий политических кризисов в некоторых социалистических странах в 50-х годах XX века

В странах Восточной Европы, в которых уже в конце 40-х годов XX века утвердилось модель государственного устройства тоталитарного типа, построенного по советскому образцу, постоянно возникали, развивались и углублялись социально-политические и экономические кризисы. Следствием копирования советского опыта социально-экономических преобразований явилось ухудшение уровня жизни населения на фоне попрания демократических свобод. В качестве аргумента, подтверждающего такие выводы, можно считать мощные общественно-политические кризисы в Польше, Венгрии и ГДР 1953-1956 гг., с одной стороны, и резкое усиление репрессивной политики государства в отношении всякого инакомыслия – с другой. Изучение истории венгерских событий 1956 года имеет особое значение для всех постсоциалистических стран, так как это было первым открытым вооруженным протестом против советского диктата. Всему миру была наглядно продемонстрирована решающая роль силового фактора в сохранении Восточной Европы под контролем СССР. Венгерские события породили и кризисную ситуацию внутри мирового коммунистического движения, поскольку в ряде компартий наметился раскол между теми, кто, выступая под знаменем «национального коммунизма», осудил, и теми, кто поддержал советские действия в Венгрии. К тому же силовая политика СССР оттолкнула на Западе от коммунистического движения многих из тех, кто ранее ему симпатизировал, в первую очередь интеллектуалов.

Ключевые слова: Венгрия, ГДР, Польша, административно-командная система, государство, политика, кризис.

Introduction

The Second World War's international-political results which known as XX century's sorrow really influenced to the next historical development. Democracy powers increasing in the whole world is connected with fascism's smashing and its direct organizers were annihilated.

Nowadays some historical edition tries to reduce the meaning of Soviet Union's fighting in East Europe. In their opinion, Soviet Union's main goal: East Europe's territory must be under pressure because of Soviet Union's aggressive acts. If Soviet Union had stopped fighting in West side in 1944, East Europe that was slave of fascism would

have had other story... However, Soviet Union's millions of citizens could be alive. But it's another story. The answer of this solution: because of Soviet Union's international-political situation in that period, it was the only decision to save their own safeness and manipulating territories. It was a difficult and, at the same time, a period of Soviet Union power spreading, which could stay strong in any moment of that difficult tense. Based on all the events socialistic system was created: In a result of Soviet Union's pressure, seven European and three Asian countries had to be on the way of socialistic-revolution (Stroitelstvo osnov sotsializma v stranah Tsentralnoi I Yogo-Vostochnoi Evropy, 199: 207). In the end of the war, East Europe had to choose

either their own or the Soviet Union's model of reaching political-economy development. At first, in order to create a new society, there were used democracy way between twocommunities such as lower middle classes, which consist of peasants, laborers and intelligent-mature classes like communists and social democrats. Central and South-East European countries, which could prove their independence, realized a new structure as a national democracy. In spite of multiparty system in political sphere, conservatism and fascism were not allowed to rule the country. State sector had the main role in a sphere of economy. Absolutely, it influenced to socialistic system countries' future in a sphere of politics and economy.

Methodology

The greatest danger is constituted by political crises because the political crisis is a result of unstable development of political system or a deadlock condition of the political relations, the highest manifestation of political contradictions. Disorder of all control system and social disaster can be consequences of a political crisis. The problem of settlement and successful permission of political crises can be considered as one of the most current problems today because by means of mechanisms and technologies of settlement of political crises it is possible to turn crisis from destructive process into constructive and to stabilize social system.

Analyzing a historiography of a political crisis, it is impossible to ignore the researchers who were analyzing the crisis phenomena within other social sciences, but influenced formation of concepts of a political crisis.

Methodological basis of a research of a problem of the Hungarian political crisis were methods of the dialectic, historical, system, structurally functional, institutional analysis. At the same time the methodology of actually system analysis in relation to a phenomenon of the Hungarian political crisis was made by system and structural, systemic-functional and system and evolutionary methods. When carrying out this politological research general scientific methods were used: analysis and synthesis, deduction and induction, cause and effect, comparative, forecasting, etc. The important methodological role in a research was played by conceptual provisions and the conceptual and categorial device of the general theory of policy, the theory of political systems and history of political doctrines.

Results and discussion

It was known to everyone that The Second World War's results was affected to East European countries' future deeply. At first, Soviet Union political-economy system was influenced to European countries' soul. It is said to European countries that its political system with Soviet Union's political discipline was really similar but in fact that Soviet Union's political system was very far from democracy one. Most people are aware that system of Union was near to totalitarianism. Undoubtedly, such type of acts: leading one political community or movement on; one and only property's exceeding; have not a law to choose political right and freedom; main content of population's life quality low level and furthermore, it is generally felt that force to do something was characteristically for Union. It is obvious that controlling all of the sphere country, citizens are always under the pressure of political regime and leadership ideology. One community indefinite leading and apparatus of government were merged as a great power. It is clear that at the same time, undoubtedly, exist other difficult systems such as authoritarianism. Most people are aware that the government has one and only leader or community to rule and it is common belief that they advocate command system (Antidemokraticeskije rezhimi, 2003). Clear agendas have multiple facts about such type of difficult system: Word of liberty, Acts of liberty – something unknown for such type of one.

During the half of century East European countries were developed on socialistic orientation. Another negative aspect of that system is that after European countries after fascism could not realize themselves as another well-systemic one. Among the east European countries all the landlords were victimized, for instance, in Hungary the leaders of small country communities, in Bulgaria – masters of national farm league, in Poland- parties of the peasants and others were drove away from the country. In September 1947 Informational secretary which based on nine communists and parties of working class started the pressure politics in national democracy of Soviet Union, Italy, France, Romania, Poland, Czechoslovakia, Bulgaria, Federal Republic of Yugoslavia. The Soviet Union offered to pass from national democracy to socialism, using the soviet model of rule. In a result of the Second World War countries were under the command of the Soviet Union, so they had to observe all the requirements. It brought to changes of political system in Hungary,

Romania, Federal Republic of Yugoslavia, Poland, Bulgaria, Albania, Czechoslovakia, and GDR. Party of communists established totalitarian-communism regime in the East Europe. All the important sides of citizens' lives like politics, economics and intellectual values were strongly controlled by the government. Command system had set and anyone who was against the government was strictly punished. All the industry equipment was country's property. After nationalization economy and financial sphere started to industrialize. The fact that the agriculture was collectivized it led to crisis and depression in society.

Market economy in Eastern Europe mixed with bureaucratic economy. Changes in the economic and social structure were expanded. Most of the adult population were working in state economy. Groups with citizens in a simple wealthy and new political-economic transformation continue with the release of the dissatisfaction with the policy authorities, which concluded against to political power.

In the Soviet Union demonstrated happenings such as death of Stalin in 1953, the new leadership, led to a new socialist country, all of that meaning that coming a new era. In totalitarian-socialism world was some difficult moments which influenced to Hungary, Poland and German Democratic Republics a political crisis. South-Eastern European countries which trying to have socialistic world had more negative sides than positive.

Furthermore, it is generally felt that trying to build a new strong industry influenced to working power with notbest side. Especially crafts, trade and services were difficult and unreal to develop because of new system of structure for cooperating towns.

Such type of coercion to population get started to be the worst, naturally, it becoming for a new revolution. For example, in 1953-1956 German Democratic Republic, Hungary, Poland and Czechoslovakia had political-socialistic crisis that was finished with arresting many people who were against to government. Ignoring own nation's especial sides that countries could not protect its individual behavior and followed Soviet Union's requirements.

In June 1953 political crisis in GDR was the great trouble. The government raised product prices for 40 % and a law salary could not help them to get over every day's life (Lavrenov, 2003:532). People's devastation did not endure anymore. Moreover, GDR had to pay one part of the Soviet Union's War expenses. For military expenses were provided 11% of common budget (Der Volksaufstand vom 17. Juni 1953, 2009: 338). Undoubtedly, it had an affect on

economy condition of the country. All the food was still provided by card. People could not afford an expensive product in the market, number of refugee raised dramatically, especially professional experts started to leave country. Obviously, it led to a new economy problems. In May 1953 national position was unsatisfactory for all the citizens of the country (Pkatoshkin, 2004: 253). Revolution which was against the economy solution of the government in the end changed to the national anti totalitarianism one. Finally, revolution was stopped by the pressure of the Soviet Union.

In 28 July 1953, in plenum of Hungary labor party's central leadership by the offering of Soviet Union Rakkoshi Matyash was removed from his position, instead of him I. Nagy was appointed as a head of the State (Alipbayev, 2012: 439.). In the end of 40's beginning of 60's economical situation was distressing. As a ally of GDR Hungary had to pay contribution to the Soviet Union, Yugoslavia and Czechoslovakia. Salary of labors and working classes went down.

I. Nagy government's economic and political situation was significantly improved population's life quality. His strategy was enough easier for people but especially with arresting, and try to return own people who were removed. I. Nagy strategy was more responsible for people's life: started to care about food providing, stopped to invested capital to buildings and cooperation of towns. This system was very useful for people because he make the prices lower for food, do all condition for improving lifestyle and undoubtedly, he was a natural leader for the nation. There is another side to the issue, in 18 April 1955, I. Nagy was removed from his premier-minister position influencing Soviet Union because of its own fear that wishing to have such type of conditions (Zhelitskii, 2002: 185). During the long period of difficult periods it was a light in the end of tunnel but not for a long time, but the saw it because of that tried to do everything to return this light. Government disagreed with that decision and in Poland, Poznan's people in 1956 was near for the war of citizen. In October-November 1956 Hungary's status of that difficult period was more hard. Nowadays it was a step in their history, which called Hungary's revolution or Hungary's rising. Undoubtedly, Soviet Union used that moment for its own benefits and called it panic, but it is another story

Conclusion

To sum up all the process of the political crises in society took place between the soviet political

system model, which got all the sphere of the society and people who wanted a democracy system to be reinstated. In order to quiet the crisis down they used weapon of meson.

In addition, members of the Warsaw Treaty Organization were under the pressure of the Soviet Union so they supported the opposition against the Hungarian Revolution. A Hungarian Revolution had amount number of victims, it was bloodshed one. A Hungarian government was ruled officials of the Soviet Union. The main aim of the Soviet Union in a such political condition was to keep it's position of influence to other countries in that period.

Events of 1956 in Hungary became manifestation of deep crisis of Stalin model of socialism in her concrete historical Hungarian option. As the Stalin model went back the roots to the Bolshevik concept of dictatorship of the proletariat, in relation to Hungary of 1956 there are bases to speak also about crisis of the socialist social system which is really embodied in conditions of a certain country according to Marxist-Leninist theories. Internationally an exit of Hungary from the Warsaw Treaty Organization has marked itself the «tectonic shift in the empire» (G. Kissinger) which has designated a real possibility of the crash of the Yalta and Potsdam bipolar model

which has fixed in itself decisive results of World War II. Owing to this fact it became a call not only for the USSR within which sphere of influence Hungary fell, and not only for the young, begun to develop only in the late forties world system of socialism, but also for their antagonists in interblock opposition – the USA and their allies.

The crucial role of a power factor in preservation of Eastern Europe under control of the USSR has been visually shown to the whole world. The Hungarian events have ingenerated also a crisis situation of the world communistic movement as in a number of the Communist Parties split between those who, acting under a banner of «national communism», have condemned, and those who have supported the Soviet actions in Hungary was outlined. Besides strong-arm tactics of the USSR has pushed away to the west from the communistic movement of many of those who sympathized with him earlier, first of all intellectuals. At last, events in Hungary and around it have affected, though not too long-term image, on a condition of the relations between the West and the East in the conditions of «Cold War» that allows to speak about the Hungarian crisis of 1956 and as about a factor of the international relations in post-war Europe and the world.

References

- Строительство основ социализма в странах Центральной и Юго-Восточной Европы (1991) - Москва. С.207.
Антидемократические режимы // http://studopedia.ru/10_59152_anti-demokraticheskie-rezhimi.html. <25.03.2003>
Лавренов С.Я., Попов И.М. (2003) Берлинский кризис 1953 г.// Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. М.: АСЕ, С.532.
Der Volksaufstand vom 17. Juni 1953(2009)// Handbuch der Deutschen Geschichte. Klett-Gotta,2009,10 Aufl., Bd.22. S.338.
Платошкин Н.Н.(2004) Жаркое лето 1953 года в Германии. М.:ОЛМА Медиа Групп. С.253.
Әліпбаев А.Р., Бөжеева Б.З. (2012) Еуропа және Америка елдерінің қазіргі заман тарихы. Оқулық. Алматы. Б.439.
Желицкий Б.Й. (2002) Народная демократия и становление тоталитарного режима в Венгрии. М.: Наука. С.185.
Желицкий Б. Й. (2006) Имре Надь //Вопросы истории. № 8.С.50–77.
Васильева Н., Гаврилов В. (2000) Балканский тупик? (Историческая судьба Югославии в XX веке). Москва. С.183.
Волобуев В.В. (2009) Политическая оппозиция в Польше. 1956 – 1976. - Москва. С.137.
Гришин Я.Я. (1991) Истоки кризисов. Казань. С.98.
История стран Центральной и Восточной Европы(2009) Спб. С.157.
Стыкалин А.С. (2003) Прерванная революция: Венгерский кризис 1956 года и политика Москвы. Москва. С.63.
Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века (2000). В 3-х тт. Т. 1. Москва. С.81.
Чехия и Словакия в XX веке: очерки истории (2005) / под ред. В.В. Марьиной. С.59.
Shawcross И. (1974) Crime and Compromise. Janos Kadar and the politics of Hungary since revolution. London. P.35.
Мусатов В. Л. (1994) Трагедия Имре Надя // Новая и новейшая история № 1.С.165.
The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents (2002) / Ed. by Cs.Bekes, M.Byrne, J. M. Rainer. New York – Budapest, P.14–23.
Мусатов В. (1996) Предвестники бури. Политические кризисы в Восточной Европе (1956–1981). С18–21.
Rainer M. Janos. (2009) Imre Nagy A Biography London – New York P.84.
Стыкалин А. С. (2014) Проблема эффективности функционирования Коминформа и мотивы его роспуска в контексте отношений СССР и стран советского блока с Югославией. 1949–1956 // Славяноведение, № 1. С.12–29.

References

- Alipbayev A.R., Byuzheyeva B.Z. (2012) Europa zhane Amerika elderining qazirgi zaman tarikhy. Oqulyq. -Almaty, P.439.
- Antidemokraticheskie rezhimi // http://studopedia.ru/10_59152_anti-demokraticheskie-rezhimi.html. <25.03.2003>
- Central Eastern Europe in the second half of the 20th century(2000). In 3 vol. T. 1.
- Der Volksaufstand vom 17 Juni 1953// Handbuch der DeutschenGeschichte. Klett-Gotta, 2009,10Aufl., Bd.22. S.338
- Grishin Ya. Ya. (1991) Sources of crises. – Kazan.P.98.
- History of the countries of Central and Eastern Europe(2009). SPb, P.157
- Lavrenov S.Ya., Popov I.M. (2003) Glava 7. Berlinskii krizis 1953 g. -Sovetskii Soyuz v lokalnykh voynakh i konfliktakh. – M.: ASE, 2003. S.532.
- Musatov V.(1996) Storm harbingers. Political crises in Eastern Europe (1956–1981). P.18-21.
- Musatov V.L. (1994) Tragedy by Imre Nagy//Modern and contemporary history, No. 1. P.165.
- Platoschkin N.N. (2004) Zharkoe leto 1953 goda v Germanii. -M.:OLMA Media Grupp, P.253.
- Rainer M. Janos(2009) Imre Nagy. A Biography London – New York.P.84
- Shawcross H.(1974) Crime and Compromise. Janos Kadar and the politics of Hungary since revolution. London.P.35.
- Stroitelstvo osnov socializma v stranakh Centralnoi i Yogo-Vostochnoi Evropy(1991). M.:Delo, P.207.
- Stykalin A. S. (2014) A problem of efficiency of functioning of Kominform and motives of his dissolution in the context of the relations of the USSR and the countries of the Soviet block with Yugoslavia. 1949–1956 // Slavic studies. No. 1. P.12-29.
- Stykalin A. S. (2003) The interrupted revolution: Hungarian crisis of 1956 and politician of Moscow. P.63
- The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents(2002) / Ed. by Cs.Bekes, M.Byrne, J. M. Rainer. New York – Budapest. P.14–23
- The Czech Republic and Slovakia in the 20th century: history sketches(2005) / under the editorship of V.V. Maryina.P.59
- Vasilyeva N., Gavrilov V. (2000) Balkansky Deadlock? (The historical fate of Yugoslavia in the 20th century). P.183
- Volobuyev V.V. (2009). Political opposition in Poland. 1956 – 1976. P.137
- Zhelitski B.Y. (2006) Imre Nagy //history Questions. No. 8. P. 50-77.
- Zhelickii B.I. (2002) Narodnaya demokratiya i stanovlenie totalitarnogo rezhima v Vengrii.-M.:Nauka, S.185.

Baizakova K.¹, Kukeyeva F.², Pelipeiko X.³, Ordabayev A.⁴

¹Doctor of history, Professor, e-mail: kbaizakova@mail.ru

²Doctor of history, Professor, e-mail: fturar@mail.ru

³1st year master student, e-mail: ksenya18996@mail.ru

⁴PhD student, e-mail: Aorda@mail.ru

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

THE REASONS OF CENTRAL ASIAN YOUTH INVOLVEMENT IN TERRORIST AND EXTREMIST ORGANIZATIONS

Terrorism has become one of the factors of socio-political life, it has become one of the main threats to security in the world. Never before have terrorist attacks brought so many victims and devastations of a huge scale at one time, were not so professionally prepared and coordinated, did not attract such heavy moral, material, financial, political and environmental consequences. However, the problem of terrorism and extremism in modern society is worsened by the fact that more and more terrorist organizations involve young people in their activities. Through the influence of various factors, such as: social, political, economic, the most vulnerable to the ideological influence of young people, replenishes the ranks of extremist and terrorist groups, whose leaders use and manipulate them for their own purposes. Young people become a focal group for terrorists, as the impact on the immature psyche requires less work and gives more success. As a result, they simply become victims, in view of their insolvency and social, material insecurity. The young generation, by its very nature, age and position in society, has those features and features of thinking and behavior that, in certain socio-psychological conditions and purposeful influences, shape extremist personalities. Today there are about 500 illegal terrorist organizations in the world and the activities of extremist individuals, groups and organizations are increasing every day. A distinctive feature of modern international terrorism is globalization, which is based on extremist ideology. The world community is concerned about the growth of terrorist activity which is caused by numerous victims and huge material damage. The conducted research allows to consider the main reasons for participation of young people living in the countries of Central Asia in the activities of terrorist and extremist organizations. The materials of the article can be useful in a comprehensive study of the problem of terrorism and extremism in the territory of the Central Asian region.

Key words: terrorism, extremism, youth, Central Asia, antiterrorist activity, recruitment, reasons for involvement.

Байзақова Қ.¹, Кукеева Ф.², Пелипейко К.³, Ордабаев А.⁴

¹тарих ғылымдарының докторы, профессор, e-mail: kbaizakova@mail.ru

²тарих ғылымдарының докторы, профессор, e-mail: fturar@mail.ru

³1 курс магистранты, e-mail: ksenya18996@mail.ru

⁴PhD студент, e-mail: Aorda@mail.ru

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Орталық Азия жастарының лаңкестік және экстремистік ұйымдарға тартылу себептері

Терроризм қоғамдық-саяси өмір факторларының, сондай-ақ, қауіпсіздіктің негізгі қауіп-қатерінің бірі болып табылады. Бұрын ешқашан террористік шабуылдар осыншама үлкен ауқымда құрбандыққа және бүлінушілікке әкелген жоқ, осыншама кәсіби дайындалып, ұйымдастырылмаған, ауыр моральді, қаржылық, саяси және экологиялық салдарларға әкелмеген еді. Алайда, террористік ұйымдардағы жастар санының өсуі бүгінгі қоғамдағы терроризм мен

экстремизм проблемасын күрделендіріп отыр. Осындай, әлеуметтік, саяси, экономикалық әртүрлі факторлардың ықпалына, жастардың идеологиялық ықпалына ең осал көшбасшылары пайдаланылатын және өз мақсаттары үшін айналы экстремистік және террористік топтардың қатарын толықтырады. Жастар лаңкестердің фокус-топтарына айналады, өйткені жетілмеген психикаға әсер ету аз жұмысты қажет етеді және көп табысқа қол жеткізеді. Нәтижесінде, олар төлем қабілетсіздігіне, әлеуметтік және материалдық белгісіздікке байланысты зардап шегеді. Жас ұрпақтың өз табиғаты, жасы мен қоғамдағы орны бойынша, белгілі бір әлеуметтік-психологиялық жағдайларда және экстремистік тұлғалардың қалыптасуына мақсатты түрде әсер ететін ойлау мен мінез-құлықтың ерекшеліктері бар. Бүгінде әлемде 500-ге жуық заңсыз террористік ұйым бар, экстремистік топтар мен ұйымдардың қызметі күн сайын артып келеді. Қазіргі заманғы халықаралық терроризмнің айрықша ерекшелігі экстремистік идеологияға негізделген жаһандану болып табылады. Әлемдік қауымдастық көптеген құрбандар мен зор материалдық залал келтірген террористік белсенділіктің өсуіне алаңдайды. Зерттеулер бізге террористік және экстремистік ұйымдардың іс-қимылы Орталық Азия елдерінде жастарды тартудың негізгі себептерін қарастыруға мүмкіндік береді. Мақаладағы мәліметтер Орталық Азия аймағының аумағында терроризм мен экстремизмнің проблемасын жан-жақты зерттеу үшін пайдалы болуы мүмкін.

Түйін сөздер: терроризм, экстремизм, жастар, Орталық Азия, терроризмге қарсы іс-қимыл, жалдау, тартылу себептері.

Байзакова К.¹, Кукеева Ф.², Пелипейко К.³, Ордабаев А.⁴

¹доктор исторических наук, профессор, e-mail: kbaizakova@mail.ru

²доктор исторических наук, профессор, e-mail: fturar@mail.ru

³магистрант 1 курса, e-mail: ksenya18996@mail.ru

⁴PhD докторанты, e-mail: Aorda@mail.ru

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Причины вовлечения молодёжи Центральной Азии в террористические и экстремистские организации

Терроризм стал одним из факторов социально-политической жизни, он стал одной из основных угроз безопасности в мире. Никогда прежде террористические атаки не приносили столько жертв и разрушений огромного масштаба за один раз, не были настолько профессионально подготовлены и скоординированы, не привлекали таких тяжелых моральных, материальных, финансовых, политических и экологических последствий. Однако проблема терроризма и экстремизма в современном обществе усугубляется тем фактом, что все больше террористических организаций привлекают молодежь к своей деятельности. Благодаря влиянию различных факторов, таких как: социальный, политический, экономический, наиболее уязвимый для идеологического влияния молодежи, пополняется ряды экстремистских и террористических групп, руководители которых используют и манипулируют ими в своих целях. Молодые люди становятся фокус-группой для террористов, поскольку воздействие на незрелую психику требует меньше работы и дает больше успеха. В результате они просто становятся жертвами ввиду их несостоятельности, социальной и материальной неуверенности. Молодое поколение по самой своей природе, возрасту и положению в обществе обладает теми чертами и особенностями мышления и поведения, которые в определенных социально-психологических условиях и целенаправленно влияют на формирование экстремистских личностей. Сегодня в мире насчитывается около 500 незаконных террористических организаций, и деятельность экстремистских людей, групп и организаций растет с каждым днем. Отличительной чертой современного международного терроризма является глобализация, основанная на экстремистской идеологии. Мировое сообщество обеспокоено ростом террористической деятельности, вызванной многочисленными жертвами и огромным материальным ущербом. Проведенные исследования позволяют рассмотреть основные причины участия молодежи в странах Центральной Азии в деятельности террористических и экстремистских организаций. Материалы статьи могут быть полезны при всестороннем изучении проблемы терроризма и экстремизма на территории центральноазиатского региона.

Ключевые слова: терроризм, экстремизм, молодёжь, Центральная Азия, антитеррористическая деятельность, вербовка, причины вовлечения.

Introduction

The relevance of the article is reinforced by the fact that at the turn of the 20-th and 21-st centuries the problems of terrorism, religious extremism and counteraction to these phenomena have become one of the most important for both individual states and the world community as a whole. In the period under review, since the early 1990s, there have been major political and cultural changes in the countries of Central Asia, that is, the formation of independent states, a gradual departure from Soviet ideology, and the strengthening of the role of religion in society. It was period, which was the starting point for the formation of extremist and terrorist ideas in the Central Asian society. The present youth has grown under the influence of transitional moments, instability and the desire to change the existing system.

The problem of extremism and terrorism, in view of its relevance, is studied throughout the independence of Central Asian countries, but after the events of September 11, 2001, as well as the situation in Afghanistan, the researchers began to pay more attention to this problem. When analyzing the degree of study of the topic, the author of the thesis used a problem-country approach. This is due to the scale and nature of recent terrorist actions, which indicate that they, having changed their essence, have become a universal and general planetary phenomenon. In this regard, it is necessary to clarify the reasons for involving young people of Central Asian countries in terrorist and extremist groups in order to develop adequate methods for overcoming these phenomena, to find ways to prevent them, and mechanisms for overcoming and eradicating them.

In this regard, it is necessary to analyze the factors that generate terrorism and religious extremism among young people. In the future, based on the identified reasons, you can create a portrait of a young man who has become a part of terrorist organizations. This will make it possible to identify young people susceptible to joining terrorist and extremist organizations at an early stage and to take appropriate rehabilitation measures.

Methods and theoretical approaches

The problem of extremism and terrorism due to global, multidimensional and special political significance is the subject of research in different areas of science. A systematic approach to research provides an opportunity to improve the process of developing effective social technologies aimed

at minimizing the impact of terrorism on modern society. In parallel, in modern studies of the psychology of terrorism, the method of comparative analysis is used, which allowed in the study of theoretical and empirical material to correlate in the description of the phenomenon studied various theoretical approaches based on their initial bases (Ruby, Post, 2015).

Terrorism changes over time and develops quantitatively and qualitatively. Comparative analysis allows us to trace the beginning of terrorist aggression, to predict its direction and development. The appeal to D. Hardman's concept allowed to formulate the definition of terrorism as a social phenomenon. Scholars and policymakers are stuck in their efforts to outline the criteria for distinguishing terrorism from other state and non-state violence. While some researchers argue that setting globally acceptable criteria for knowing and identifying terrorist acts is important, others believe that such criteria should be relative depending on the situation, location, motivations, and national policies (Peters, Michael, 2005).

The interdisciplinary nature of the problem has led to the application of a complex of different research methods based on a combination of socio-cultural, socio-psychological and comparative approaches. To achieve this goal and achieve the stated objectives, a wide range of general scientific and special methods of qualitative and quantitative research were used. Collection and analysis of information, classification. Situational analysis contributed to an understanding of the specifics of youth participation in terrorist and extremist organizations. A great influence on the study of the causes of the spread of extremist ideas among young people was provided by the sociological method, which involves elucidating the all-round dependence of youth on society, on its socioeconomic status (Решетняк, 2016). This method makes it possible to understand the social orientation of young people's participation in terrorist organizations, and also shows the regularity of youth's connections with all spheres of society's life.

Results

Results expected after the studying are expressed in the following theses: (a) the reasons for involving the youth of Central Asia are complex; (b) terrorist and extremist organizations use modern technologies for recruitment; (c) the countries of Central Asia conduct anti-terrorist measures based on the experience of foreign countries.

The subject of our study is the reasons for the participation of young people of Central Asian countries in terrorist and extremist organizations.

Discussion

Discussion in the context of studying the problems of the involvement young people of Central Asia into the terrorist and extremist organization.

The problem of terrorism and extremism in the Central Asia attracts wide attention of researchers from the states having interests in this region. The Western researchers working on the problem of terrorism is presented quite widely. The main topics of research are the problem of terrorism in general, the question of the definition of terrorism, its origins, as well as the causes of its spread. It is worth mentioning the work of B. Hoffman «Terrorism – a view from within», since in his study the American analyst B. Hoffman considers terrorism in all its manifestations (Хоффман, 2003). The fact that there are multiple causes of terrorism, and because of the disagreement over what constitutes terrorism, it is difficult to know for sure what the overall solutions to terrorism should be (Sageman, 2014). However, it is possible to identify specific solutions to terrorist actions based on the identifiable patterns, locations, known causes, and dynamics. Newman argue that radicalization and its extreme outcome – terrorism – could be explained from the perspective of the social cleavage theory through the dynamics of existing intergroup conflict (Newman, 2006). People tend to identify with their own group and do everything possible to defend their group. For them, what is branded «terrorism» is nothing but a defense mechanism in solidarity with the group people identify with (Schmid, 2005).

Another important direction in the writings of Western scholars is the psychological portrait of a terrorist. In this matter, John Horgan's «Psychology of Terrorism» will be interesting, where he reveals the main factors contributing to the involvement of people in terrorist organizations. Horgan identified several factors that, in his opinion, can be considered «risk factors», «each member of the terrorist cell had a personal experience of persecution, real or imagined. A potential recruit enjoys joining to such a structure, he experiences an emotional upsurge and realizes the meaning of his life, he fully identifies himself with the ideology of the group. In addition, for a person to wish to become a member of a terrorist organization, a certain social experience is required, he can be received in the family, among

friends or in an educational institution» (Horgan, 2003).

Randy Borum, author of the book «Psychology of Terrorism» cites a different hypothesis in opposition to the theory of Horgan. From his point of view, terrorists, as a rule, suffer from «traumas of narcissism» (Borum, 2004), that is, from serious damage that has been inflicted for a long time on their representation of themselves as individuals. This damage is so strong that it forces them to seek a new, «positive» identity and regain their self-respect and sense of significance through belonging to a terrorist group. The problem of terrorism can be solved only after a thorough analysis of the psyche, behavior and social status of a person in society (Lake, 2002).

The most recent view of the problem of the spread of terrorism and extremism is presented in the book by Jarold Post «The Mind of the Terrorist: The Psychology of Terrorism from the IRA to al-Qaeda». Gerald Post believes that terrorism is a purely psychological phenomenon, and therefore, it is necessary to fight it not with weapons, but with psychological methods (Post, 2007). However, due to a different approach in determining the appearance of a terrorist, there is no exact and generalized portrait of a person involved in terrorist and extremist organizations. Imperative that any solutions to terrorism should display «greater clarity in the objectives and terms of reference utilized» (Irwin, 2015).

Among Western researchers there are no works devoted specifically to the participation of Central Asian youth in terrorist and extremist organizations. There are no new works concerning the level of the terrorist threat in the countries of Central Asia. This issue for Western analysts was relevant during the events in Afghanistan. Western researchers adhere to an integrated approach to the study of terrorism. In their works they present a general picture of the concept of terrorism, and also explain this phenomenon from the standpoint of psychology (Crenshaw, 1992). First, it is believed that the emergence of ISIL from the Middle East as an international terrorist network accounts for the rapid spread of terrorism related violence in the western countries through its affiliates in many countries and its re-cruitment of lone wolves on social media (King and Taylor, 2011). Second, the militarized engagement of Boko Haram in the northeastern part of Nigeria by the Nigerian military forced Boko Haram members to flee to neighboring countries of Niger, Cameroon, and Chad, from where the group re-cruited more members and intensified its violent

acts against the local populations, government facilities, and the law enforcement (Lentini, 2008). The third factor is the regrouping and rebranding of Al-Qaeda after the killing of Osama bin Laden on May 1, 2011 in Pakistan, and the death of Muammar Gaddafi on October 20, 2011 which created a vacuum for the activities of terrorists in Libya. Fourth, Al-Shabaab's continuous activities in East Africa, particularly in Somalia and Kenya, and its collaboration with other terrorist networks make the global counterterrorism efforts more difficult in that region (Moghadam, 2006). The fifth factor is that against the counterterrorism measures and the war on terror by the United States and its allies, the Taliban intensified its terror attacks and war in Pakistan and Afghanistan, with a 29 percent increase in terrorism related deaths and 34 percent increase in battlefield deaths, making it a total of 19,502 deaths in 2015 (Global Terrorism Index, 2016). Without neglecting the other factors that are not mentioned here, the sixth point is the unpredictable nature of the transnationally connected but domestically executed terrorism related attacks by home-grown lone-wolves in the Western countries (Ahmed, Forst, 2005). The transnational nature of the terrorist attacks that occurred in Western countries, for example, the terrorist attacks in Boston, San Bernardino, Orlando, Paris, Brussels, Ankara, London, Berlin, and so on, show that terrorism is no longer a Middle Eastern, Asian or African problem. Terrorism poses a serious threat to the national security of Western countries, and the world at large (Miller, 2006). There are no specifically dedicated works on terrorism and extremism in Central Asia, however, these works fit well in Central Asia and can be useful in analyzing the situation in Central Asia (Сундиев, 2008).

A number of articles are devoted to the influence of Afghanistan on the level of terrorist threat in the countries of Central Asia. V.V. Naumkin in his work «Islamic radicalism in the mirror of new concepts», «the process of formation of radical extremist groups in the territory of Central Asia, a special place is given to the terrorist group «Hizbut-Tahrir» and the participation of unemployed youth in it» (Наумкин, 2005). This topic is relevant for Russian researchers due to the territorial proximity of Russia and Central Asia. Another important topic is cooperation in the framework of the CSTO and the SCO in combating terrorism and extremism in all its manifestations (Cornell, 2005).

Cooperation within the framework of regional organizations is an effective tool for combating terrorism and extremism (Рахмонов, 2016). Russian

scientists began to consider one of the first terrorism as not only a political state, but also as a social one, having its roots (Исаев, 2007). There is a sufficient number of interdisciplinary works devoted to the causes of the spread of terrorism, but they dealt with issues of terrorism in general, terrorist organizations in the territory of Central Asia, without focusing on the participation of Central Asian youth in terrorist and extremist organizations (Анто-ненко, Шкеля, 2015).

An important direction in the issue of terrorism and extremism in the countries of Central Asia is NATO's participation in security issues. So, in the work of N.M. Omarov «NATO and Central Asia: regional and national security and strategic partnership» singles out the role of international organizations in the fight against international terrorism (Омаров, 2003). A feature of Central Asian historiography is that basically all the works are tied to certain events, such as the Andijan events of 2005, terrorist acts in Kazakhstan in 2011-2017, terrorist acts in Uzbekistan in 2009. «The problem comprehensively, clearly systematizing the external and internal factors of involving new members in the ISIS series, first of all, from the active student environment» (Sandler, 2015). The article presents various points of view on the degree of solving the problem today, as well as expert forecasts of future developments. The main forms of preventive work for combating the recruitment of the ISIS of our citizens are works with young people through NGO (Enders, Sandler, 2006).

One of the most serious works devoted to the history of the penetration of the extremist group «Soldiers of the Caliphate» into Kazakhstan is Yerlan Karin's book «Soldiers of the Caliphate: Myth and Reality», where a rather interesting study was presented that showed the role of young people in large terrorist organizations (Карин, 2014).

Feature of another book by E. T. Karin «Between ISIS and Al-Qaeda: Central Asian militants in the Syrian War» is that the risk factors for the Central Asian countries related to the activities of large terrorist organizations were analyzed, since ISIS and Al – Qaida. It is important to note that it is in this work that the prerequisites for the formation of non-traditional religious groups in the countries of Central Asia are revealed. The main channels of recruitment come from family ties, when relatives call for them to Syria (Карин, 2016).

Conclusion

The spread of terrorist and extremist ideas among the youth of Central Asia is a serious problem not

only for the entire CAR, but also for neighboring states such as Russia and China. With the development of information technologies and the growth of communication methods, it is easier for territorial groups to engage in the recruitment of young people. They use various methods, ranging from direct contact with a recruit using psychological tricks, ending with the possibilities of the Internet and other information resources. The Internet attracts terrorist organizations in that everyone can gain access, lack of strict government control, and the speed and cheapness of disseminating information make the Internet one of the simplest and most effective methods of recruiting to date. One of the reasons why young people come to these sites, start discussions in communities, is to search for answers to religion questions, that is, young people try to independently study religious canons and foundations, not taking into account the fact that most of the religious information on the Internet is wrong or interpreted in favor of radical terrorist organizations.

Thus, the process of involving young people of Central Asia in extremist and terrorist organizations provides for a comprehensive use of special psychological techniques, manipulating the consciousness of vulnerable groups of the population, and using all the possibilities of the Internet and modern technologies to expand the number of recruits among young people. Recruiters use an individual approach, since every case and recruit has its own characteristics.

In matters of radicalization of young people, it is very important to determine the similar features and indicators that individuals involved in terrorist and extremist organizations have in order to create a portrait of a person capable of radical extremist actions. There are a number of characteristics of each representative of a terrorist group, but still an analysis of the biography, psychological portraits of participants in terrorist groups allows us to identify a number of similar issues.

The reasons for involving the youth of Central Asia can be divided into ideological, psychological, socio-economic and political. If we talk about ideological reasons, it is necessary to single out the desire to create an «ideal» society or state. Thus, among the motives that encourage young Muslims to go to jihad in Syria, to move to live in the «Caliphate», experts note the desire to participate in the creation of an ideal state in the canons of Islam with the goal of creating a just society of Muslims.

An analysis of the causes of the spread of extremist ideas among young people shows that it is necessary to begin the fight against extremism and terrorism from the society where the personality of people is being formed. It is quite difficult to take into account psychological reasons in view of the individuality of each case, but without considering all the components of the process of radicalization, it is impossible to give an objective decision on countering terrorism in the countries of Central Asia.

References

- Ruby K. G., Post J.M. & Shaw E. D. (2015) The radical group in context: An integrated framework for the analysis of group risk for terrorism. *Studies in Conflict & Terrorism*, p. 73-100.
- Peters, Michael A. (2005) *Education, Globalization, and the State in the Age of Terrorism*. Paradigm Publishers: Boulder, p. 23-30
- Решетняк А.В. (2016) Терроризм и религиозный экстремизм в Центральной Азии: проблемы восприятия. Кейс Казахстана и Кыргызстана. Астана: КИСИ при Президенте РК, 86 с.
- Хоффман Б. Терроризм - взгляд изнутри. (2003) - М.: Ультра. Культура, 2003. 264 с.
- Sageman, M. (2014) The stagnation in terrorism research. *Terrorism and Political Violence*, 26, p. 565–580, Taylor & Francis Group, LLC.
- Newman, E. (2006) Exploring the “root causes” of terrorism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 29(8), p. 749-772. DOI: 10.1080/10576100600704069.
- Schmid, A. P. (2005) Root causes of terrorism: Some conceptual notes, a set of indicators, and a model. *Democracy and Security*, 1(2), p. 127-136. DOI: 10.1080/17419160500321139.
- Horgan J. (2003) *The Psychology of Terrorism*. Taylor & Francis, 224 p.
- Borum R. (2004) *Psychology of Terrorism*. University of South Florida, 78 p.
- Lake D. (2002) Rational extremism: Understanding terrorism in the 21st century. *Dialog IO*, 1, p. 263-296.
- Post J.M. (2007) *The Mind of the Terrorist: The Psychology of Terrorism from the IRA to al-Qaeda*. St. Martin's Press, 320 p.
- Irwin, N. (2015) The complexity of responding to home-grown terrorism: Radicalization, de-radicalization and disengagement. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 10(2), p. 166-175. DOI: 10.1080/18335330.2015.1089639.

- Crenshaw M. (1992) Decisions to use terrorism: Psychological constraints on instrumental reasoning. *International Social Movements Research*, 4, p. 29-42.
- King, M. and Taylor, D. M. (2011). The Radicalization of homegrown jihadists: A review of theoretical models and social psychological evidence. *Terrorism and Political Violence*, 23(4), p. 602-622. DOI: 10.1080/09546553.2011.587064.
- Lentini, P. (2008) Understanding and combating terrorism: Definitions, origins and strategies. *Australian Journal of Political Science*, 43(1), p. 133-140. DOI: 10.1080/10361140701842615.
- Moghadam, A. (2006) Suicide terrorism, occupation, and the globalization of martyrdom: A critique of dying to win. *Studies in Conflict & Terrorism*, 29(8), p. 707-729. DOI: 10.1080/10576100600561907.
- Global terrorism index, 2016. [Электронный ресурс] URL: <https://reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2016>
- Ahmed, A. and Forst, B. (2005) *After terror: Promoting dialogue among civilizations*. Cambridge: Polity Press. 327 p.
- Miller, L. (2006) The terrorist mind: I. A psychological and political analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50 (2), p. 121-138. DOI: 10.1177/0306624X05281405
- Сундиев И.Ю. (2008) Экстремизм и терроризм: методология познания экстремальных форм социальной реальности // Экстремизм и другие криминальные явления. М., с. 35-60
- Наумкин В.В. (2005) Исламский радикализм в зеркале новых концепций и подходов.- Москва: Ленанд, 62 с.
- Cornell S.E. (2005) Narcotics, Radicalism and Armed Conflict in Central Asia: The Islamic Movement of Uzbekistan // *Terrorism and Political Violence*, Vol. 17, No. 4. P. 619-639.
- Рахмонов А.С. (2014) Внешние и внутренние факторы вовлечения молодежи в ряды террористических организаций. [Электронный ресурс] // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vneshnie-i-vnutrennie-factory-vo vlecheniya-molodyozhi-v-ryady-terroristicheskikh-organizatsiy>
- Исаев М. (2007) Предпосылки и источники молодежного экстремизма / М. Исаев // *Власть*. № 12. – С. 38–43.
- Антоненко М. А., Шкеля О. В. (2015) Экстремизм в молодежной среде // *Актуальные проблемы административной деятельности полиции*. Краснодар, № 7, с. 129-157
- Омаров Н.М. (2003) НАТО и Центральная Азия: региональная и национальная безопасность и стратегическое партнерство/Под. ред. Т.А. Кожамкулова. - Алматы, 236 с.
- Sandler T. (2015) The Toll of Terrorism. *Finance & Development*, Vol. 52, No. 2, p. 75-100
- Enders W., & T. Sandler. (2006). *The political economy of terrorism*. New York: Cambridge University Press, 186 p.
- Карин Е.Т. (2014) *Солдаты Халифата: Мифы и реальность*. - Алматы: VMGConsultancy, 173 с.
- Карин Е.Т. (2017) *Между ИГИЛ и Аль-Каидой: центральноазиатские боевики в Сирийской войне*. - Астана, - 312 с.

References

- Ahmed, A. and Forst, B. (2005). *After terror: Promoting dialogue among civilizations*. Cambridge: Polity Press. 327 p.
- Antonenko. M.A., Shkelya O. V. (2015). *Extremism v molodejnoysrede //Aktual'nyeproblemiadministrativnoydeyatelnostipolicii*. Krasnodar, № 7, s. 129-157
- Borum R. (2004). *Psychology of Terrorism*. University of South Florida, 78 p.
- Cornell S. E. (2005). *Narcotics, Radicalism and Armed Conflict in Central Asia: The Islamic Movement of Uzbekistan //Terrorism and Political Violence*, Vol. 17, No. 4. P. 619-639.
- Crenshaw, (1992). M. *Decisions to use terrorism: Psychological constraints on instrumental reasoning*. *International Social Movements Research*, 4, p. 29-42.
- Enders W., & T. Sandler. (2006). *The political economy of terrorism*. New York: Cambridge University Press, 186 p.
- Global terrorism index, 2016. [Электронныйресурс] URL: <https://reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2016>
- Hoffman B. (2003). *Terrorism – vzglyad iz nutri*.- М: Ultra. Kul'tura, 264 s.
- Horgan J. (2003). *The Psychology of Terrorism*. Taylor & Francis, 224 p.
- Irwin, N. (2015). The complexity of responding to home-grown terrorism: Radicalization, de-radicalization and disengagement. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 10(2), p. 166-175. DOI: 10.1080/18335330.2015.1089639.
- Isaev M. (2007). *Predposilki i istochnikimolodejnogoextremizma/ Isaev. M//Vlast'*. № 12. - p. 38-43
- Karin E. T. (2014). *Soldaty Halifata: Myfy I real'nost'*. - Almaty: VMG Consultancy, 173 s.
- Karin E.T. (2017). *Mezhdz IGIL I Al'-Kaedoi: central'noasiatskieboeviki v Syriiskoyvoynе*. - Astana, 312 s.
- King, M. and Taylor, D. M. (2011). The Radicalization of homegrown jihadists: A review of theoretical models and social psychological evidence. *Terrorism and Political Violence*, 23(4), p. 602-622. DOI: 10.1080/09546553.2011.587064.
- Lake D. (2002). Rational extremism: Understanding terrorism in the 21st century. *Dialog IO*, 1, p. 263-296.
- Lentini, P. (2008). Understanding and combating terrorism: Definitions, origins and strategies. *Australian Journal of Political Science*, 43(1), p. 133-140. DOI: 10.1080/10361140701842615.
- Miller, L. (2006). The terrorist mind: I. A psychological and political analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50 (2), p. 121-138. DOI: 10.1177/0306624X05281405
- Moghadam, A. (2006). Suicide terrorism, occupation, and the globalization of martyrdom: A critique of dying to win. *Studies in Conflict & Terrorism*, 29(8), p. 707-729. DOI: 10.1080/10576100600561907.

- Naumkin V.V.(2005). *Islamskiy radicalism v zerkalenykh koncepciy i podhodov*. M: Lenand, 62 s.
- Newman, E. (2006). Exploring the “root causes” of terrorism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 29(8), p. 749-772. DOI: 10.1080/10576100600704069.
- Omarov N.M. (2003). *NATO i Central'naja Asia: regional'naja i nacional'nayabezopasnost' i strategicheskoe partnerstvo/ Pod red. T. A. Kozhamkulova*. - Almaty, 236 s.
- Peters, Michael A. (2005). *Education, Globalization, and the State in the Age of Terrorism*. Paradigm Publishers: Boulder, p. 23-30
- Post J.M. (2007). *The Mind of the Terrorist: The Psychology of Terrorism from the IRA to al-Qaeda*. St. Martin's Press, 320 p.
- Rahmonov A.S.(2014). *Vneshnie i vnutrennie faktory vovlecheniya molodezhi v ryad terrorsticheskikh organizatsiy*. [Электронный ресурс] // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vneshnie-i-vnutrennie-faktory-vovlecheniya-molodyozhi-v-ryady-terroristicheskikh-organizatsiy>
- Reshetnyak A.V. (2016). *Terrorism i religiozniy extremism v Central'noy Aziji: problemivospriyatija. Case Kazakhstana i Kyrgystana*. Astana: Kisi pri Presidente RK, 86 s.
- Ruby K. G., Post J.M. & Shaw E. D. (2015). The radical group in context: An integrated framework for the analysis of group risk for terrorism. *Studies in Conflict & Terrorism*, p. 73-100.
- Sageman, M. (2014). The stagnation in terrorism research. *Terrorism and Political Violence*, 26, p. 565–580, Taylor & Francis Group, LLC.
- Sandler T. (2015). The Toll of Terrorism. *Finance & Development*, Vol. 52, No. 2, p. 75-100
- Schmid, A. P. (2005). Root causes of terrorism: Some conceptual notes, a set of indicators, and a model. *Democracy and Security*, 1(2), p. 127-136. DOI: 10.1080/17419160500321139.
- Sundiyev I.Yu. (2008). *Extremizm i terrorism: metodologiya poznaniya ekstremal'nykh form social'noy real'nosti*// *Extremizm i drugie social'nyye yavleniya*. M., s. 35-60

Чжан Пэн

PhD докторант, Ташкентский государственный институт востоковедения,
Узбекистан, г. Ташкент, e-mail: zhangpeng630@163.com

**ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
ШАНХАЙСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОТРУДНИЧЕСТВА:
КИТАЙСКИЙ ВЗГЛЯД**

В статье исследуются проблемы и перспективы развития ШОС на современном этапе. В последнее время в Китае возрос интерес к центральноазиатскому региону, особенно к вопросу обеспечения стабильности и безопасности в регионе, и появилось много работ по исследованию проблем региональной безопасности усилиями стран-членов ШОС. ШОС в своем развитии вступает в новый этап, с новыми шансами и новыми вызовами. Чтобы справиться с вызовами, продиктованными новой международной обстановкой, страны-члены ШОС должны продолжить следование «Шанхайскому духу» и совместно создавать «сообщество единой судьбы», также необходимо стимулировать сотрудничество в торговой области на фоне стратегии «Один пояс, один путь», способствовать всестороннему развитию ШОС в области безопасности и экономики, активно продвигать работу по расширению состава и твердо и неуклонно защищать интересы всех членов ШОС на международной арене.

Ключевые слова: Шанхайская организация сотрудничества, «Шанхайский дух», сотрудничество, Центральная Азия, расширение состава, «Один пояс, один путь», «Экономический пояс Шелкового пути».

Zhang Peng

PhD student, Tashkent State Institute of Oriental Studies,
Uzbekistan, Tashkent, e-mail: zhangpeng630@163.com

**Issues and prospects
of the Shanghai cooperation organization development:
chinese view**

The issues and prospects of the SCO development at the present stage are considered in this article. Recently, in China, there has been upsurge of interest in the Central Asian region, especially in regard to the issue of ensuring stability and security in the region, and a lot of researches have been done to study the problems of regional security through the efforts of the SCO member countries. The SCO in its development enters a new stage, with new opportunities and new challenges. 2017 was a significant year for the SCO. In order to cope with the challenges imposed by the new international situation, the SCO member states should continue to follow the «Shanghai Spirit» and jointly create a «community of one destiny», it is also necessary to stimulate cooperation in the trade area in context of the «One belt, one way» strategy, promote comprehensive development of the SCO in the field of security and economy, actively promote the work on expanding the membership and firmly and consistently defend the interests of all the SCO members on the international stage.

Key words: Shanghai Cooperation Organization, «Shanghai Spirit», Cooperation, Central Asia, expansion of members, «The Belt and Road Initiative», «the Silk Road Economic Belt».

Чжан Пэн

PhD докторант, Ташкент мемлекеттік шығыстану институты,
Өзбекстан, Ташкент қ., e-mail: zhangpeng630@163.com**Шанхай ынтымақтастық ұйымының
даму мәселелері мен келешегі: қытай көзқарасы**

Мақалада қазіргі кезеңде ШЫҰ даму мәселелері мен келешегі қарастырылады. Соңғы кездері Қытайда Орталық Азия аймағына деген қызығушылығы артты, әсіресе аймақтағы тұрақтылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесі бойынша, сондай-ақ ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің күш-жігері арқылы аймақтық қауіпсіздік мәселелерін зерттеу үшін көп жұмыстар жасалу керек. ШЫҰ өз дамуында жаңа кезеңге, жаңа мүмкіндіктер мен жаңа сынақтармен шығады. Жаңа халықаралық жағдайда туындаған сынақтармен күресу үшін ШЫҰ мүше мемлекеттері «Шанхай Рухын» ұстануға және бірлесіп «бір тағдыр қауымдастығын» құруға тиіс, сонымен қатар «Бір белдеу, бір жол» стратегиясымен сауда саласында ынтымақтастықты ынталандыру қажет, қауіпсіздік пен экономика саласындағы ШЫҰ-ны жан-жақты дамытуға жағдай жасау, мүше болуды кеңейту жөніндегі жұмыстарды белсенді түрде жүргізіп, ШЫҰ-ның барлық мүшелерінің халықаралық аренадағы мүдделерін қатаң және қатал қорғауды қамтамасыз ету қажет.

Түйін сөздер: Шанхай ынтымақтастық ұйымы, «Шанхай Рухы», ынтымақтастық, Орталық Азия, құрамды кеңейту, «Бір белдеу, бір жол», «Жібек жолының Экономикалық белдеуі».

Введение

Со дня подписания «Хартии Шанхайской организации сотрудничества» и «Договора о долгосрочном добрососедстве, дружбе и сотрудничестве государств-членов ШОС» изменилась международная обстановка. ШОС в своем развитии вступает в новый этап, с новыми шансами и новыми вызовами.

В последнее время в Китае возрос интерес к центральноазиатскому региону, особенно к вопросу стабильности и безопасности в регионе, и появилось много работ по исследованию проблем обеспечения региональной безопасности усилиями стран-членов ШОС.

Среди работ китайских авторов, посвященных вопросам безопасности и стабильности в Центральной Азии, а также проблемам и перспективам развития ШОС, выделим труды У Хунвэй (У Хунвэй, 2017), Чжао Хуашэна (Чжао Хуашэн, 2012), Ли Баочжэня (Ли Баочжэнь, 2011), Юй Цзяньхуа (Юй Цзяньхуа, 2008), Ван Цзяня (Ван Цзянь, 2014) и других исследователей.

Сотрудник Научно-исследовательского института Академии общественных наук КНР по изучению России, стран Восточной Европы и Центральной Азии У Хунвэй исследовал взаимосвязь экономического развития ЦА с безопасностью и стабильностью в регионе, а также изучил факторы, влияющие на безопасность ЦА, среди которых выделил национальные и религиозные вопросы, ситуацию в Афганистане, политику ведущих держав в Центральной Азии, сотрудничество Китая и России в рамках ШОС и др. (У Хунвэй, 2017).

Главные вызовы, стоящие перед ШОС, можно разделить на внутренние и внешние. По мнению китайских аналитиков, внутренние вызовы кроются в саморазвитии, например, в разнице стратегической ориентации Китая и России, длительном отсутствии платформы для инвестиций, в возникающих новых вопросах и рисках от расширения состава организации и т.д. Внешние вызовы включают угрозы от террористической организации «Исламское государство», внешнетатные ситуации на Среднем Востоке и в Афганистане, вмешательство США и т.д. (Ли Цзиньфэн, 2017).

Приоритет: обеспечение безопасности. Продолжая борьбу с «тремя злами», страны-члены ШОС должны уделять большое внимание укреплению сотрудничества в перекрывании финансовых источников преступных организаций и в борьбе с распространением терроризма и экстремизма через интернет. Без стабильной и безопасной внешней среды невозможно стимулировать развитие проектов инфраструктуры и других видов экономического сотрудничества.

Что касается российско-китайского взаимодействия в сфере безопасности в Азиатско-Тихоокеанском регионе, то в последнее время в нем наметился определенный рост. Стороны активно взаимодействуют в вопросах денуклеаризации Корейского полуострова, выступают против размещения американской системы ПРО ТНААД в Южной Корее. Между двумя странами также растет военно-техническое сотрудничество. Например, объем поставок российских вооружений в КНР в 2016 году составил более 3 млрд. долл. США (Кашин, 2017: 71).

Китайские авторы, сотрудники Центра по изучению ШОС при Шанхайской Академии общественных наук Юй Цзяньхуа и другие (Юй Цзяньхуа, 2008) в своей коллективной монографии уделяют большое внимание усилиям ШОС по вопросам безопасности. В работе также исследуются вопросы стабильности в центральноазиатских сообществах, сотрудничества стран-членов ШОС в борьбе против «трех зол», а также международного сотрудничества ШОС и ведущих держав, в частности, США, после 11 сентября 2001 г.

Китайский политолог У Хунвэй выделил три «горячих» вопроса в Центральной Азии, среди которых вопросы безопасности, смена руководства и преемственность власти, а также вопросы экономического развития (У Хунвэй, 2017).

Исследуя вопросы безопасности, он отмечает, что слабость ситуации по безопасности выражается в следующих моментах: (1) Ситуация на Среднем Востоке и Северной Африке продолжает оставаться нестабильной, связь ситуации на Ближнем Востоке и безопасности в Центральной Азии, чем дальше, тем очевидней. В 2016 году огромными усилиями международной общественности, правительства двух государств Ирака и Сирии смогли преуспеть в отражении нападений ИГИЛ, остановили продвижение ИГИЛ в двух странах (У Хунвэй, 2017). (2) Пришедшие извне религиозные идеи оказали большое влияние на формирование местных религиозных традиций. Ислам, пришедший в регион, в течение длительного исторического периода оказал влияние на местные религиозные традиции и сформировал характерную для данной местности исламскую традиционную культуру. Эта культура гармонично уживается с культурой других народов региона, превратившись в важный фактор мира и стабильности (У Хунвэй, 2017). (3) «Афганский вопрос» по-прежнему остается большой внешней угрозой безопасности региона. В последнее время ухудшение ситуации в Афганистане считается одним из серьезных внешних факторов, угрожающих миру и стабильности в регионе (У Хунвэй, 2017).

Афганский фактор. У Хунвэй в своей монографии «*中亚安全与稳定研究*» (Чжун-Я аньцюань юй вэньдин яньцзю. Исследование безопасности и стабильности Центральной Азии) (У Хунвэй, 2017), посвященной изучению вопросов безопасности и стабильности в регионе, отмечает взаимосвязь экономического развития ЦА с безопасностью и стабильностью в регионе, а также анализирует факторы, влияющие на без-

опасность ЦА, среди которых выделяет национальные и религиозные вопросы, ситуацию в Афганистане, политику ведущих держав в Центральной Азии, сотрудничество Китая и России в рамках ШОС и др.

В разделе «Тесная связь ситуации в Афганистане с безопасностью в Центральной Азии» он отмечает, что «общественность, после объявления США в конце 2014 года о выводе войск из Афганистана, стала проявлять беспокойство по поводу ситуации в Афганистане». Мнения относительно этого разделились: одни считают, что ситуация в Афганистане в скором времени может ухудшиться и Талибан вновь может вернуться к власти; другие считают, что, хотя США могут придерживаться своего плана вывода войск из Афганистана, но они не смогут полностью прекратить поддержку афганского правительства и будут помогать ему и в военном и в экономическом плане и т.д. (У Хунвэй, 2017: 201).

Ситуация в Афганистане оказывает серьезное влияние на безопасность и стабильность в Центральной Азии. Среди основных мер, предпринимаемых государствами Центральной Азии в ответ на афганские вызовы, У Хунвэй отмечает следующие: (1) укрепление государствами Центральной Азии своей оборонной мощи, включая обнародование документов антитеррористических законов, укрепление вооруженных сил, усиление охраны границ и повышение эффективности работы антинаркотических подразделений (У Хунвэй, 2017: 204); (2) выдвижение предложений по совместному решению афганского вопроса (например, по предложению Узбекистана, высказанному на 63-й Генассамблее ООН, была создана контактная группа «6+3») (Ли Чуйфа, 2010); (3) участие центральноазиатских государств во всех совместных международных механизмах по совместному решению афганского вопроса, включая усилия отдельных и коллективных договоров по безопасности, усилия ШОС по решению афганского вопроса, а также «стамбульская инициатива» и др.; (4) совместное развитие экономики Афганистана и через экономическое развитие страны достижение общественной стабильности в Афганистане (У Хунвэй, 2017: 204). Узбекистан оказывает немалую экономическую помощь Афганистану, поставляя электроэнергию в столицу страны и ее окрестности, построив несколько десятков мостов, дорог и других объектов, строит железную дорогу из Хайдарабада до Мазари-Шарифа и т.д. (Ли Чуйфа, 2010). Казахстан каждый год отправляет в Афганистан продукты питания, горючее

и лекарства, а также принимает афганскую молодежь на учебу в Казахстане (Хасакэсытань, 2010); (5) оказание всесторонней поддержки Афганистану окружающими странами и продвижение мирного процесса и межнационального согласия.

Директор Института Дальнего Востока РАН, д.и.н., профессор С.Г. Лузянин считает, что после вывода вооруженных сил США из Афганистана и сохраняющейся напряженной ситуации в Сирии, «в условиях расширения экспансии ИГИЛ и других экстремистских движений велика вероятность дестабилизации обстановки в регионе» (Лузянин, 2017: 23). Он предполагает, что эта ситуация может повлиять на реализацию проекта «Экономического пояса шелкового пути» (ЭПШП) и считает, что назрела необходимость «осторожной военно-политической эволюции ШОС» и в результате повышения потенциала сотрудничества в рамках ШОС усилить силовой компонент Организации (Лузянин, 2017: 23).

Другой российский аналитик А.Ф. Клименко¹ предлагает активизировать в рамках ШОС «консультативные и институциональные механизмы для содействия нейтрализации конфликтов на территории стран-участниц» организации и упоминает об инициативе министра обороны России С. Шойгу о создании при ШОС нового органа – аппарата национальных военных советников (Клименко, 2017: 31-39).

Китайская сторона также выдвигает практические предложения, направленные на повышение дееспособности ШОС в сфере безопасности. Например, еще в 2014 году Премьер-министр Китая Ли Кэцян предлагал создать новый центр по работе над прогнозированием проблем безопасности для Евразии (Клименко, 2017: 40).

Китайский аналитик У Хунвэй, подводя итоги своим размышлениям, констатирует, что отношения КНР и государств Центральной Азии находятся на хорошем уровне и, что вряд ли талибан сможет возобновить острые конфликты в Афганистане, а Китай будет выполнять роль примирителя всех сторон (У Хунвэй, 2017: 204).

Продвижение процесса расширения состава ШОС. 2017 г. стал знаменательным годом для ШОС. Расширение состава это не только важный шаг, но одновременно серьезное испытание, которое влечет за собой углубление организационной работы и согласованности действий,

¹ А.Ф. Клименко – к.воен.н., профессор, заместитель руководителя Центра изучения проблем СВА и ШОС Института Дальнего Востока РАН.

укрепление «шанхайского духа» и усиление взаимодоверия, решение совместными усилиями новых проблем, а также поиск и создание новых механизмов сотрудничества, приспособленных к новым реалиям.

У Хунвэй уточняет, что за последние годы существования ШОС «Шанхайский дух» уже сформировался и главными его составляющими являются: «взаимодоверие, взаимовыгода, равноправие, совещательность, уважение многообразия культур и стремление к всеобщему развитию» (У Хунвэй, 2017: 349).

В основе «Шанхайского духа» лежит новый взгляд на безопасность, новые модели взаимоотношений новых государств и модели регионального сотрудничества. «Новый взгляд на безопасность» указывает на взаимодоверие и совместную безопасность; «модели взаимоотношений новых государств» подразумевают совместное существование, без создания союзов, открытость и прозрачность, не планируя создание организаций с другими государствами и территориями; «модели регионального сотрудничества» указывают на партнерские отношения, торговые отношения, совместные инициативы по продвижению к безопасности и взаимовыгодному сотрудничеству и т.д.

Председатель КНР Си Цзиньпин выдвинул «четыре принципа», которых необходимо твердо придерживаться. Главные из них: придерживаться безопасности и защиты своей территории; придерживаться задачи осуществления совместного развития ради процветания; способствовать национальной сплоченности ради поставленных целей, поддерживать мотивацию по широкому обмену мнениями по зарубежному сотрудничеству (У Хунвэй, 2017: 349).

Российские политологи считают, что расширение ШОС со вступлением в нее Индии и Пакистана во многом является результатом инициатив России. Китай проявлял некоторые сомнения в дееспособности расширившейся организации (Кашин, 2017: 70).

Китайские эксперты опасаются, что новые члены после вступления в организацию обязательно привнесут в ШОС свои конфликты и проблемы, решение которых неизбежно приведет к разногласию между Китаем и Россией.

С.Г. Лузянин считает, что после расширения ШОС страны-участницы должны избегать укрепления неформальных пар: Китай-Пакистан, Россия-Индия и других (Лузянин, 2017: 22). Он отмечает, что всем членам ШОС необходимо «отойти от традиционных политических

ориентаций» и работать на «равных основаниях, без исторических пристрастий или антипатий, в рамках «Шанхайского духа» коллективизма и равноправия» (Лузянин, 2017: 22). Он подчеркивает, что «сохранение правила обязательного консенсуса в ШОС позволит малым странам чувствовать себя более уверенно в Организации» (Лузянин, 2017: 23).

Действительно, после расширения организации самыми сложными вопросами стали конфликты между Индией и Пакистаном. В случае, если Россия станет поддерживать Индию, а другие страны-члены ШОС встанут на российскую сторону, то позиция Китая может ослабнуть. Более того, у Индии и Пакистана разные подходы к вопросам сотрудничества в области безопасности, что также затруднит достижение общего согласия (Ли Цзиньфэн, 2017: 22). По мнению китайского эксперта Ли Цзиньфэна, Индия – независимая и самостоятельная страна, но в то же время это страна с прозападным уклоном. Индия относится к Китаю с безотчётным опасением, и согласится ли поддержать после вступления в ШОС «Шанхайский дух» еще неизвестно (Ли Цзиньфэн, 2017: 20).

Вступление Индии и Пакистана в ШОС выдвинуло на повестку дня сразу несколько неотложных задач, для решения которых, прежде всего, необходимо продолжать укреплять силы сцепления внутри организации для повышения влияния ШОС на международной арене. Во-вторых, необходимо повышать эффективность разрешения поставленных в повестку дня вопросов. В-третьих, количество пограничных споров между странами-членами ШОС должно быть уменьшено. В-четвертых, необходимо добиваться уважения и внимания международного общества к ШОС. В-пятых, должна быть усилена роль ШОС в создании справедливого и разумного мирового порядка (Ли Цзиньфэн, 2017: 25).

Китайский исследователь Ли Цзиньфэн считает, что для реализации вышеуказанных задач необходимо в обязательном порядке осуществить шесть, так называемых, «координаций» на основе претворения в жизнь: стратегии взаимодоверия и координации между Китаем и Россией; стратегии взаимодоверия и координации между Китаем, Россией и другими странами-членами ШОС; стратегии взаимодоверия и координации между Китаем, Россией и Индией; стратегии взаимодоверия и координации между Индией и Пакистаном; координации между ШОС и заинтересованными структурами ООН; а также выстраивание стратегического диалога,

общения и обмена информацией между ШОС и западными странами (Ли Цзиньфэн, 2017: 25).

Необходимо принять во внимание, что после расширения состава ШОС уже стала крупнейшей региональной международной организацией мира. Государства-члены ШОС выражают надежду, что расширение организации принесет новый шанс и потенциал для межрегионального экономического сотрудничества, ведь со вступлением Индии и Пакистана в ШОС диапазон экономического сотрудничества Организации расширится с Центральной Азии до Южной Азии.

Стимулирование и ускорение процессов экономического сотрудничества. Что касается крупнейших стран-членов ШОС – Китая и России, то и их стратегическое партнерство во многом, будет зависеть от того, смогут ли страны рационально построить свои взаимоотношения. Китай и Россия должны найти общий интерес на основе «поиска общего при сохранении разногласий» (Сунь Ли, 2016).

Российские ученые отмечают, что Россия продолжает наращивать взаимодействие с Китаем, сотрудничая с ним во всех областях, включая Шанхайскую организацию сотрудничества (Лузянин, 2017: 20).

Много вызовов, связанных с различного рода барьерами, по-прежнему существует в двустороннем экономическом сотрудничестве Китая и России. Сотрудники Чжэцзянского педагогического института экономики и управления Ми Цзюнь и Лю Яньцзюнь, анализируя возникающие вопросы во взаимоотношениях двух стран, приводят взгляды российских аналитиков, высказывающих определенные опасения по поводу активной политики Китая в районах Дальнего Востока и Сибири, включая сферы безопасности, в том числе, экологическую безопасность, продовольственную, энергетическую, вопросы финансирования, миграции и др. (Ми Цзюнь, 2017).

Другой китайский исследователь Бань Цзэцин добавляет, что из-за украинского кризиса, санкций западных стран и разбалансированности экономической структуры экономика России пришла в упадок. За первые три квартала 2015 года по сравнению с тем же периодом 2014 года ВВП снизился на 3.7%, доходы граждан снизились на 4.2%, уровень заработной платы снизился на 9.1%. С января по сентябрь 2016 года капиталовложения в основные средства снизились на 5.5%, доходы граждан снизились до 5.3% (Бань Цзэцин, 2017).

Китайские авторы, отмечая основные факторы, оказывающие отрицательное влияние на развитие сотрудничества двух стран, выделяют политические и системные. Внутренняя экономическая среда в России отличается нестабильностью, низкой зрелостью рынка, невысоким исполнением принимаемых законов, коррупционными проблемами и низкой эффективностью работы правительственных органов. К тому же, инфраструктура дальневосточных регионов России (основных районов сотрудничества), а также транспортные коммуникации (железные дороги, автомобильные дороги) давно не обновлялись, что также влияет на развитие эффективного сотрудничества двух стран. Ко всему этому добавляется суровый климат и высокая себестоимость строительства инфраструктуры в этих районах России при низкой норме прибыли инвестиций (Бань Цзэцзинь, 2017).

Среди экономических факторов китайские аналитики отмечают невысокую эффективность двустороннего сотрудничества двух стран в экономической сфере из-за неактивного участия в нем крупного бизнеса и малого числа крупных стратегических проектов между двумя странами (Бань Цзэцзинь, 2017).

По мнению некоторых экспертов, несмотря на то, что Россия опасается сильной экономической мощи КНР и сдержанно относится к многосторонним экономическим проектам в рамках ШОС (Ми Цзюнь, 2016), Китай активно продвигает сотрудничество в *экономической области в рамках ШОС* и вносит предложения по содействию упрощения взаимного инвестирования и развития экономики.

Инициатива Китая «Один пояс, один путь». Важным направлением развития ШОС в ближайшем будущем китайские специалисты считают дальнейшее стимулирование экономического сотрудничества стран-членов ШОС путем реализации инициативы Китая «Один пояс, один путь», включающей два элемента – сухопутный («Экономический пояс Шелкового пути, или ЭПШП») и морской («Морской Шелковый путь XXI века», или МШП-XXI) и ускорение его процессов.

Заместитель директора Института Дальнего Востока РАН С.В. Уянаев отмечает, что инициатива Китая «Один пояс, один путь» стала сегодня «одним из центральных приоритетов внешней политики КНР» (Уянаев, 2017: 119).

Известно, что три из пяти направлений данной инициативы (торговля, коммуникации, финансы и инвестиции) связаны с экономической

областью. В этой связи, камнем преткновения является вопрос о введении на пространстве ШОС *зоны свободной торговли* (ЗТС) (Уянаев, 2017: 121).

Как отмечает китайский аналитик Бао И, инициатива Китая по «созданию зоны свободной торговли» из-за большой разницы в развитии экономики вызывает у стран Центральной Азии опасения будущей торгово-экономической экспансии Китая (Бао И, 2017: 335). Но процесс постепенно продвигается.

В мае 2015 года председатель КНР Си Цзиньпин и президент России Владимир Путин подписали «Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о сотрудничестве по сопряжению строительства Евразийского экономического союза и Экономического пояса Шелкового пути», в котором указали долгосрочные планы по продвижению к Зоне свободной торговли между ЕАЭС и Китаем, хотя среди российских и китайских аналитиков существуют различные мнения по поводу направленности представленных маршрутов (Лузянин, 2017: 21).

В 2016 году Казахстан усилил сотрудничество с ШОС и Китаем в целях укрепления свободной торговли между ЕАЭС и ШОС и стимулирования развития районной интеграции (Бао И, 2017: 337). Представители других государств Центральной Азии – Узбекистана, Кыргызстана и Таджикистана – также приветствовали инициативу «Экономического пояса шелкового пути» и выразили надежду на ускорение соединения ЕАЭС и «Экономического пояса шелкового пути» (Бао И, 2017: 336-337).

Таким образом, инициатива «Один пояс, один путь» стимулирует строительство Евразийского экономического союза и «Экономического пояса шелкового пути» и активизирует всестороннее сотрудничество стран-членов ШОС (Ли Цзиньфэн, 2017: 25).

Торгово-экономическое сотрудничество является основой и воплощением стабильности и процветания государств-членов ШОС. Бао И приводит мнение казахстанского эксперта, который отмечает, что только с развитием экономики, дестабилизирующих факторов для стран членов ШОС станет меньше. В этой связи, углубление торгово-экономического сотрудничества, особенно стимулирование развития многостороннего торгово-экономического сотрудничества является ключевым. Вместе с тем, по поводу уровня торгово-экономического сотрудничества казахстанский эксперт отметил,

что в рамках ШОС проектов многостороннего сотрудничества мало, между странами-членами организации основной формой сотрудничества являются двухсторонние связи. Поэтому он призвал к усилению и углублению многостороннего сотрудничества и отметил, что в условиях новой международной обстановки только путем усиления и углубления многостороннего торгово-экономического сотрудничества можно добиться больших экономических успехов (Бао И, 2017: 337).

В настоящее время у ШОС уже имеются ресурсы и условия для ускорения процессов экономического сотрудничества:

Энергетические ресурсы. Страны-члены ШОС обладают богатыми запасами природных ресурсов, особенно значительными энергетическими ресурсами.

Технологии. Страны-члены ШОС относятся к числу экономически развивающихся стран. На основе стратегического сопряжения и реализации двух проектов – строительства Евразийского экономического союза и «Экономического пояса шелкового пути» – повысится уровень технического оснащения и улучшится эффективность промышленного производства в странах-членах ШОС.

Механизм сотрудничества. Двухстороннее сотрудничество постепенно перейдет в многостороннее, что неизбежно будет стимулировать процесс региональной интеграции. Используя все ресурсы страны-члены ШОС должны использовать энергетические и технологические преимущества и успешно решать вопросы, тормозящие развитие.

В процессе развития экономического сотрудничества ШОС должна обращать большое внимание на три аспекта:

Во-первых, совместными усилиями решить вопрос по созданию зоны свободной торговли для облегчения торговли и ускорения реализации соглашения «О создании благоприятных условий для международных автомобильных перевозок».

Во-вторых, определить принципы и условия для региональных инвестиций, расширить си-

стематизированное распределение инвестиций, освободить потенциал инвестиций среди стран-членов ШОС.

В-третьих, стимулировать финансовое сотрудничество и ускорить создание Банка развития и Фонда развития ШОС.

Заключение

Как считают китайские политологи, в частности, Ли Цзиньфэн, базовой составляющей для стран-членов ШОС остается приверженность «шанхайскому духу» и теории сотрудничества и развития, совместная работа по созданию «сообщества единой судьбы»; стимулирование сотрудничества в торговой области на фоне стратегии «Один пояс, один путь», твердая и неуклонная защита интересов всех членов ШОС на международной арене и расширение базы для всестороннего сотрудничества (Ли Цзиньфэн, 2017). Помимо этого, страны-члены ШОС создают показательные проекты для развития отстающих в экономическом развитии стран, способствуют всестороннему развитию ШОС в области безопасности, экономики и гуманитарных наук, а также активно продвигают работу по расширению состава организации (Ли Цзиньфэн, 2017).

Таким образом, с изменением геополитической ситуации в мире, перед ШОС на современном этапе встают все новые и новые вызовы. Страны-члены ШОС должны прилагать максимум усилий для повышения своего международного статуса и влияния, усиления межрегионального сотрудничества в области безопасности и стимулирования экономического развития в своих странах. Все участники ШОС понимают, что стабильная и безопасная внешняя среда необходима для стимулирования всех видов экономического сотрудничества. А расширение ШОС предполагает не просто увеличение количества стран-членов и совокупной площади, занимаемой ими, но и высокий уровень эффективности решения вопросов, максимальную способность обеспечения региональной стабильности и безопасности, а также усиление влияния на международной арене и т.д.

Литература

Кашин В.Б. (2017) Перспективы сотрудничества в сфере международной безопасности в рамках Шанхайской организации сотрудничества // Проблемы обеспечения безопасности на пространстве ШОС. – М.: Издательство «Весь мир». С. 66-73.

Клименко А.Ф. (2017) Проблемы региональной безопасности и некоторые пути ее решения при реализации стратегии развития Шанхайской Организации Сотрудничества до 2025 года//Проблемы обеспечения безопасности на пространстве ШОС. М.: Издательство «Весь мир». С. 27-44.

Лузянин С.Г. (2017) Россия и Китай в ШОС 2017 года: глобальные и региональные измерения безопасности//Проблемы обеспечения безопасности на пространстве ШОС. – М.: Издательство «Весь мир». С. 66-73.

Уянаев С.В. (2017) О некоторых задачах ШОС в сфере безопасности в контексте китайской инициативы «Один пояс, один путь» // Проблемы обеспечения безопасности на пространстве ШОС. – М.: Издательство «Весь мир». – С. 119.

Бань Цзэцинь (2017) «Идай, илу» бэйцин ся Чжун-Э цзинмао хэцзодэ сяньчжуан, вэньти цзи цзяньи (Текущая ситуация, проблемы и решения торгово-экономического сотрудничества Китая и России на фоне «Одного пояса, одного пути»). 班泽晋. “一带一路”背景下中俄经贸合作的现状、问题及建议. // 1994-2018 China Academic Journal Electronic Publishing House. – С.495-504 // <http://www.cnki.net>

Бао И. (2017) Чжун-Я гоцзя дуй Шанхай хэцзо цзучжи хэцзоды каньфа цзи лии суцзо. (Взгляд центральноазиатских государств на сотрудничество в ШОС и интересы). 包毅. 中亚国家对上海合作组织合作的看法及利益诉求. //上海合作组织发展报告(2017) (Доклады о развитии Шанхайской Организации Сотрудничества (2017)). –北京: 社会科学文献出版社. – С.331-343.

Ван Цзянь. (2014) Шанхай хэцзо цзучжи фачжань цзиньчэн яньцзю. Дицюй гунгун чаньпиньдэ шицзю (Исследование динамики развития Шанхайской организации сотрудничества). 王健. 上海合作组织发展进程研究. 地区公共产品的视角. –上海: 上海人民出版社. – 278 с.

Ли Баочжэнь. (2011) Шанхай хэцзо цзучжи юй Чжунгодэ хэпин фачжань. (Шанхайская организация сотрудничества и мирное развитие Китая). 李葆珍. 上海合作组织与中国的和平发展. –北京: 新华出版社. – 216 с.

Ли Цзиньфэн. (2017) Шанхэ цзучжи 2016 нянь фачжань синши фэнси юй чжаньван (Анализ развития ШОС в 2016 г. и ее перспективы). 李进峰. 上合组织2016年发展形势分析与展望. //上海合作组织发展报告(2017) (Доклады о развитии Шанхайской Организации Сотрудничества (2017)). –北京: 社会科学文献出版社. – С.25.

Ли Чуйфа. (2010) Уцзыбекэсытань цзю Афухань хэ Цзиэрцзисысытань вэньти чаньмин личан (Пояснение позиций Узбекистана и Кыргызстана по афганскому вопросу). 李垂发. 乌兹别克斯坦就阿富汗和吉尔吉斯斯坦问题阐明立场. // 中国经济网. 12月, 2日.

Ми Цзюнь, Лю Яньцзюнь. (2016) «Идай, илу» чан'ися Чжун-Э цзинци хэцзо. (Китайско-российское экономическое сотрудничество по инициативе «Один пояс, один путь»: новые тенденции, вызовы и меры). 米军, 刘彦君. “一带一路”倡议下中俄经济合作: 新趋势、挑战及应对 // 2016新兴经济体论坛 (Форум «Развивающаяся экономика» в 2016 г.). –广州. – С.506.

Ми Цзюнь, Лю Яньцзюнь. (2017) «Идай, илу» чан'ися Чжун-Э цзюйюй цзинци хэцзо: синь цзюйши, тяочжань цзи индуй. 米军, 刘彦君. “一带一路”倡议下中俄区域经济合作: 新趋势、挑战及应对. (Межрегиональное китайско-российское экономическое сотрудничество по инициативе «Один пояс, один путь»: новые тенденции, вызовы и ответы). – С. 499 // 1994-2018 China Academic Journal Electronic Publishing House. – С.495-504 // <http://www.cnki.net>

Сунь Ли. (2016) «Идай, илу» дуйцзе хэцзо: Чжун-Я гоцзя шицзюэды фэнси. 孙力. “一带一路”对接合作: 中亚国家视角的分析 (Сотрудничество поспряжению строительства Экономического пояса Шелкового пути и Евразийского экономического союза: взгляд государств Центральной Азии) // 欧亚经济 (Экономика Европы и Азии). –北京. № 5. – С. 38.

У Хунвэй. (2017) 2016 нянь Чжун-Я жэдянь вэньти. (Горячие вопросы в Центральной Азии в 2016 году). 吴宏伟. 2016年中亚热点问题 // “一带一路”视阈下俄罗斯东欧中亚与世界 — 高层论坛论文集 2017. (Сборник выступлений на форуме 2017 г. «Один пояс, один путь» – на пороге восточной части России, Центральной Азии и мира). 李永全主编. –北京: 中国社会科学出版社. – С.19-29.

У Хунвэй. (2017) Чжун-Я аньцюань юй вэньдин яньцзю. A study on Security and Stability in Central Asia. (Исследование безопасности и стабильности Центральной Азии). 吴宏伟. 中亚安全与稳定研究. –北京: 社会科学文献出版社. – 393 с.

Хасакэсытань цзян цзисюй ся Афухань тигун жэньдаочжуй шоучжю (2010) (Казахстан продолжит оказывать гуманитарную помощь Афганистану). 哈萨克斯坦将继续向阿富汗提供人道主义援助. // 中国驻阿富汗经济商务参赞处网站. 12月, 2日.

Чжао Хуашэн. (2012) Шанхай хэцзо цзучжи. Пинси хэ фачжань. (Шанхайская организация сотрудничества. Обзор и развитие). 赵华胜. 上海合作组织. 评析和展望. –北京: 时事出版社. – 279 с.

Юй Цзяньхуа и др. (2008) Шанхай хэцзо цзучжи фэй чуаньтун аньцюань яньцзю (Исследование нетрадиционной безопасности Шанхайской организации сотрудничества). 余建华. 上海合作组织非传统安全研究. –上海: 上海社会科学文献出版社. – 378 с.

References

Kashin V.B. (2017). Perspektivi sotrudnichestva v sfere mejdunarodnoi bezopasnosti v ramkah Shanxaiskoi organizatsii sotrudnichestva // Problemi obespecheniya bezopasnosti na prostranstve ShOS. – М.: Izdatelstvo «Ves mir». – S. 66-73.

Klimenko A.F. (2017). Problemi regionalnoi bezopasnosti i некotoryye puti yee resheniya pri realizatsii strategii razvitiya Shanxaiskoi organizatsii sotrudnichestva do 2025 goda // Problemi obespecheniya bezopasnosti na prostranstve ShOS. – М.: Izdatelstvo «Ves mir». – S. 27-44.

Luzyanin S.G. (2017). Rossiya i Kitai v ShOS 2017 goda: globalniye i regionalniye izmereniya bezopasnosti // Problemi obespecheniya bezopasnosti na prostranstve ShOS. – М.: Izdatelstvo «Ves mir». – S. 66-73.

Uyanayev S^V. (2017). O nekotorykh zadachah ShOS v sfere bezopasnosti v kontekste kitaiskoi initsiatiivi «Odin poyas, odin put» // Problemi obespecheniya bezopasnosti na prostranstve ShOS. – M.: Izdatelstvo «Ves mir». – S. 119.

Ban Jiejun. «Yidai, yilu» beixia Zhong-E jingmao hezuode xianzhuang, wenti ji jianyi (Tekushaya situatsiya, problemi i resheniya torgovo-ekonomicheskogo sotrudnichestva Kitaya i Rossii na fone «Odnogo poyasa, odnogo puti»). 班泽晋 (2018). «一带一路»背景下中俄经贸合作的现状、问题及建议. // 1994-2018 China Academic Journal Electronic Publishing House. – S. 495-504 // <http://www.cnki.net> (In Chinese)

Bao Yi. Zhong-Ya guojia dui Shanghai hezuo zuzhi hezuode kanfa ji liyi suqiu. (Vzglyad tsentralnoaziatskikh gosudarstv na sotrudnichestvo v ShOS i interesi). 包毅 (2017). 中亚国家对上海合作组织合作的看法及利益诉求. // 上海合作组织发展报告 (2017) (Dokladi o razvitiit Shanxaiskoi organizatsii sotrudnichestva (2017). – Beijing: 社会科学文献出版社. – S.331-343. ISBN: 978-7-5201-0803-4 (In Chinese)

Wang Jian. Shanghai hezuo zuzhi fazhan jin Cheng yanjiu. Diqu gonggong chanpinde shijiao (Issledovaniye dinamiki razvitiya Shanxaiskoi organizatsii sotrudnichestva). 王健 (2014). 上海合作组织发展进程研究. 地区公共产品的视角. – 上海: 上海人民出版社. – 278 s. (In Chinese)

Li Baozhen. Shanghai hezuo zuzhi yu Zhongguode heping fazhan. (Shanxaiskaya organizatsiya sotrudnichestva i mirmoye razvitiye Kitaya). 李葆珍 (2011). 上海合作组织与中国的和平发展. – 北京: 新华出版社. – 216 s. (In Chinese)

Li Jinfeng. Shanghe zuzhi 2016 nian fazhan xingshi fenxi yu zhanwang (Analiz razvitiya ShOS v 2016 i yee perspektivi). 李进峰 (2017). 上合组织2016年发展形势分析与展望. // 上海合作组织发展报告(2017) (Dokladi o razvitiit Shanxaiskoi organizatsii sotrudnichestva (2017). – Beijing: 社会科学文献出版社. – S.25. ISBN: 978-7-5201-0803-4 (In Chinese)

Li Chuifa. Wuzhibekesitan jiu Afuhan he Jierjisitan venti chanming lichang (Poyaseniye pozitsiy Uzbekistana i Kirgizstana po afganskomu voprosu). 李垂发(2010). 乌兹别克斯坦就阿富汗和吉尔吉斯斯坦问题阐明立场. // 中国经济网. 12月, 2日. (In Chinese)

Mi Jun, Liu Yanjun. «Yidai, yilu» changyi xia Zhong-E quyu jingji hezuo: xin qushi, tiaozhan ji yingdui. (Mejregionalnoye kitaisko-rossijskoye ekonomicheskoye sotrudnichestvo po initsiative «Odin poyas, odin put»: noviye tendentsii, vizovi i otveti). – S.499. 米军, 刘彦君. «一带一路»倡议下中俄区域经济合作: 新趋势、挑战及应对 (2018). // 1994-2018 China Academic Journal Electronic Publishing House. – S.495-504 // <http://www.cnki.net> (In Chinese)

Mi Jun, Liu Yanjun. (Kitaisko-rossijskoye ekonomicheskoye sotrudnichestvo po initsiative «Odin poyas, odin put»: noviye tendentsii, vizovi i otveti). 米军, 刘彦君 (2016). «一带一路»倡议下中俄经济合作: 新趋势、挑战及应对 () // 2016新兴经济体论坛 (Forum «Razvivayushayasya ekonomika» v 2016 g.). – 广州. – S.506. (In Chinese)

Sun Li. «Yi dai, yilu» duijiehezuo: Zhong-Ya guojia shijiude fengxi. (Sotrudnichestvo po sopryajeniuyu stroitelstva Ekonomicheskogo poyasa Shelkovogo puti i Evrazijskogo ekonomicheskogo soyuza: vzglyad gosudarstv Tsentralnoy Azii) // 欧亚经济 (Ekonomika Evropi i Azii)/ 孙力 (2016). «一带一路»对接合作: 中亚国家视角的分析. – 北京. № 5. – S.38. (In Chinese)

吴宏伟. 2016 nian Zhong-Ya redian wenti. (Wu Hongwei. Goryachiye voprosi v Tsentralnoi Azii v 2016 godu). 2016年中亚热点问题 // «一带一路»视阈下俄罗斯东欧中亚与世界 — 高层论坛论文集 2017. (Sbornik vystupleniy na forume 2017 g. «Odin poyas, odin put» – na poroge vostochnoi chasti Rossii, Tsentralnoi Azii i mira). 李永全主编. – 北京: 中国社会科学出版社. – S.19-29. ISBN: 978-7-5203-0149-7 (In Chinese)

Wu Hongwei. Zhong-Ya anquan yu wending yanjiu. A study on Security and Stability in Central Asia. (Issledovaniye bezopasnosti i stabilnosti Centralnoi Azii). 吴宏伟 (2017). 中亚安全与稳定研究. – 北京: 社会科学文献出版社. – 393 s. (In Chinese)

Hasakesitan jian jisyui syang Afuhan tigung jen dao zhuyi shouzhuzhu (Kazahstan prodoljit okazivat gumanitarnuyu pomosh Afganistanu). 哈萨克斯坦将继续向阿富汗提供人道主义援助 (2010). // 中国驻阿富汗经济商务参赞处网站. 2010年, 12月, 2日. (In Chinese)

Zhao Huasheng. Shanghai hezuo zuzhi. Pingxi he fazhan. (Shanxaiskaya organizatsiya sotrudnichestva. Obzor i razvitiye). 赵华胜 (2012). 上海合作组织. 评析和展望. – 北京: 时事出版社. – 279 s. (In Chinese)

Yu Jianhua i dr. Shanghai hezuo zuzhi fei chuantong anquan yanjiu (Issledovaniye netraditsionnoi bezopasnosti Shanxaiskoi organizatsii sotrudnichestva). 余建华 (2008). 上海合作组织非传统安全研究. – 上海: 上海社会科学文献出版社. – 378 s. (In Chinese)

Губайдуллина М.Ш.

доктор исторических наук, профессор, факультет международных отношений,
Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: gubaidullinamara1@gmail.com

**ДИПЛОМАТИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА
В ГОДЫ ВОЙНЫ (1941–1943): К ВОПРОСУ
О ПОЛНОМОЧИЯХ ПОЛЬСКИХ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВ**

В данной статье рассматриваются международные и военно-политические аспекты польской дипломатии на территории Казахстана в годы второй мировой войны. Более семидесяти лет назад Казахстан, находясь на периферии большой войны, стал основным местом в Средней Азии, куда стекались сотни тысяч поляков для последующего участия в военных действиях. Здесь формировалась польская армия под руководством генерала Андерса, которая могла бы сыграть роль освободительницы Польши. Это был первый шаг в решении дальнейшей судьбы Польши. «Польский вопрос» – один из важных вопросов, стоявших на повестке дня переговоров союзников по антигитлеровской коалиции. К историческим событиям мировой войны относится создание на территории КазССР девяти делегатур – территориальных представительств польского посольства и польской Армии (1941-1943). Казахстан приобрел международный опыт общения с международными организациями, с МИД СССР, польскими делегатурами и др. учреждениями по организационному обеспечению «польского вопроса». Цель польских миссий – в кратчайшие сроки собрать офицеров и солдат, и сформировать польскую армию. Статья основана на архивных документах, которые свидетельствуют о численном и качественном составе делегатур, о сфере деятельности польских дипломатов и их сложной работе с гражданскими и военными лицами, о взаимоотношениях с советскими и партийными органами. Польские дипломаты имели широкие полномочия по оказанию всемерной поддержки всем полякам, что проживали в Казахстане. В настоящее время польская диаспора Казахстана («казахстанские поляки») выступают своеобразным мостом в отношениях между Казахстаном и Польшей.

Ключевые слова: соглашение Майского–Сикорского, амбасада (посольство), делегатура (представительство посольства), Казахстан, Армия Андерса, польская диаспора.

Gubaidullina M.Sh.

Doctor of History, Professor, Department of International Relations,
Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: gubaidullinamara1@gmail.com

**Diplomatic activity in the territory of Kazakhstan during the war years (1941-1943):
to the question of the powers of the Polish mission**

This article examines the international and military-political aspects of Polish diplomacy on the territory of Kazakhstan during the Second World War. More than seventy years ago, Kazakhstan, being on the periphery of a great war, became the main place in Middle Asia, where hundreds of thousands of Poles were collected for subsequent participation in hostilities. Here was formed the Polish army under the leadership of General Anders, who in future could play a role of liberator of Poland. This was the first step in deciding the fate of Poland. The “Polish question” was one of the important issues on the agenda of the Allied talks on the anti-Hitler coalition. The historical events of the world war include the creation on the territory of the Kazakh SSR of nine delegations (delegacje) – territorial embassy missions of the Polish Embassy and the Polish Army (1941-1943). Kazakhstan acquired an international experience of communicating with international organizations, with the USSR Ministry of Foreign Affairs, Polish del-

egations and other institutions for the organizational support of the “Polish question”. The purpose of the Polish missions is to gather officers and soldiers as soon as possible and form a Polish army. The article is based on archival documents that testify to the numerical and qualitative composition of the delegates, the scope of activity of Polish diplomats and their complex work with civilians and military persons, and the relationship with Soviet and party bodies. Polish diplomats had broad powers to provide all-round support to all Poles that lived in Kazakhstan. Currently, the Polish diaspora in Kazakhstan (“Kazakh Poles”) is a kind of bridge in the relations between Kazakhstan and Poland.

Key words: Maysky-Sikorsky agreement, embassy (ambasada), delegacja (embassy mission), Kazakhstan, Anders Army, Polish diaspora

Губайдуллина М.Ш.

тарих ғылымдарының докторы, профессор, халықаралық қатынастар факультеті,
өл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: gubaidullinamara1@gmail.com

**Соғыс жылдарындағы (1941-1943)
Қазақстан аумағындағы дипломатиялық белсенділік:
поляк өкілдіктерінің өкілеттіліктері туралы мәселе**

Бұл мақалада Қазақстан аумағындағы екінші дүниежүзілік соғыс жылдарындағы поляк дипломатиясының халықаралық және әскери-саяси аспектілері қарастырылады. Жетпіс жылдан астам уақыт бұрын үлкен соғыс перифериясында орналасқан Қазақстан келесі әскери қимылдарға қатысуға жиналған жүз мыңдаған поляк үшін Орта Азиядағы негізгі мекенге айналды. Осы жерде Польшаны азат етуші рөлін атқаруы мүмкін болған генерал Андерстің басшылығымен Армия құрылды. Бұл – келешек Польша тағдырын шешетін алғашқы қадамдардың бірі еді. «Поляк мәселесі» – антигитлерлік коалиция одақтастарының саяси келіссөздері мәселелерінің бірі. ҚазССР-і аумағында тоғыз делегатура – Польша Елшілігі және Поляк Армиясы өкілеттіліктерінің ашылуы дүниежүзілік соғыс жылдарындағы тарихи оқиғаға жатады (1941-1943). Қазақстан халықаралық ұйымдармен, КСРО сыртқы істер министрлігімен, «поляк мәселесін» шешуге байланысты Польша елшіліктері өкілдіктерімен болған байланыс арқылы үлкен халықаралық тәжірибе жинады. Поляк миссияларының мақсаты – поляк армиясы үшін солдаттар мен офицерлерді қысқа уақыт ішінде жинау болды. Мақала поляк делегатураларының ашылуына, олардың сапалы құрамының болғанына, поляк дипломаттарының қызмет саласына, олардың азаматтық және әскери тұлғаларды қолдаудағы күрделі жұмысына, кеңестік және партиялық органдармен қарым-қатынасының болғанына куәлік ететін мұрағаттық деректерге сүйенген. Поляк дипломаттары Қазақстанда өмір сүріп жатқан барлық поляктарға жан-жақты көмек көрсетуге өкілеттілігі болған. Қазіргі уақытта поляк диаспорасы (қазақстандық поляктар) Қазақстан мен Польша қарым-қатынастарындағы өзіндік көпірге айналды.

Түйін сөздер: Майский-Сикорский келісімі, делегатура, елшілік өкілдіктері, амбасада (елшілік), Андерс Армиясы, поляк диаспорасы.

Введение

Казахстан, находясь далеко от театра военных действий Второй мировой войны и начавшейся Отечественной войны Советского Союза, оказался в эпицентре решения одной из важных международных проблем, а именно, «польского вопроса». Казахстанские архивы хранят документы о малоизвестной деятельности польских делегатур – представительств посольства Польши на территории советского Казахстана, в то время как польское правительство находилось в изгнании и работало в Лондоне.

Несколько лет назад Посол Республики Польши в Республике Казахстан Яцек Ключковский предложил автору статьи найти докумен-

тальные свидетельства о деятельности делегатур в казахстанских архивах. Был начат «поиск» польских дипломатов в Казахстане, поиск не завершён, продолжается. Польские дипломаты, работавшие в РК, имели поначалу «неподтвержденные скудные данные» о том, что в Казахстане было открыто предположительно от трех до пяти делегатур. По словам Михала Чаброса, «благодаря восстановлению дипломатических отношений между польским правительством в изгнании и Советским Союзом, с июля 1941 по апрель 1943 г. на территории КазССР действовали делегатуры польского Посольства. Само Посольство располагалось в Москве, затем в Куйбышеве». В ряде зарубежных источников имелись данные о том, что «несколько делегатур

находилось в городах Казахстана – в тогдашнем Актюбинске, Акмолинске и Семипалатинске»¹.

Ставя задачу найти в архивах Казахстана подтверждение о деятельности делегатур, предполагалось, что будут найдены зацепки и о самих «делегатах» (сотрудниках, дипломатах) – представителях польского Посольства. Их деятельность заключалась «главным образом в том, чтобы помогать нашим согражданам добраться до армии, оказывать гуманитарную помощь и т.д. Но они во многом забыты [*дипломаты и сотрудники делегатур – М.Г.*]». По предположению М. Чаброса, «возможно, существует архивная база, не хватает анализа...». Целью данной статьи является ввести в оборот некоторые новые документы и восполнить недостающий анализ событий на историческое прошлое польской дипломатии, которая действовала на территории Казахстана; по-новому рассмотреть международную канву военного времени и оценить роль «периферийной» республики.

Методология исследования

Методология исследования базируется, прежде всего, на принципах историзма и взаимосвязанности исторического процесса, происходящего на международной арене, в данном случае в ходе Второй мировой войны. Историзм как способ изучения прошлого является способом осмысления современности и вероятного будущего. Современные отношения между Польшей и Казахстаном характеризуются особенно тесными и дружественными связями, корни которых уходят в историческое прошлое. Исследование позволяет оценить настоящее в ретроспективе событий военного времени на территории КазССР. Идея совместного противостояния войне, невзгодам, угрозе выживания выступила своего рода объединительным фактором для многих народов, живших и волею судьбы оказавшихся в далекой Средней Азии и Казахстане. Сегодня такая идея может расцениваться с точки зрения преемственности в истории взаимоотношений, позволяет глубже понять отдельные события, явления и процессы, получить целостное

¹ Яцек Ключковский (Jacek Kluczkowski), Чрезвычайный и Полномочный Посол Республики Польша в Республике Казахстан и в Кыргызской Республике (2011–2015); Михал Чаброс (Michał Chabros), руководитель политико-экономического отдела посольства РП в Астане. Приводятся выдержки из переписки автора с польскими дипломатами в 2012-2013 гг. [М.Г.]

описание о деятельности польской дипломатии и делегатур во время мировой войны.

Поиск материалов по данной теме осуществлялся в казахстанских архивах, фонды которых содержат информацию о советской и партийной работе; найдены документы в «особо ценных делах» о польской армии и делегатурах. В работе с документами использовалась совокупность методов в зависимости от вида источника, от характера работы над ним. Наряду с использованием известных методов источниковедческой критики, была применена собственная методика поиска и сбора фактов в неизвестных ранее документах. Следует учесть, что фонды большинства архивов РК, документы и материалы которых тематически связаны с «внешней политикой и международными отношениями» в периоды до получения независимости РК, слабо систематизированы, либо практически отсутствует какая-либо их систематизация. По этой причине соблюдался ряд обязательных принципов сравнительно-исторического анализа, использовались системный метод, метод классификации документальных данных и т.д.

Дискуссия

Дискуссия по вопросу активизации польской дипломатии на территории Казахстана. Почему, с какой целью в разгар войны, когда де-факто польское государство перестало существовать, а правительство находилось в изгнании в Лондоне, далеко на Востоке, в глубоком тылу на обширной территории Западной Сибири, в республиках Средней Азии и Казахстане открылось не одно, а много представительств польского посольства?

Международные аспекты

Деятельность польской делегатуры в Казахстане не может рассматриваться в отрыве от международных событий Второй мировой войны. «Польский вопрос», заключавший в себе сложную проблематику судьбы Польского государства и поляков, оказавшихся за пределами собственного государства, обострил отношения между союзниками. Этот вопрос оставался неизменным предметом международных переговоров.

Правительство Польши, находившееся в эмиграции, выступало на стороне антигитлеровской коалиции, активно используя ресурсы своей дипломатии. Вскоре после нападения Германии на СССР 22 июня 1941 г. и расширения масштабов войны Польша и Советский Союз

пришли к соглашению о восстановлении дипломатических отношений. Несмотря на взаимные разногласия и исторические претензии, стороны воспринимали сближение как единственный необходимый шаг навстречу друг другу, который позволил бы их примирить. Основанием для восстановления дипломатических отношений между СССР и Польшей послужил договор от 30 июля 1941 г., известный больше как Соглашение «Майского–Сикорского» (в польской интерпретации «Сикорского–Майского»). Он был заключен польским премьер-министром Владиславом Сикорским и советским послом Иваном Майским (Документы и материалы, 1973:208). Чрезвычайную важность данного события подчеркивало присутствие на подписании высоких лиц Великобритании – премьер-министра У. Черчилля и министра иностранных дел Э. Идена.

Сразу после подписания договора «в кабинете Черчилля» Сикорский назначил послом Польской Республики в СССР Станислава Кота. Главную задачу посольства Речи Посполитой в Москве С. Кот «усматривал в материальной, моральной и политической защите и поддержке польского населения в России, и в оказании помощи Войску Польскому» (Kot, 1955:27).

В международном плане Соглашение Майского–Сикорского имело огромную роль в консолидации союзников по антигитлеровской коалиции в «вопросе о будущем Польши». Соглашение положило начало новому этапу в советско-польских отношениях. Учитывая сложнейшие условия мировой войны, сближение развивалось стремительно, и самое главное, было достаточно эффективным, хотя и непродолжительным. Заключался ряд межправительственных соглашений о взаимных обязательствах по оказанию помощи и поддержке в войне против гитлеровской Германии. К Соглашению прилагался Протокол о положении польских граждан в СССР.

Более того, через две недели Президиум Верховного Совета СССР издал Указ от 12 августа 1941 г. за подписью И. Сталина «О предоставлении амнистии польским гражданам, содержащимся в местах лишения свободы на территории СССР» и Постановление СНК СССР и ЦК ВКП (б) «О порядке освобождения и направления польских граждан, амнистируемых согласно Указу Президиума Верховного Совета СССР «о предоставлении амнистии всем польским гражданам, содержащимся ныне в заключении на советской территории в качестве ли военнопленных, или на других достаточных основа-

ниях...» (Документы и материалы, 1973:218). Помимо «военнопленных и интернированных военнослужащих польской армии», которых Сталин считал «хорошим боевым материалом», были освобождены другие категории граждан. Всего было освобождено более 400 тыс. поляков из мест заключения, лагерей, ссылок (сюда причислялись депортированные граждане и даже уголовники). Этот специфический «контингент» вместе с тюрьмами тоже был эвакуирован вглубь страны в ходе присоединения Восточной Польши к СССР.

Очень быстро В. Сикорский согласовал с правительством Советского Союза кандидатуру командующего польскими вооруженными силами в СССР. 6 августа 1941 г. на эту должность был назначен Владислав Андерс с присвоением ему звания генерала дивизии¹. Вскоре последовало советско-польское Военное соглашение от 14 августа 1941 г., согласно которому было признано в кратчайший срок формировать польскую Армию. По настоянию В. Сикорского, польская Армия была определена «частью вооруженных сил суверенной Польской Республики». Правительство СССР «выразило согласие на создание на советской территории польской армии под командованием, назначенным польским правительством с согласия советского правительства».

В оперативном отношении армия подчинялась Верховному командованию СССР, в составе которого будет представитель польской армии». Основной задачей договора стало совместное с Советским Союзом участие в войне за освобождение Польши на Восточном фронте. Решение советского правительства и союзников по антигитлеровской коалиции (правительств Великобритании и США) о перемещении польских дивизий в Среднюю Азию и Казахстан для создания польской Армии совпало по времени с пиком эвакуации населения из западных частей СССР на юг. Параллельно с военными перемещались массы гражданского населения, среди них было много поляков (в недавнем прошлом

¹ Владислав Андерс (Anders), (1892-1970), польский генерал, в 1941-1942 гг. командовал польской армией на советской территории по соглашению между СССР и польским правительством в изгнании. Командование во главе с Андерсом отказалось от совместной с Красной Армией борьбы на Восточном фронте. В августе 1943 г. Андерс вывел Армию через Иран на Ближний Восток; в 1944–1945 гг. командовал польскими частями в составе союзнических войск на Западном фронте. Польские солдаты и офицеры, оставшиеся в СССР, составили костяк польской дивизии им. Костюшко.

граждане Польши, представители разных этносов). Так, в формирующуюся польскую Армию вошли десятки тысяч перемещенных и депортированных, военнопленные, находившиеся в лагерях; эвакуированные и гражданские лица, самостоятельно прибывшие с оккупированных территорий Польши, Украины, Беларуси.

Говоря о военных, в начале войны в плену оказалось порядка 240 тыс. польских военнослужащих. По данным Института национальной памяти Польши, в Сибирь в 1940-1941 гг. было отправлено около 320 тыс. поляков (*Polish experts lower nation's WWII death toll: 2009*). В Казахстане, из общего числа депортированных, в глубоком тылу оказалось примерно 60 тыс. человек. Именно для работы с такой массой польских граждан на территории СССР, большей частью в Казахстане, создавались представительства польского Посольства и польской Армии.

Открытие делегатур Польского Посольства и Польской Армии

Важным результатом соглашений явилось восстановление Посольства Польской Республики (*амбасады*). Оно приступило к своей деятельности в Москве, но вскоре вместе с советскими правительственными учреждениями и всем иностранным дипкорпусом было эвакуировано в г. Куйбышев.

На местах формирования Армии предполагалось создание делегатур – представительств посольства Польши и польской Армии. Были определены места пребывания «*делегатов амбасады*» (сотрудников представительств Польского посольства), которые уполномочены сотрудничать с советскими властями. Для работы в делегатурах подыскивались сотрудники (доверенные лица) из числа поляков, находившихся на территории СССР. В этом смысле интересно предписание заместителя уполномоченного Генштаба по делам иностранных военных формирований на территории СССР майора госбезопасности Г.С.Жукова от 23 августа 1941 г., в котором указывалось, чтобы для связи с польским Посольством были подобраны представители «за счет проверенной и не расшифрованной среды поляков агентуры» (цит. по: Лебедева: <http://old.memo.ru/history/polacy/leb.htm>). 28 августа Молотов подтвердил согласие советского правительства о выделении доверенных лиц Посольства в районах проживания польских граждан.

Следует отметить еще один важный документ, завершивший переговоры во время ви-

зита в Москве В. Сикорского. Это «Декларация о дружбе и взаимной помощи от 4 декабря 1941 г.». (Судьбы. Воспоминания, 2001:304). Этот документ называют также «Пакт Сикорский – Сталин»

Декларация подкреплена предоставлением займа Польше в размере 100 млн. рублей для помощи польским гражданам, находящимся в СССР. Отметим, что польская сторона в ходе переговоров придерживалась принципиальной позиции по территориальному вопросу и стремилась добиться аннулирования советско-литовского соглашения о передаче Вильно. Итак, Декларация явилась полноценным основанием для создания делегатур (представительств) амбасады Польской Республики в СССР. Деятельность делегатур на территории КазССР координировало Посольство РП в Куйбышеве.

Путём обмена нот (23–24 декабря 1941 г.) с Народным комиссариатом иностранных дел было согласовано «Положение о представительствах Посольства Польской Республики». 25 декабря Положение было разослано всем делегатурам из Куйбышева. В разделе «Общие положения» указывалось, Представительства польского Посольства в республиках и областях, где наблюдается значительное скопление польских граждан, являются органами Посольства [*курсив мой – М.Г.*]. При этом указывалось, что «роль представителей Посольства временная. Их деятельность будет продолжаться до момента ликвидации скоплений поляков в данной местности или выполнения представителями их задач по отношению к польским гражданам».

Польские делегатуры открылись на территории Казахстана, в республиках Средней Азии там, где шло формирование Армии Андерса, где скапливались значительные массы поляков. В Казахстане спасались сотни тысяч граждан, покинувшие захваченные районы. Всего за годы войны в республику прибыли 532,5 тысячи жителей из западных районов СССР. Кроме них переселено 970 тысяч представителей репатрированных народов. Подобное перемещение эвакуированных масс ранее не имело места в истории. Их ставили на учёт не только советские и польские органы, а также международные организации.

Организационные польские представительства имели трёхступенчатую систему, состоявшую непосредственно из Делегатур, размещённых в столицах республик и областях: из доверенных лиц (которые находились в столицах регионов); и подчинённых доверенных лиц,

составляющих нижний уровень системы опеки польских граждан.

Известно, что на польские делегатуры легла основная нагрузка по оказанию поддержки практически всем категориям поляков, оказавшимся в Казахстане – военным и гражданским лицам, имевшим к тому же разную политическую ориентацию. Первыми в Среднюю Азию направились офицеры, которые могли грамотно организовать работу, причем не только с призывниками, но и с гражданскими лицами. По понятным причинам, сотрудников в представительствах польского Посольства из числа военных было больше, чем гражданских.

Передислокация польских соединений и тыловых частей из Поволжья в республики Средней Азии – Казахстан, Киргизию, Узбекистан аргументирована польской стороной тем, что в тех краях более теплый климат, более подходящий для формирования армии. Фактически армия расположилась на достаточно большом пространстве: Штаб армии и его учреждения находились в г. Янги-Юль (Узбекистан); Школа офицеров на ст. Веревская (Узбекистан); армейские подразделения – на ст. Отар (КазССР) и на ст. Кара–Балта (Киргизия). Также было сформировано шесть пехотных дивизий; 8-я стрелковая дивизия в совхозе Пахта–Арал; 10-я пехотная дивизия на ст. Луговая (КазССР).

Польские военные были направлены из Ташкента в области Казахстана в качестве представителей польской Армии. В Алма-Атинскую область был направлен поручик Гиженовский. В телефонограмме из Ташкента в Алма-Ату от 3 февраля 1942 г. говорилось, что Казахстан в вопросе призыва поляков является основным исполнителем очень большого наряда». Среди прочего, стояла срочная задача по организации республиканской призывной комиссии.

Сложности в организации такого массивного мероприятия, как создание иностранной армии в воюющей стране, тем не менее, преодолевались. О трудностях писали в своих мемуарах С.Кот, В.Андерс, Е.Климковский. Более серьезным обстоятельством, которое скоро привело к ухудшению советско-польских отношений, оказался один пункт постановления ГКО «О польской армии...». Это предписание призывать в армию только тех граждан польской национальности, что проживали на территории Западной Украины и Западной Белоруссии до 1939 г.: «Граждане других национальностей, проживавшие на этих территориях, призыву в польскую армию не подлежат» (Документы и материалы, 1973:242-243).

Компетенции и сфера деятельности польской делегатуры

Делегатуры действовали в рамках инструктивных положений как Посольства Польши, так и директив советских и партийных органов. В документе под названием «Политическая инструкция для представителей Посольства Польской Республики в СССР» за подписью Посла Станислава Кота от 17.01.1942 (Судьбы. Воспоминания, 2001:303-306), разосланном во все делегатуры, указаны компетенции и направления действия польских делегатур. Задачи сводились к спасению сотен тысяч польских граждан, оказавшихся на территории Советского Союза и к формированию «армии, которая будет бороться против общего врага всего цивилизованного человечества – германца».

Согласно предписанию, польские делегатуры выполняли следующие обязанности:

«1) информирование Посольства о нуждах польских граждан и их положении;

2) информирование польских граждан и воздействие на них в духе польско-советского соглашения от 30 июля 1941 г.;

3) регистрация польских граждан в данном округе, учет их передвижения..., годность к военной службе, труд, а также их профессии; отыскание потерянных членов семей и близких;

4) содействие местным советским органам в деле направления польских граждан на работу в соответствии с действующим в СССР трудовым законодательством;

5) забота об обеспечении неспособных к труду польских граждан прожиточным минимумом путем распределения среди них денег и товаров, предназначенных им в виде помощи;

6) организация культурной помощи для взрослых и в просвещении для молодежи».

Так, польская делегатура под руководством Венцека развернула свою деятельность в Алма-Ате (Губайдуллина, Кульбаева, 2015:59-77). В Алматинскую область были направлены районные руководители представительства польского Посольства: в Каратальский район – председатель Ю.С. Готлиб; в Илийский район (центр Талгар) – Латик; на станцию Или – Флянк; в Каскелен – Кранцлер; Иссык (Есік) – Зильбер; в Чилик – Гальперин; в Узун–Агач – Штейнбер (ГААО: Ф. 685: Оп. 6с. Д. 70. Л. 21).

Сотрудники делегатур, согласно «Политической инструкции», должны в своей деятельности «в тесном сотрудничестве с советскими властями», соблюдать «дух лояльного сотрудничества» в отношении центральной и исполнительной

власти и господствующего в СССР строя; в отношениях между советскими хозяйственными организациями и польскими гражданами, «в повседневном сожительстве польских и советских граждан». Не допускалось «рассеивать фальшивых известий, паники, подрывать доверия к Красной Армии и общему делу союзников». Не рекомендовалось «вести политические и правовые дискуссии с советским правительством», так как «вся энергия польского правительства и общества направлена на совместную с союзниками борьбу против германцев» (Исова, 2015:49-58).

В компетенции делегатур, наряду с политическими, консульскими вопросами, находились военные (в отношении польских граждан, первой названа *военная служба* в Польской армии), социальные, гуманитарные. Из документа следует, что вопросы по амнистии поляков, по сбору данных о польских гражданах и их регистрации находились в компетенции как польского представителя, так и советских органов.

Регистрация, расселение, трудоустройство

Все польские граждане обязаны были регистрироваться в советских учреждениях и «в Польском посольстве (лично и письменно)». Польский представитель следил, чтобы у каждого поляка присутствовала двойная регистрация. После получения польских паспортов в установленном порядке они обязаны были получить виды на жительство для иностранцев в органах милиции, об этом говорится в «Выписке постановления СНК СССР и ЦК ВКП (б) «О порядке освобождения и направления польских граждан, амнистируемых согласно Указу Президиума Верховного Совета СССР» от 12 августа 1941 г. (ЦГА РК, Ф. 1137: Оп.1. П.д. 9. Л. 238-240).

Сообразуясь «нуждами военного времени» и в связи с перегруженностью города, было принято решение о том, чтобы в г. Алма-Ате регистрировали не всех желающих. Для города Алма-Аты особенно трудными были первые месяцы войны, когда эшелонами прибывали эвакуированные, их надо было регистрировать, расселять и трудоустраивать. Факты свидетельствуют – всего за несколько месяцев (к зиме 1941/1942) была организована и упорядочена работа по сбору данных обо всех иностранцах, прибывающих в Казахстан, их регистрация и размещение. Происходило и так, что «эмигранты проживали совсем не там, где они указаны по списку». «Несмотря на запрещенный въезд» в столицу Казахстана, иностранцы «самовольно направлялись именно в Алма-Ату, пытались всеми силами [*здесь*]

остаться. Это создало чрезвычайную перегрузку [*города–М.Г.*], тяжелое положение с продовольствием и вынудило соответствующие органы запретить прописку и проживание в городе, выселить самовольно вселившихся и направить их в различные города и области Казахстана».

Председатель исполкома облсовета С. Шарипов сообщал 31.XII.1941 Председателю СНК КазССР т. Ундасынову о работе с польскими гражданами Алма-Атинского облисполкома, о том, что в Илийском районе находится «польский представитель, который проводит работу по уточнению количества польских граждан». Известно, что к концу 1941 г. «взято на учет по 10 районам 383 польских граждан, которых разместили в Илийском, Энбекши-Казахском, Саркандском, Андреевском, Капальском, Октябрьском, Алма-Атинском сельском районах» (ГААО, Ф.685: Оп. 6с. Д.62. Л.149). «Трудоспособные польские граждане» были обеспечены работой, и жилплощадью. Кроме того, «доведено до сведения польских граждан о прекращении их «самовольного, бесцельного передвижения без санкции польского представителя и советских организаций» (из сообщения Илийского райсовета).

Попечительство

Согласно Указу об амнистии польских граждан, в «группу» попечительства со стороны польских делегатур вошли амнистированные и освобожденные, депортированные и перемещенные, равно как эвакуированные, беженцы и ранее проживавшие в Казахстане поляки. С целью оказания медицинской помощи для польских граждан действовали: 21 амбулатория, 35 медпунктов и медицинский персонал численностью свыше ста человек. Глава польской делегатуры в Алма-Ате К.Венцек ходатайствовал о выделении средств для организации помощи инвалидам, предлагал «устроить за наш счет [*за счет делегатуры – М.Г.*] убежища, где они могли бы найти кров и содержание». На тот момент только в Илийском районе проживало «свыше ста польских граждан, совершенно неспособных к труду, ... инвалидов», их можно было бы приютить «в Талгаре или ближайших его окрестностях на 30–40 человек и обеспечить им возможность покупать по государственным ценам продовольственные продукты ...» (АП РК, Ф.12: Оп.5. Д. 643, Л.2).

В феврале 1942 г. Венцек направил запрос на имя первого секретаря Илийского райкома партии т. Юртаева «об открытии детских домов и домов инвалидов в Илийском, Джамбул-

ском, Караталском и Алма-Атинском районах». Вопрос никак не решался, «так как в этих районах совершенно отсутствуют подходящие помещения».

В документе СНК КазССР под грифом «совершенно секретно» от 8 мая 1942 г. Председателю исполкома Алматинского областного Совета депутатов трудящихся К. Бейсебаеву доложено: «Делегат Польского посольства Венцек, местопребывание в г. Алма-Ата, обслуживает польских граждан, проживающих только в Алмаатинской области». «Наблюдаются случаи, когда Венцек вместо того, чтобы обращаться в исполком Облсовета депутатов трудящихся, пишет бумаги в наркоматы и республиканские учреждения, добивается у них приемов и т.п. Такая практика неправильная и её необходимо ликвидировать» (Совершенно секретно, 2015:144).

Заместитель НКВД А.Вышинский в циркулярном письме НКВД СССР от 25 апреля 1942 г. прямо предупреждал председателя Алматинского облисполкома о превышении полномочий некоторых представительств, пытающихся «незаконно расширять круг своих полномочий, беря на себя фактически функции посольства или консульства». Имелось в виду выставление польских гербов и вывешивание национальных флагов, чего не следовало допускать (ГААО, Ф.685: Оп. 6с. Д.62. Л.8-9).

Определенное напряжение в отношениях между иностранными властями снимали международные организации. Известно, что в КазССР работали свыше 200 различных попечительских организаций. В ЦГА РК хранится немало дел, свидетельствующих о контингенте размещаемых поляков (эмигрантов), взятых на попечительство (ЦГА РК, Ф.1125: Оп.2. Д.122. Л.172, 215, 216).

Польские делегаты сотрудничали с республиканским отделением международной организации – МОПР, под опеку местной администрации и МОПР подпадали все иностранцы с семьями¹ (ЦГА РК, Фонд 1125 содержит материалы, документальные свидетельства о конкретной помощи политэмигрантам и иностранцам). В переписке А.И. Сатонина, Председателя ЦК

¹ МОПР – Международная организация помощи борцам революции (благотворительная), создана в 1922 г. по инициативе польских коммунистов (Юлиан Мархлевский, Szwedowa Potoc) в качестве коммунистического аналога Красного Креста с целью помощи политзаключенным и жертвам белого террора в Польше, Западной Белоруссии и Западной Украине.

МОПР КазССР, имеются косвенные указания на контакты с представителями польской делегатуры. В одном из официальных документов он описывал состояние иностранных граждан, желающих «остаться в Алма-Аты (это общее явление для всех эвакуированных)». Живя «в ожидании решения вопроса по несколько дней, они вынуждены ютиться на вокзале, на улицах, полуголодные и т.п. и когда СНК, милиция, горсовет категорически отказывают им в прописке, в предоставлении жилплощади, многие политэмигранты выражают крайнее недовольство, нервозность, вполне понятные у людей, издерганных, переутомленных в дороге до последней степени». Также «у большинства не было никакой теплой одежды». ЦК МОПР Каз. ССР оказывал «им соответствующую денежную помощь, направлял их через эвакупункт или непосредственно в более южные города и области, или в соседние южные Республики (Киргизскую, Узбекскую)» (ЦГА РК, Ф.1125: Оп.2. Д.122. Л.134).

В архивном списке под названием «Польские товарищи, эвакуированные в Казахстан», к зиме 1941 г. «расселено по областям свыше 200 политэмигрантов, которые нуждались в материальной помощи и в устройстве на работу, им было выдано единовременное пособие в размере от 200 до 300 руб.». «Денежную помощь получали иногда по 2–3 раза. Всего с июля месяца 1941 г. по 30 января 1942 г. денежных пособий выдано на сумму 15092 руб.» (ЦГА РК, Ф.1125. Оп.2. Д.122. Л.10, 120). Один из примеров, когда на консульский учёт в делегатуре Алма-Аты взята эмигрантка из Польши Ида Хаимовна Мержан из г. Дубенка, по специальности «Учительница-дошкольница» (возможно, подготовительных классов или воспитательница детского сада – прим. М.Г.), вела партийную работу в Варшаве, в Обвюнке. После нападения Гитлера на Польшу в 1939 г. была расстреляна почти вся ее семья. Ида Мержан эмигрировала в Алма-Ату, где испытывала бытовые трудности: «не хватает питания, поселена в коридоре, мебели нет, спали на соломе. Нам не дают авансов, а вещей для продажи уже нет».

Так, чтобы снять напряжение в отношениях с поляками, под грифом «совершенно секретно» вышло Распоряжение СНК КазССР «О разрешении польским гражданам праздновать пасху», Алма-Ата, 3 апреля 1942 г. [Председателю] Алма-Атинского облисполкома, тов. Кокумову: «Предоставьте польским гражданам возможность пятого – шестого апреля праздновать пас-

ху». Подпись: Зам. председателя Совнаркома [КазССР] Заговельев (ГААО, Ф. 685: Оп. 6с. Д. 62. Л. 98).

Польские делегатуры не ставили задачу заниматься поляками, которые прибывали в Казахстан с оккупированных территорий или по линии МОПРа, тем не менее, они вынуждены были обслуживать запросы всех обращающихся к ним польских граждан.

Вопрос о гражданстве и о польском паспорте

Этот вопрос, находящийся в компетенции консульских сношений, был чрезмерно политизирован, и в конечном итоге привел к непреодолимым противоречиям с советскими органами. Так, советская сторона настоятельно требовала от делегатур признания выдачи паспортов только для этнических поляков и связывала вопрос о гражданстве с нерешенным вопросом о границе между СССР и Польшей. Белорусам, украинцам, литовцам, евреям, немцам и другим народам западных областей Украинской и Белорусской ССР выдавать польские паспорта не полагалось. Об этом строго говорилось в циркулярном письме НКВД СССР от 25 IV 1942 г.: «Эта незаконная практика представителями или доверенными лицами Посольства должна быть решительным образом ликвидирована..., немедленно принимайте меры к их пресечению, ставя одновременно об этом в известность НКВД» (ГААО, Ф.685: Оп.6с. Д.62. Л.8-9).

Категорическое несогласие польского Посольства с доводами советского правительства относительно выдачи паспортов было выражено в принципиальной позиции: не следует увязывать вопрос о гражданстве в зависимости от национальности. В политической инструкции для представителей Посольства Польской Республики в СССР 1942 года указывалось: «Амбасада не соглашается на соединение вопроса польского гражданского с вопросом польско-советских границ» (Судьбы. Воспоминания, 2001:307-308). Известно, что алматинская дипмиссия Венцека приняла к сведению данное разъяснение амбасады и считала себя уполномоченной выдавать польские паспорта всем гражданам, переселенным из Польши. Такое серьезное нарушение с его стороны, тем не менее, не довело до открытого конфликта.

Как видно, вопрос о гражданстве и получении польского паспорта являлся одним из чувствительных в отношениях СССР и Польши. Как следствие, поляки, отказавшиеся принять советское гражданство во время паспортизации

«бывших польских граждан», подверглись серьезному давлению. Позже было арестовано и осуждено около 3 тысяч поляков, из них 1583 – за отказ от советских паспортов.

Выводы

В научных публикациях казахстанских и зарубежных авторов имеются отдельные косвенные свидетельства о польских делегатурах в Казахстане. Казахские же архивы хранят документы, свидетельствующие о разносторонней деятельности польских делегатов (сотрудников дипломатических и военных миссий).

Потребность в открытии делегатур объясняется большим скоплением поляков на территории Советского Союза к началу Отечественной войны, причем как военных, так и гражданских лиц.

В ходе исследования было доказано, что польские делегатуры были созданы в 1941-1942 годах в девяти городах Казахстана: Алма-Ата (Алматы), Акмолинск (Астана), Актюбинск (Актобе), Чимкент (Шымкент), Джамбул (Тараз), Кустанай (Костанай), Павлодар, Петропавловск (Петропавл), Семипалатинск (Семей) (Худзио, 2015:14).

Представительства польского Посольства и Польской армии выполняли особенные задачи, подчиненные общей цели союзников – победе над гитлеровской Германией и восстановлению государственности Польши. Сотрудники делегатур проводили сложную работу по поддержке своих сограждан, выходящую далеко за пределы консульских функций.

Они действовали «благодаря восстановлению дипломатических отношений между польским правительством в изгнании и Советским Союзом, с июля 1941 по апрель 1943 г.». Само Посольство располагалось в Москве, а затем в Куйбышеве.

Одно из представительств польского Посольства и польской Армии действовало в столице КазССР г. Алма-Ате. Казахстан, находясь вдали от военных действий, оказался втянутым в международное решение сложных политических хитросплетений, происходивших между союзниками и Польшей.

Делегатуры занимались консульскими вопросами (гражданство и выдача паспортов), вопросами по амнистии и освобождению польских граждан из тюрем, лагерей и поселения, перенаправляя их в формирующуюся армию Андерса. Прослеживается прямая связь между созданием

представительств польского посольства и формированием польской Армии.

В их ведении были также вопросы трудоустройства, размещения, опеки польских граждан, в частности, распределение гуманитарной помощи, детские дома для польских детей; хозяйственные вопросы и др. Польские представители действовали совместно с советскими государственными и партийными учреждениями.

Среди иностранных граждан поляки были единственной нацией, кому стало позволено открыть представительства Посольства в разных регионах Советского Союза. Поэтому польское Посольство рекомендовало своим представителям взаимодействовать с советскими и партийными органами по всем вопросам, которые связаны с пребыванием польских граждан в Советском Союзе.

Неизвестные страницы истории Второй мировой войны ждут продолжения своего открытия. К этому ряду относится изучение особой миссии польских дипломатов в Казахстане, завершившейся трагически в 1943 г., вскоре после ухода Армии Андерса: делегатуры были расфор-

мированы, а их сотрудники арестованы, некоторые расстреляны как «иностранные шпионы». Требуется дальнейшее изучение архивных документов областных центров, введение документов в открытый доступ, их опубликование.

Благодарность. Изучение темы в рамках научного проекта продолжается благодаря консультативной поддержке, обмену идеями и результатами исследований с польскими учеными. Это Хуберт Худзьо, Анна Запалец (Педагогический университет, г. Краков); Славомир Кальбарчик, Марта Мазуркевич (Институт национальной памяти, г. Варшава). Особую благодарность выражаю одному из «сибиряков» – пану Янушу Куцински (Janusz Kuciński), сыну главы польской делегатуры в г. Семипалатинске, передавшему копии писем своего отца из семейного архива для использования в научных целях.

Статья подготовлена в рамках научного проекта № AP05135403 МОН РК «Диаспоральный фактор внешней политики и дипломатии Казахстана во взаимоотношениях с европейскими странами»

Литература

- АП РК (Архив Президента РК) Ф. 12. Оп. 5. Д. 643. Л. 2.
 ГААО (Государственный архив Алматинской области) Ф. 685. Оп. 6с. Д. 62, Д. 70.
 ЦГА РК (Центральный государственный архив РК) Ф. 1125. Оп. 2. Д. 122.
 ЦГА РК (Центральный государственный архив РК) Ф. 1137. Оп. 1. Д. 9. Л. 238-240.
 Губайдуллина М.Ш., Кульбаева А.Т. Польское присутствие в Алматы в годы Второй мировой войны (1941-1943): анализ отдельных документов архивов Алматы (2015). Польские дипломаты в Казахстане. 1941-1943 годы. Сб. статей и документов. – Астана, с. 59-77
 Документы и материалы по истории советско-польских отношений (1973), т. VII, 1939–1943. Москва
 Исова Л.Т. (2015) Особенности дипломатической деятельности Польши на территории КазССР (по архивным данным). Польские дипломаты в Казахстане. 1941-1943 годы. Сб. статей и документов. – Астана, с. 49-58.
 Лебедева Н.С. Армия Андерса в документах российских архивов (ГАРФ, ф. 9479с, оп. 1, д. 61, л. 83), Online, Retrieved from [http://old.memo.ru/history/polacy/leb.htm]
 Совершенно секретно. Телеграммы и инструкции (2015). Польские дипломаты в Казахстане. 1941-1943. – Астана, с. 144.
 Судьбы. Воспоминания, дневники, письма, стихи, материалы экспедиций, доклады, протоколы допросов» (2001). Управление архивного дела администрации Алтайского края /Отв. составитель Н.И. Разгон, Барнаул: «Пикет»
 Худзио Х. (2015) Из Сибири в свободный мир через польские представительства в Казахстане//Польские дипломаты в Казахстане. 1941-1943 годы, Сб. статей и документов. Астана, с. 14.
 Kot S. (1955) Listy z Rosji do gen. Sikorskiego. London, s. 27.
 Polish experts lower nation's WWII death toll //AFP/Expatica, 30 VII 2009. Online, retrieved from [http://www.expatica.com/de/news/german-news/polish-experts-lower-nation_s-wwii-death-toll--_55843.html]

References

- AP RK (Arkhir Prezidenta RK) F. 12. Op. 5. D. 643. L. 2
 GAAO (Gosudarstvennyy arkhiv Almatinskoy oblasti) F. 685. Op. 6s. D. 62, D. 70
 TSGA RK (Tsentral'nyy gosudarstvennyy arkhiv RK) F. 1125. Op. 2. D. 122
 TSGA RK (Tsentral'nyy gosudarstvennyy arkhiv RK) F. 1137. Op. 1. D. 9. L. 238-240

Gubaidullina M., Kul'bayeva A. Pol'skoye prisutstviye v Almaty v gody vtoroy mirovoy voyny (1941-1943: analiz otdel'nykh dokumentov arkhivov Almaty (2015). Pol'skiye diplomaty v Kazakhstane. 1941-1943 gody. Sb.statey i dokumenty. – Astana, S. 59-77.

Dokumenty i materialy po istorii sovetsko-pol'skikh otnosheniy (1973) T. VII, 1939-1943, Moscow

Isova L.T. (2015) Osobennosti diplomaticheskoy deyatelnosti Pol'shi na territorii KazSSR (po arkhivnym dannym). Pol'skiye diplomaty v Kazakhstane. 1941-1943 gody. Sb.statey i dokumentov. – Astana, s. 49-58

Lebedeva N.S. Armiya Andersa v dokumentakh rossiyskikh arkhivov (GARF, f. 9479s, op. 1, d. 61, p. 83), Internet, Istochnik [<http://old.memo.ru/history/polacy/leb.htm>]

Sovershenno sekretno. Telegrammy i instruktsii (2015). Pol'skiye diplomaty v Kazakhstane. 1941-1943. – Astana, s. 144

Sud'by. Vospominaniya, dnevniki, pis'ma, stikhi, materialy ekspeditsiy, dokladov, protokoly doprosoy» (2001). Upravleniye arkhivnogo dela administratsii Altayskogo kraya / Otv. sostavitel' N.I. Razgon, Barnaul: «Piket»

Khudzio Kh. (2015) Iz Sibiri v svobodnyy mir cherez pol'skiye predstavitel'stva v Kazakhstane // Pol'skiye diplomaty v Kazakhstane. 1941-1943 gody, Sb. statey i dokumentov. Astana. S. 14

Kot S. (1955) Listy z Rosji gen gen. Sikorskiego. London. S. 27

Polish experts lower nation's WWII death toll //AFP/Expatica, 30 VII 2009. Online, retrieved from [http://www.expatica.com/de/news/german-news/polish-experts-lower-nation_s-wwii-death-toll--_55843.html]

Стамбулов С.Б.¹, Горовой В.В.², Акмадиева Г.П.³

¹PhD, доцент, e-mail: serstam@mail.ru

²Т.ғ.к., доцент

Бүкіл әлем тарихы және халықаралық қатынастар кафедрасы,
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан, Қарағанды қ.
³тарих магистрі, Еуразиялық зерттеулер кафедрасының PhD докторанты,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Астана қ.,
e-mail: ahmadiyeva.gulziya@mail.ru

**БҰҰ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН:
ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ТАРИХЫ ЖӨНІНДЕГІ
ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ҚҰЖАТТАРДЫҢ ДЕРЕК РЕТІНДЕГІ РӨЛІ**

Мақалада халықаралық қатынастар деректерінің дамуы және дипломатиялық хат алмасудың мәселелері қарастырылады. Бұрынғы уақытта эпистолярлы мұра дипломатиялық құжаттардың жекелеген сипаттарын қарастырмады. Халықаралық қатынастардың дамуына және халықаралық жағдайдың күрделенуіне байланысты келісім шарттар және басқа да дипломатиялық құжаттармен қатар дипломатиялық құжаттардың жеке бір түрі ретінде дипломатиялық хат алмасудың маңызы артты. Дипломатиялық хат алмасудың түрлері әртүрлі және олардың тарихи дерек ретіндегі маңыздылығы жоғары. Сондықтан ҚР Президентінің мұрағатындағы БҰҰ және ҚР арасындағы қарым-қатынастарды зерттеу бойынша дипломатиялық хат алмасу деректанулық зерттеу үшін тек қана эпистолярлы мұра ретінде емес, сонымен қатар маңызды құжаттар ретінде қарастырылуы қажет. Авторлар халықаралық деңгейдегі дипломатиялық қызметтің әртүрлі түрлерін сипаттайтын бірқатар құжаттарға талдау жасаған. Мұндай құжаттардың қатарында өз кезеңінде Қазақстан Республикасының БҰҰ-ға мүше болып енуі мен Ұйымның сыртқы саяси қызметіне белсенді қатысуына көшуге мүмкіндік берген архив құжаттары қызығушылық танытады. Мұндай үрдістер Қазақстан Республикасының БҰҰ ҚК-нің тұрақсыз мүшесіне айналуы барысында оң әсерін тигізді.

Мақалада Қазақстан Республикасы Президенті архивінің құжаттары (саяси хаттар) кең түрде қолданылып, алғаш рет ғылыми айналымға енгізілді. Дипломатиялық хат алмасудың бір түрі ретінде берілген саяси хаттар дипломатиялық құжаттаманың ғылыми деректануының дамуына ықпал етуі тиіс.

Түйін сөздер: сыртқы саясат, дипломатия, дипломатиялық құжаттар, дипломатиялық хат алмасу.

Sambulov S.¹, Gorovoy V.², Akmadiyeva G.P.³

¹PhD, Associate professor, e-mail: serstam@mail.ru

²Candidate of historical science, Associate professor

Department of World History and International Relations,

E.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan, Karaganda

³master of history, PhD student of the Department of Eurasian Studies,

L.N. Gumilev Eurasian National University, Kazakhstan, Astana, e-mail: ahmadiyeva.gulziya@mail.ru

**The UN and Kazakhstan: the diplomatic documents
as a source on history of cooperation**

This article considers one of the sources of international relations such as diplomatic correspondence. Epistolary heritage did not require a separate characteristic of the diplomatic document previously. With the development of international relations, except treaties and other diplomatic documents,

and due to the growing complexity of the international situation, the importance of diplomatic correspondence as separate type of documentation has increased. Diplomatic correspondence is important as a historical source in all its diverse manifestations. Consequently, diplomatic correspondence for study of relationships between the UN and the RK should be presented for source study not only as an epistolary heritage, but also as an essential documentary series that was postponed in the archives of the First President of the RK. The authors studied a range of briefs which represents different forms of diplomacy on the international level. One of the sources that interest us the most is the archives which also helped to prepare Kazakhstan to get accepted into the UN. And later this also paves the way to Kazakhstan to get a seat as a non-permanent member at the UN Security Council.

Original sources are represented by archive documents of the President of the Republic of Kazakhstan and now presented to the academic audience for the first time. These sources must contribute to the development of source studies of diplomatic correspondence.

Key words: foreign policy, diplomacy, diplomatic documents, diplomatic correspondence.

Стамбулов С.Б.¹, Горовой В.В.², Акмадиева Г.П.³

¹PhD, доцент, e-mail: serstam@mail.ru

²к.и.н., доцент

кафедра Всемирной истории и международных отношений,
Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова, Казахстан, г. Караганды

³магистр истории, PhD докторант кафедры Евразийских исследований,
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Астана,
e-mail: ahmadieva.gulziya@mail.ru

ООН и Казахстан: роль дипломатических документов как источник по истории сотруничества

В статье рассматриваются вопросы развития источников международных отношений и их вида – дипломатической переписки. Эпистолярное наследие ранее не предполагало отдельной характеристики дипломатического документа. С развитием международных отношений, кроме договоров и других дипломатических документов, и из-за усложнения международной обстановки возросло значение дипломатической переписки как отдельного вида дипломатической документации. Дипломатическая переписка важна как исторический источник во всем своем многообразном проявлении. Поэтому дипломатическая переписка по изучению взаимоотношений ООН и РК должна быть представлена для источникового изучения не просто как эпистолярное наследие, а как существенный документальный ряд, который отложился в архиве Первого Президента РК. Авторами изучен ряд писем, которые характеризуют различные виды дипломатической деятельности на международном уровне. Среди данных источников интересны версии архивных документов, которые для своего времени подготавливали переход Республики Казахстан из рядовых членов ООН в актив внешнеполитической деятельности. Данная подготовка положительно отразилась на процессе введения Республики Казахстан в непостоянные члены СБ ООН.

Оригинальные источники представлены соответствующими файлами архива Первого Президента Республики Казахстан, вводятся в научный оборот впервые и должны способствовать развитию научного источниковедения дипломатической документации.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, дипломатические документы, дипломатическая переписка.

Кіріспе

Қазақстан Республикасының екі жақты саяси, экономикалық және мәдени байланыстары жөніндегі дипломатиялық құжаттармен қатар, көпжақты ынтымақтастығын қамтитын дипломатиялық құжаттардың да маңызы зор.

Көпжақты дипломатия (ынтымақтастық) дегеніміз – бірнеше мемлекеттердің (үш және одан да көп, 200-ге дейін) бір мезгілде қатысатын дипломатиялық қызметтің бір түрі. Көпжақты дипломатия ежелгі дәуірде пайда болып және

кейінгі ғасырларда тәжірибеге енгізіліп, XX ғ. екінші жартысында – XXI ғ. басында кең түрде дамыды. Бұл Екінші дүние жүзілік соғыстан кейінгі халықаралық қатынастардың жалпы әлемдік, жаһандық сипатқа ие болуымен байланысты болды және бұл құбылыс әлемнің барлық мемлекеттеріне қатысты мәселелермен айналысатын Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) және басқа да халықаралық ұйымдардың құрылуынан көрінді.

Бұрынғы жүйеден (ялта-потсдам жүйесінен) қазіргі әлемге осы уақытқа дейін мемлекеттердің

өзара қарым-қатынастарындағы әлемдік мәдениеттің жетістігі және барлық мемлекеттер мен халықтарды біріктіретін халықаралық қатынастарды басқарудың механизмі болып саналатын БҰҰ-ға мұра болып қалды.

Сондықтан, қазіргі уақытта көпжақты дипломатияның негізгі және әмбебап механизмі – БҰҰ болып табылады. Мұнымен қатар, БҰҰ-мен басқа да халықаралық ұйымдар әрекет етеді, мемлекет басшыларының мемлекетаралық кездесулері, жекелеген мәселелер бойынша әлемдік конференциялар және дипломатиялық ұжымдық іс-шаралардың кең спектрі жүргізіледі. Сондықтан, көпжақты дипломатия жаһандық және аймақтық масштабтағы халықаралық шешімдерді іздестіру мен келісудің негізгі құралына айналды.

Өзімізге белгілі, 2016 ж. 28 маусымында Нью-Йоркте БҰҰ штаб-пәтерінде дауыс беру барысында 193 дауыстың 138-ін иеленіп, алғаш рет Азия-Тынықмұхиты аймағы мемлекеттер тобының атынан 2017-2018 жылдарда БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің тұрақсыз мүшесіне сайланды. Мұндай шешім Қазақстан Республикасының Жаһандық күн тәртібі және БҰҰ тұрақты дамуының 17 мақсатына қол жеткізу барысындағы белсенділік танытқанын заңды түрде мойындау болып саналады.

Осы тұрғыдан алғанда, көпжақты дипломатия шеңберіндегі Қазақстан Республикасы мен БҰҰ арасындағы ынтымақтастықтың қалыптасуын, дамуын ашып көрсететін дипломатиялық құжаттарды тарихи жазба дерек ретінде зерттеу біз үшін үлкен қызығушылық танытады.

1991 ж. 16 желтоқсанда қабылданған «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі жөніндегі» (Конституционный Закон, 1991) Конституциялық Заңда «Қазақстан Республикасы халықаралық құқықтың субъектісі болып саналады, дипломатиялық және консулдық өкілдіктермен алмасады, халықаралық ұйымдарға, ұжымдық қауіпсіздік жүйесіне шығып, олардың қызметіне қатыса алады» (13 Бап) деп анықталған.

Әдістер

Дипломатиялық құжаттардың дерек ретіндегі рөлін анықтау үшін ондағы сақталған мәліметтердің ғылыми құндылығын, шынайылық және толықтық деңгейін анықтау мақсатында тарихи танымның эмпирикалық әдістері: тарихи-салыстырмалы әдіс және тарихи-типологиялық әдіс қолданылды. Тари-

хи-салыстырмалы әдіс тарихи оқиғалардың, құбылыстардың дамуындағы дипломатиялық құжаттардың маңыздылығы мен ерекшелігін анықтауға мүмкіндік берді. Дипломатиялық құжаттардың жіктелуі мәселесін қарастыру барысында тарихи-типологиялық әдіс қолданылды. Бұл әдіс зерттеу пәнінің маңызды белгілерін анықтауға, дипломатиялық құжаттарды әртүрлі типтерге бірыңғайлауға мүмкіндік берді.

Сонымен қатар, дипломатиялық құжаттардағы, соның ішінде БҰҰ Бас Хатшылары, ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев және саяси тұлғалар арасындағы саяси хаттардың мазмұнын талдау барысында контент-анализ әдісі қолданылды.

Негізгі бөлім және пікірталас

Ғылыми зерттеулердегі деректің рөлі мен орнын анықтау әрқашан халықаралық қатынастар мамандары назарының орталығында болып келді.

Халықаралық қатынастардағы құжат айналымы дипломатиялық хат алмасу жолы арқылы жүзеге асырылады. Осы уақытқа дейін арнайы әдебиеттерде дипломатиялық хат алмасудың келесі бес түрі бөліп көрсетілді:

- 1) жеке нота;
- 2) вербальды нота;
- 3) ескертпе жазба;
- 4) меморандум;
- 5) ресми сипаттағы жеке хаттар.

Дипломатиялық хат алмасудың аталған бес түрінің ішінде ресми сипаттағы жеке хаттар, атап айтқанда БҰҰ және Қазақстан Республикасы саяси тұлғаларының арасындағы ресми хаттар қызығушылық танытады.

Қазақстан Республикасының басты халықаралық ұйымның мүшесі болуға деген ниетін 1991 ж. желтоқсанда Қазақстан Республикасының БҰҰ-ға мүше болып кірудің дайындық жұмыстарын жүргізу және БҰҰ-ның саяси, экономикалық, экологиялық, гуманитарлық қызметтерінде ҚР-дың мүддесін ұсыну міндетін атқаратын арнайы өкіл ретінде А.Х. Арыстанбекованы жіберуінен көруге болады.

1991 ж. 31 желтоқсанда Қазақстан Республикасының өкілі А.Х. Арыстанбекова БҰҰ Бас хатшысына Қазақстан Республикасының БҰҰ мүше болуы жөніндегі арызды жіберген болатын. 1992 ж. 23 қаңтарында БҰҰ Қауіпсіздік кеңесі Қазақстан Республикасының БҰҰ-ға мүше болып енуі жөніндегі мәселені қарастырып, ҚР БҰҰ-ға қабылдауға ұсыныс білдірген болатын.

Осы тұрғыда, біз үшін 1992 ж. 23 қаңтарында А.Х. Арыстанбекованың ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевқа жолдаған ресми *Хатының* (Письмо Арстанбековой А.Х.) деректік маңызы зор. Хатта:

«Уважаемый Нурсултан Абишевич!

Только что Совет Безопасности единогласно принял резолюцию рекомендацию Генеральной Ассамблеи, принять Республику Казахстан в члены ООН.

На заседании председатель Совета безопасности сделал заявление, в котором от имени членов Совета поздравил Казахстан с рекомендацией совета, назвав это событие поистине историческим.

Возобновленная сессия Генеральной Ассамблеи планируется в конце февраля. Генеральный секретарь ООН Бутрос Гали направил на Ваше имя поздравление.

Примите сердечные поздравления с этим историческим событием, копии документов направляю телефаксом» (Письмо Арстанбековой А.Х.) деп көрсетілген. Бұл Хат БҰҰ Қауіпсіздік кеңесінің дәл шешім қабылдаған күні ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевқа жолдалған. Хаттың мазмұнынан біз Қазақстан Республикасының БҰҰ мүше болып қабылдауға шешім қабылдағанын көре аламыз. Сонымен қатар, осы Хаттан соң 26 жылдан кейін Қазақстан Республикасының қазіргі уақытта осы БҰҰ Қауіпсіздік кеңесінің 2017-2018 тұрақсыз мүшесіне айналып отырғанын ескерсек, бұл Хаттың тарихи маңызы зор екені күмән тудырмайды.

1992 ж. 2 наурызда Қазақстан Республикасының БҰҰ-ға мүше болып енуі халқымыздың ғасырлар бойы тәуелсіздікке және еркіндікке ұмтылысының жүзеге асырылғандығын көрсетіп берді. Халықаралық әмбебап форумның толық құқылы мүшесіне айналған Қазақстан Республикасы халықаралық қатынастардағы лайықты серіктес ретінде әлемдік қауымдастыққа интеграциялануға мүмкіндік алды.

Қазақстан Республикасының БҰҰ-ға мүше болып енуінен 8 күннен соң БҰҰ Бас Хатшысы Бутрос Гали мен ҚР Сыртқы істер министрі Т. Сулейменов арасындағы хат алмасулар түрінде пайда болған дипломатиялық хат алмасулардың дерек ретінде маңызы зор.

1992 ж. 10 наурызда БҰҰ Бас Хатшысы Бутрос Гали ҚР Сыртқы істер министрі Т. Сулейменовке ресми Хат жолдайды. Хатта:

«Ваше Превосходство,

Имею честь сообщить Вам о критической финансовой ситуации сил ООН по поддержа-

нию мира на Кипре (УНФИКИП). Несмотря на то, что деловое участие ООН составляет менее одной трети полной стоимости УНФИКИП, поступление средств для расходов продолжает падать. Я неоднократно выражал свою озабоченность по поводу этой ситуации, которая также сильно беспокоит Правительства стран, войска которых участвуют в этой акции. Было бы несправедливым, чтобы этим странам пришлось бы взять на себя такую несоразмерную часть стоимости УНФИКИП.

На середину февраля 1992 года, накопленный дефицит на специальном счете УНФИКИП на мандатный период, заканчивающийся 15 июня 1992 г., оценивается на 196 миллионов долларов. Что касается текущего периода, пока только 2,4 млн.долларов было получено относительно предполагаемого расхода, оцениваемого приблизительно в 15,4 млн.долларов. В результате этого, ООН смогла удовлетворить требования стран, войска которых принимают участие в акции только до середины июня 1991 года. Ясно, что нельзя позволить продолжаться этой весьма неудовлетворительной ситуации.

Учитывая необходимую роль УНФИКИП и опасную финансовую ситуацию, в которой она оказалась, я был бы очень благодарен Вам, если бы Вы выразили Вашему Правительству мою настоятельную просьбу о добровольном финансовом вкладе. Я надеюсь, что Ваше Правительство изыщет возможность проявить жест великодушия. Это даст возможность продолжаться важной работе ООН по поддержанию мира.

Примите, Ваше Превосходство, заверения в моем глубоком уважении» (Письмо Генерального Секретаря ООН Бутрос, 1992) деп атап көрсетілген.

Аталған Хатта атап көрсетілген УНФИКИП (UNFIRYP) дегеніміз БҰҰ-ның Кипрдағы бітімгерлік күштерінің контингенті, бұл Кипрда 1964 ж. бастап грек-киприоттары мен түрік-киприоттары арасында бейбітшілікті сақтап тұру үшін кіргізілген. Өзімізге белгілі, 1974 ж. Кипр аралы түрік және грек бөліктеріне бөлінген болатын, грек әскери хунтасы аралды Грецияға қосып алмақшы болған кезде, ал Түркия Кипрдің солтүстік бөлігіне әскерлерін енгізген кезеңнен бастап БҰҰ контингенті Түркия мен Грецияның бөліп алған сызығын бақылап отыр.

БҰҰ Бас Хатшысы Бутрос Галидің ресми Хатында осы БҰҰ-ің Кипрдағы контингентінің 1992 ж. қаржы жағынан тапшылыққа ұшырағандығын көре аламыз, осы себептен БҰҰ Бас

Хатшысы Қазақстан Республикасының сыртқы істер министрлігіне БҰҰ Кипрдағы бітімгерлік операциясы үшін өз еркімен қаржы бөлу туралы ұсынысын білдірген.

Сонымен бірге, БҰҰ Бас Хатшысы Бутрос Галидің жоғарыда аталған ресми Хатына Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрі Т. Сулейменовтің 1992 ж. 2 шілдеде Хат түрінде берген жауабының біз үшін деректік маңызы бар. Хатта:

«Уважаемый господин Генеральный секретарь!

Правительство Республики Казахстан, разделяя мнение мирового сообщества, полностью поддерживает предпринимаемые ООН меры по поддержанию мира на Кипре.

Мы глубоко ценим Ваш личный вклад в мирное урегулирование конфликта и считаем целесообразным нахождение сил ООН на острове вплоть до полного политического решения кипрской проблемы.

Вместе с тем, уважаемый господин Генеральный секретарь, Вы хорошо осведомлены об экономическом кризисе в республике и наших финансовых затруднениях, которые мы испытываем в результате распада СССР.

В этой связи, осознавая необходимость финансового поддержания сил ООН на Кипре и, несмотря на наше большое желание внести вклад в работу ООН по мирному урегулированию кипрской проблемы, в настоящее время республика не в состоянии выделить средства для решения этой гуманной задачи.

Хочу надеяться, уважаемый господин Генеральный секретарь, что Вы поймете наше положение» (Письмо Министра иностранных дел РК Т. Сулейменова, 1992) деген жауап қайтарылған.

Аталған Хаттың мазмұнында Қазақстан Республикасының БҰҰ-ның Кипрдегі бітімгерлік операциясын Түркия мен Грецияның бір саяси шешімге келмегенше қолдайтынын және аталған мәселе бойынша БҰҰ қызметін бағалайтындығы жөнінде ақпарат сақталған. Сонымен қатар, БҰҰ Бас Хатшысы Бутрос Галидің Қазақстан Республикасына қаржылай көмек жөніндегі ұсынысынан бас тартқанын көре аламыз. Әрине, мұндай қаржы бөлуден бас тартудың себептері Хатта нақты көрсетіліп, КСРО құлағаннан кейінгі елдегі экономикалық жағдайдың қиындауымен байланыстырылды. Сонымен бірге, біз ҚР Сыртқы істер министрлігінің жоғарыда аталған Хат мазмұнын талдай келе, тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы қазақстандық дипломаттардың

сауаттылығын, өз ұстанымын нақты көрсетудегі шеберлігін байқаймыз.

1992 ж. 22 шілдеде БҰҰ Женевадағы адам құқықтары жөніндегі Орталығының ҚР Сыртқы істер министрлігіне жолдаған Хаттың да маңызы бар. Хатта

«The Secretary of the United Nations presents his complements to the Minister for Foreign Affairs of Kazakhstan and has the honor to refer to Commission on Human Rights resolution 1992/57 of 3 March, entitled 'Civil defense forces'. A copy of this resolution is attached.

In paragraph 1 of resolution 1992/57, the Commission on Human Rights requested the Secretary General to ask Governments and intergovernmental and nongovernmental organizations for information on domestic law and practice relating to civil defense forces, if any, and for comments concerning the relationship between civil forces human rights» (Письмо Центра по правам человека..., 1992).

Көрсетілген Хатта БҰҰ Бас Хатшысы азаматтық қорғаныс күштеріне қатысты ішкі заңдар туралы және адам құқықтары жөнінде ақпарат сұратқан. Бұған жауап ретінде ҚР Сыртқы істер министрі Т. Сулейменов келесі мазмұндағы ресми Хат жолдайды: *«Министерство иностранных дел Республики Казахстан свидетельствует свое уважение Центру по Правам Человека и имеет честь в ответ на письмо G/So 214 (76) от 24 июля 1992 года сообщить следующее. В настоящее время осуществляется разработка нового законодательства Республики Казахстан о гражданской обороне. Министерство будет иметь в виду выслать в Ваш адрес информацию о законодательстве Республики Казахстан по гражданской обороне и ее практике»* (Письмо Министра иностранных дел РК..., 1992).

Сонымен, жоғарыда қарастырылған БҰҰ шеңберіндегі дипломатиялық хат алмасулардың тарихи дерек ретінде маңызы зор. Себебі осындай хат алмасулардың негізінде Қазақстан Республикасының БҰҰ аясындағы көпжақты дипломатиясы қалыптасты.

Өзімізге белгілі, 1992 ж. 5 қазанда БҰҰ Бас Ассамблеясының 47-ші Сессиясы өткен болатын және осы Сессияның жұмысына Қазақстан Республикасы БҰҰ мүшесі ретінде қатысты. Осы БҰҰ БА 47-ші Сессиясына қатысудың алдында, Қазақстан Республикасын дайындық кезеңінен өткені туралы мағлұмат беретін дипломатиялық құжаттар біз үшін үлкен қызығушылық танытты.

Сондай құжаттардың бірі, ҚР Сыртқы істер министрі Т. Сулейменовтің ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевқа ресми Хатында

«Уважаемый Нурсултан Абишевич!

Вступление Казахстана в члены ООН вызывает необходимость решить до начала работы 47-ой сессии Генассамблеи вопрос о присоединении республики, в соответствии со сложившейся в ООН практикой, к одной или двум из существующих пяти региональных групп: (1) азиатские государства; 2) африканские государства; 3) восточноевропейские государства; 4) латиноамериканские государства и арабские государства; 5) западноевропейские и другие государства). Деление на группы, в принципе, является неофициальным; имеет значение в связи с тем, что в региональных группах обсуждаются и выдвигаются согласованные кандидатуры стран в состав основных органов ООН: Совета Безопасности (в части касающейся непостоянных членов СБ), Экономического и Социального Совета, а также ряда постоянных и вспомогательных органов Генассамблеи. По информации Постоянного Представительства Республики Казахстан при ООН, в кругах этой организации с интересом ожидают, к какой из региональных групп присоединится наша страна. Представители азиатских и арабских государств высказывают положение, чтобы Казахстан по примеру Азербайджана, Кыргызстана и Туркменистана вошел в азиатскую группу. Постпред России Ю.М. Воронцов в неофициальном порядке заявил, что Казахстан, включившийся в процесс СБСЕ, мог бы участвовать в работе группы восточноевропейских государств. В соответствии с внешнеполитической концепцией Казахстана, предусматривающий выполнение республикой связующей роли между Европой и Азией, а также учитывая особенность географического положения нашей страны, Министерство иностранных дел полагало бы целесообразным дать указание Постоянному представителю Республики Казахстан при ООН заявить о желании Казахстана участвовать в работе двух региональных групп: азиатской и восточноевропейской, определив членство в азиатской группе для целей выборов. Такая практика в ООН существует. В частности, Турция, участвуя в азиатской группе и группе западноевропейских стран, для целей выборов считается последней группы» (Письмо Министра иностранных дел РК..., 1992) деп мәлімдеген.

Бұл жөнінде БҰҰ жанындағы Қазақстан Республикасының тұрақты өкілі А. Арыстанбекова ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевқа келесі сипаттағы ресми Хат жолдаған:

«Уникальное положение Казахстана как евроазиатской страны дает возможность, как представляется, принимать участие в двух группах государств: восточноевропейской и азиатской, выбрав одну из них для целей выбора. Поскольку в региональных группах проходит также неофициальное обсуждение вопросов, представляется целесообразным, учитывая политический фактор, защищать наши интересы в двух направлениях: европейском и азиатском.

Вопрос о присоединении Казахстана к региональной группе государств требует своего решения до начала 47-ой сессии Генеральной Ассамблеи ООН в целях эффективной работы на сессии и в главных органах ООН» (Письмо Постоянного Представителя Республики Казахстан..., 1992).

Жоғарыда көрсетілген ҚР Сыртқы істер министрі Т. Сулейменовтің және БҰҰ жанындағы Қазақстан Республикасының тұрақты өкілі А. Арыстанбекованың ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевқа жолдаған ресми Хаттарының мазмұнында Қазақстан Республикасының БҰҰ-ға мүше болып енуінен кейінгі және Республикамыздың БҰҰ Бас Ассамблеясының 47-ші сессия жұмысына қатысардың алдында тұрған маңызды мәселелер қарастырылған. Хаттардың мазмұнынан Қазақстан Республикасының алдында БҰҰ қай аймақтық мемлекеттер тобына қатысу жөнінде таңдаудың бар екені көрсетілген, сонымен қатар Қазақстан өзінің геосаяси жағынан екі материктің тоғысында Батыс пен Шығысты біріктіруші мемлекет ретінде орналасқанын БҰҰ БА сессиясының жұмысында дұрыс пайдалану үшін азиялық және батысеуропалық аймақтық топты таңдағанын анықтауға болады.

БҰҰ Бас Ассамблеясының 47-ші сессиясына дайындық жөнінде Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрі Т. Сулейменовтің ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевқа жолдаған ресми Хаттың да маңызы бар. Хатта:

«Уважаемый Нурсултан Абишевич!

С 2 по 9 октября с.г. в Нью-Йорке будет проводиться пленарное заседание Генеральной Ассамблеи ООН.

Секретариатом ООН Ваше выступление было запланировано на 30 сентября с.г. Однако, в связи с плотным графиком работы внутри республики (в частности, выступление на Курултае казахов 27 сентября, визит М. Койвисто 28-30 сентября) возникает необходимость пересмотра программы Вашего участия в работе Генеральной Ассамблеи ООН.

На наш взгляд, Ваше выступление на ГА ООН желательно запланировать на 5 или 6 октября.

Желательно также предусмотреть Вашу отдельную встречу с Генеральным Секретарем ООН Бутросом Гали и главами ведущих государств мира, которые примут участие в работе Генеральной Ассамблеи ООН.

В рамках Вашего визита в Нью-Йорке было бы целесообразно предусмотреть такие мероприятия, как подписание Всемирной декларации в интересах детей...

...Хотели бы также высказать соображения по составу делегации Казахстана. В соответствии с установившейся практикой, делегацию на ГА ООН возглавляет министр иностранных дел. Заместителем делегации можно назначить Постпреда Казахстана при ООН и кого-либо из заместителей министра, которому желательно поручить выступить в Первом комитете (вопросы разоружения). Кроме того, в состав делегации в качестве ее членов следовало бы включить владеющих английским языком представителей Высшего экономического совета для работы во Втором комитете (экономические вопросы и охрана окружающей среды, Республиканского валютного фонда в Пятом комитете (финансы и бюджет ООН, взносы государства).

Секретариат ООН просит сообщить Генеральному секретарю ООН состав делегации до 4 сентября с.г. » (Заявление Министра иностранных дел РК..., 1992).

Бұл ресми Хаттың мазмұнында Қазақстан Республикасы Президентінің БҰҰ БА 47-ші сессиясында сөйлеу сөзінің жоспарлануы, сонымен қатар ҚР тарабынан сессияға баратын делегацияның құрамы жөнінде құнды ақпарат бар.

Қазіргі уақытта тарихшылар, халықаралық қатынастар мамандары, саясаттанушылар Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың БҰҰ Бас Ассамблеясының 47-ші сессиясында сөйлеген сөзі туралы көп жазған, бірақ шын мәнінде сессияға дайындықтың қалай болғандығы, делегацияның құрамы қандай себептерге байланысты таңдалғандығы т.б., сонымен қатар БҰҰ БА сессия барысында қандай аймақтық топтарға кіруге мүмкіндіктердің болғандығы жөнінде нақты ақпарат бермейді.

Сондықтан, біздің пікірімізше, аталған мақала көлеміндегі БҰҰ және Қазақстан Республикасының ынтымақтастығының басталуының алғышарттары жөніндегі ғылыми айналымға алғаш рет енгізілген дипломатиялық құжаттардың (ресми хаттар түрі) тарихи жазба дерек

көзі ретінде БҰҰ және Қазақстан арасындағы саяси байланыстардың тәуелсіз Қазақстанның тарихын зерттеудегі деректік рөлінің зор екендігі күмән тудырмайды.

Аталған мақаланың негізгі бөлімінде көрсетілген дипломатиялық хат алмасудың жалпыға танымал бес түрін деректанушы А.Н.Ковалев мемлекет және үкімет басшыларының жеке жолдауларымен толықтыру қажеттілігін атап көрсетті. Сонымен қатар, А.Н.Ковалев жоғарыда көрсетілген «бестікке» еңбеген, бірақ дипломатиялық қызмет пен сыртқы саясатты жүзеге асыру барысында өз функциясын атқаратын дипломатиялық құжаттардың түрлерін ескермеуге болмайды (Акмадиева, 2017, 8) деген оң пікірге келеді. Олардың қатарында үкімет, Сыртқы істер министрлігі өтініштері, мемлекет өкілдерінің халықаралық ұйымдарға білдірген өтініштері т.б. бар.

Сондықтан, қазіргі уақытта жоғарыда көрсетілген жалпыға танылған және дәстүрлі дипломатиялық құжаттардан басқа («бестіктен басқа») саяси-дипломатиялық тәжірибеде қатаң хаттамалық формулаға сүйенбейтін және дипломатия міндеттерін жүзеге асыруда маңызды рөл атқаратын дипломатиялық құжаттардың түрлері пайда болып, айналымға енді. Дипломатиялық құжаттардың мұндай тобына халықаралық мәселелерге қатысты мемлекет, үкімет басшыларының, сыртқы істер министрлігінің декларациялары, мәлімдемелері, жолдаулары, баяндамаларын жатқызуға болады. Бұл құжаттар мазмұнына қарай дипломатиялық қызметтің барлық астарын қамтиды. Мұндай көзқарасты барлық халықаралық қатынастар мамандары, тарихшылар қолдайды және біз де мойындаймыз.

Бірақ, біздің пікірімізше, дипломатиялық хат алмасудың жалпыға танымал бес түрі (жеке нота, вербальды нота, ескертпе жазба, меморандум, ресми сипаттағы жеке хаттар) дипломатиялық құжаттардың дайындық үрдісі ретінде бірінші деңгейін құрайды. Себебі осы бестікке енген дипломатиялық хат алмасулардың нәтижесінде ғана Келісімшарт, Декларация, Коммюнике т.б. сияқты дипломатиялық құжаттар пайда болып, бұл құжаттардың түрлері екінші деңгейді құрайды.

Сондықтан дипломатиялық хат алмасу түрлері мен дипломатиялық құжаттардың түрлерін бір-бірінен ажырата білу қажет. Мысалы, аталған мақаланың негізгі бөлімінде талдау жасалған БҰҰ және Қазақстан арасындағы саяси хаттардың нәтижесінде болашақта әртүрлі Келісім шарттарға қол қойылды.

Қорытынды

Қазақстан Республикасы мен БҰҰ арасындағы ынтымақтастықтың қалыптасу алғышарттарын анықтауға мүмкіндік беретін ресми хаттардың дерек ретіндегі маңызы зор. Мұндай саяси хаттардың Қазақстан және БҰҰ арасындағы байланыстардың жаңа сапалы деңгейіне көшуіне мүмкіндік бергендігі ешқандай күмән тудырмайды.

Дипломатиялық құжаттар арқылы өткен жылдар бойы Қазақстан халықаралық қаты-

настардың жаңа әрі жас мемлекетінен БҰҰ сияқты халықаралық ұйымның белсенді әрі беделді мүшесі болу үшін үлкен жолдан өткендігін көре аламыз. Мұның дәлелі Қазақстан Республикасының 1917 ж. 1 қаңтарынан бастап БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің тұрақсыз мүшесі ретінде халықаралық ұйымның қызметіне қатысуы бола алады. Осы кезеңнен бастап Қазақстан Кеңестегі Азия-Тынық-мұхиты аймағының мүдделерін қорғайды. Мемлекетіміздің БҰҰ ҚК-не сайлануы қазақстандық дипломатияның үлкен жетістігін көрсетіп берді.

Әдебиеттер

Конституционный Закон «О государственной независимости Республики Казахстан» от 16 декабря 1991 года // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000798

Письмо Постоянного Представителя Республики Казахстан при ООН Арыстанбековой А.Х. Президенту РК Н.А. Назарбаеву // Официальный сайт МИД РК <http://mfa.gov.kz/ru/>

Письмо Генерального Секретаря ООН Бутрос Гали Министру иностранных дел Республики Казахстан Т. Сулейменову по вопросу финансовой ситуации сил ООН по поддержанию мира в Кипре от 10 марта 1992 года. Архив Президента Республики Казахста, Ф.75-Н. О.1. Д.83. Л.80-81

Письмо Министра иностранных дел РК Т. Сулейменова Генеральному Секретарю ООН Бутрос Гали от 2 июля 1992 года. Архив Президента Республики Казахстан, Ф.75-Н. О.1. Д.83. Л.78

Письмо Центра по правам человека в Женеве Министерству иностранных дел РК от 31.08.1992. Архив Президента Республики Казахстан, Ф.75-Н. О.1. Д.83. Л.219

Письмо Министерстра иностранных дел РК Центру по правам человека ООН в Женеве от 21 сентября 1992 года. Архив Президента Республики Казахстан, Ф.75-Н. О.1. Д.83. Л.220

Письмо Министра иностранных дел РК Президенту Республики Казахстан об участии в работе 47-ой Генеральной Ассамблеи от 19 августа 1992 года. Архив Президента Республики Казахстан, Ф.75-Н. О.1. Д.83. Л.25-27

Письмо Постоянного Представителя Республики Казахстан при ООН Арыстанбековой Президенту РК Н.А. Назарбаеву от 23.05.1992. Архив Президента Республики Казахстан, Ф.75-Н. О.1. Д.83. Л.164-160

Заявление Министра иностранных дел РК Президенту Республики Казахстан. Архив Президента Республики Казахстан. Ф.75-Н. О.1. Д.83. Л.39-41.

Акмадиева Г.П. (2017) Дипломатиялық құжаттарды жіктеудің кейбір мәселелері // ҚарМУ хабаршысы. Тарих. Философия сериясы. №1 (85). – Б. 8-11.

References

Konstitutsionnyiy Zakon «O gosudarstvennoy nezavisimosti Respubliki Kazahstan» ot 16 dekabrya 1991 goda // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000798

Pismo Postoyannogo Predstavatelya Respubliki Kazahstan pri OON Aryistanbekovoy A.H. Prezidentu RK N.A. Nazarbaevu // Ofitsialnyiy sayt MID RK <http://mfa.gov.kz/ru/>

Pismo Generalnogo Sekretarya OON Butros Gali Ministru inostrannyih del Respubloiki Kazahstan T. Suleymenovu po voprosu finansovoy situatsii sil OON po podderzhaniyu mira v Kipre ot 10 marta 1992 goda. Arhiv Prezidenta Respubliki Kazahsta, F.75-N. O.1. D.83. L.80-81

Pismo Ministra inostrannyih del RK T. Suleymenova Generalnomu Sekretar OON Butros Gali ot 2 iyulya 1992 goda. Arhiv Prezidenta Respubliki Kazahstan, F.75-N. O.1. D.83. L.78

Pismo Tsentra po pravam cheloveka v Zheneve Ministerstvu inostrannyih del RK ot 31.08.1992. Arhiv Prezidenta Respubliki Kazahsta, F.75-N. O.1. D.83. L.219

Pismo Ministerstra inostrannyih del RK Tsentru po pravam cheloveka OON v Zheneve ot 21 sentyabrya 1992 goda. Arhiv Prezidenta Respubliki Kazahstan, F.75-N. O.1. D.83. L.220

Pismo Ministra inostrannyih del RK Prezidentu Respubliki Kazahstan ob uchastii v rabote 47-oy Generalnoy Assambleii ot 19 avgusta 1992 goda. Arhiv Prezidenta Respubliki Kazahstan, F.75-N. O.1. D.83. L.25-27

Pismo Postoyannogo Predstavatelya Respubliki Kazahstan pri OON Aryistanbekovoy Prezidentu RK N.A. Nazarbaevu ot 23.05.1992. Arhiv Prezidenta Respubliki Kazahstan, F.75-N. O.1. D.83. L.164-160

Zayavlenie Ministra inostrannyih del RK Prezidentu Respubliki Kazahstan. Arhiv Prezidenta Respubliki Kazahstan. F.75-N. O.1. D.83. L.39-41.

Akmaдиеva G.P. Diplomatiyalyk kuzhattardy zhikteudin keibir maseleleri // KarMU xabaeshysy. Tarih. Filosofya seriyasy. – 2017. – №1 (85). – Б. 8-11.

2-бөлім
**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ
МЕМЛЕКЕТШІЛІК ҚҰҚЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Раздел 2
**ВОПРОСЫ МЕЖДУНАРОДНОГО И
ВНУТРИГОСУДАРСТВЕННОГО ПРАВА**

Section 2
**ISSUES OF INTERNATIONAL
AND DOMESTIC LAW**

Өміржанов Е.¹, Арын А.², Маулен А.³

¹з.ғ.к., доцент, e-mail: yesbol_1981@mail.ru

²3 курс PhD докторанты, e-mail: aizhan_moom777@mail.ru

³Құқық магистрі, оқытушы, e-mail: aidana_1812@mail.ru
халықаралық құқық кафедрасы, халықаралық қатынастар факультеті,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

**ӘЛЕУМЕТТІК МАҢЫЗДЫ АУРУЛАРДЫҢ
АЛДЫН АЛУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ
ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ**

Мақалада әлеуметтік маңызды аурулардың алдын алудың басты тетігі болып табылатын адамның лайықты өмірге құқығын қамтамасыз етуге ықпал ететін саяси-құқықтық, әлеуметтік-экономикалық, экологиялық, әлеуметтік факторлар қарастырылып, Қазақстан Республикасының әрекеттегі заңнамасы мен оның халықаралық-құқықтық нормалармен арақатынасының негізгі мәселелері көрсетілген.

Мақсат пен қойылған міндеттерге жету үшін «лайықты өмірге құқық» түсінігіне ғылыми тәсілдердің талдауы жүргізіліп, адам өмірінің сапасы пен деңгейі сияқты лайықты өмірдің негізгі белгілері анықталып, олардың әрқайсысының құрамы ашылған. Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасы мен саясатына, лайықты өмірге құқықты қамтамасыз ету аясында халықаралық құқық нормалары мен халықаралық тәжірибені енгізу бойынша кейбір ұсыныстар берілген.

Авторлар қазіргі әлемдік қаржылық дағдарыс жағдайында қоғамда әлеуметтік маңызды аурулардың кең таралуының алдын алу үшін лайықты өмір деңгейін қамтамасыз ету мен өмір сапасын жақсарту сияқты негізгі мақсат, лайықты өмірге құқықты жүзеге асырудың мәселесі Қазақстандағы адам денсаулығы мен аман-саулығына жауапты, барлық басқару органдарының біріккен күшімен шешілетін кешенді мәселе деп қорытынды жасауда.

Түйін сөздер: лайықты өмірге құқық, мемлекет, өмір сапасы, өмір деңгейі, адам мен азаматтың құқығы, әлеуметтік маңызды аурулар.

Omirezhanov Ye.¹, Aryn A.², Maulen A.³

¹Candidate of jurisprudence, Associate Professor, e-mail: yesbol_1981@mail.ru

²PhD doctoral student of the third year, e-mail: aizhan_moom777@mail.ru

³master of law, lecturer, e-mail: aidana_1812@mail.ru

Faculty of International Relations,
Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

**Theoretical and legal aspects of the prevention
of socially significant diseases**

The article considers political, legal, socio-economic, environmental, social factors affecting the provision of human rights for a decent life, which is the main mechanism for preventing socially significant diseases, also the main problems of the current legislation of the Republic of Kazakhstan and its correlation with international legal norms are outlined.

An analysis of scientific approaches to the concept of «the right to a decent life» was conducted to achieve the goal and objectives, basic criteria for a decent life such as the quality and standard of living of a person were determined, the content of each of them was disclosed. Some recommendations are given on the transformation of the norms of international law and international practice in the field of ensuring the right to a decent life in the national legislation and policy of the Republic of Kazakhstan.

The authors conclude that the main goal in the form of ensuring a decent standard of living and improving the quality of life mechanism for preventing socially significant diseases, especially in the conditions of the current global financial crisis, the problem of realizing the right to a decent life is a complex problem that must be solved jointly by all government bodies responsible for well-being and health person in Kazakhstan.

Key words: the right to a decent life, the state, the quality of life, the standard of living, human and citizen rights, socially significant diseases.

Омиржанов Е.¹, Арын А.², Маулен А.³

¹к.ю.н., доцент, e-mail: yesbol_1981@mail.ru

²PhD докторант 3-го курса, e-mail: aizhan_moom777@mail.ru

³магистр права, преподаватель, e-mail: aidana_1812@mail.ru

кафедра международного права, факультет международных отношений,
Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Теоретико-правовые аспекты предотвращения социально значимых заболеваний

В статье рассмотрены политико-правовые, социально-экономические, экологические, социальные факторы, влияющие на обеспечение прав человека на достойную жизнь, которое является основным механизмом предупреждения социально-значимых заболеваний, а также обозначены основные проблемы действующего законодательства Республики Казахстан и его соотношение с международно-правовыми нормами.

Для достижения цели и поставленных задач проведен анализ научных подходов к понятию «право на достойную жизнь», определены основные критерии достойной жизни, такие как качество и уровень жизни человека, раскрыто содержание каждого из них. Даны некоторые рекомендации по трансформации норм международного права и международной практики в области обеспечения права на достойную жизнь в национальное законодательство и политику Республики Казахстан.

Авторы делают вывод, что основная цель в виде обеспечения достойного уровня жизни и улучшения качества жизни для предупреждения социально-значимых заболеваний в условиях современного мирового финансового кризиса, проблема реализации права на достойную жизнь является комплексной проблемой, которая должна решаться совместными усилиями всех органов управления, отвечающих за благополучие и здоровье человека в Казахстане.

Ключевые слова: право на достойную жизнь, государство, качество жизни, уровень жизни, права человека и гражданина, социально-значимые заболевания.

Кіріспе

Халықтың денсаулығын сақтау, қоғамда әлеуметтік маңызды аурулардың таралуының алдын алу, қоғам мүшелерінің лайықты өмір сүруіне жағдай тудыру кез келген мемлекет үшін ең маңызды, шешуге тиісті мәселе болып табылады. Халықтың денсаулығының деңгейі, кез келген әлеуметтік маңызды аурудың таралуы мемлекеттің әлеуметтік саясатының жүзеге асырылуының негізгі көрсеткіші бола алады. Халықтың денсаулығын сақтау, әлеуметтік маңызды аурулардың алдын алу мәселелері еліміздің негізгі құжаттарында айқындалып, қажет тетіктер іске қосылған. «Қазақстан-2050» Стратегиясы: Халықтың денсаулығы – біздің жемісті болашағымыздың негізі» Қазақстан халқына Жолдауда, халықтың денсаулығының кілті салауатты өмір салты деп анықталған. Бұл Қазақстан Республикасындағы барлық денсаулық сақтау бойынша мақсатты

мемлекеттік бағдарламалардың бастапқы міндеті болып табылады (ҚР Президенті халқына Жолдауы, 2012). Медицинаның жан-жақты дамуына, сондай-ақ қоғамға көрсетілетін медицина мен медициналық қызметтерді жақсартуға бағытталған әр түрлі мемлекеттік бағдарламалардың қабылдануына және олардың иланушылық нәтижелеріне қарамастан, қазіргі таңда Қазақстан Республикасында әлеуметтік сипаттағы аурулар санының өсуімен байланысты қызу эпидемиологиялық жағдай әлі де орын алуда. Әлеуметтік маңызды аурулар – бұл негізгі белгісі және сол уақытта маңызды мәселесі кең аумақта таралушылыққа, басқа сөзбен айтқанда жаппай тараушылық қабілеттілігі бар аурулар (Пузин, 2013: 3-10).

Эпидемиологиялық бақылау әлеуметтік маңызды аурулар тізімін құрауға негіздеме болды. Алғашқы мүгедектік пен өлім және өмір ұзақтығының төмендеуінің жоғары деңгейі осы тізімге қосудың негізгі белгісі болып та-

былады. Әлеуметтік маңызды аурулар тізімі Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму Министрінің 2015 жыл 21 мамырындағы № 367 Бұйрығымен жоғарыда көрсетілген белгілер негізінде бекітілген. Аталған тізімдемеге келесілер кірді:

1. Туберкулез;
2. Адамның иммунитет тапшылығы вирусын (АИВ) тудыратын ауру;
3. Созылмалы вирустық гепатиттер және бауыр циррозы;
4. Қатерлі ісіктер;
5. Қант диабеті;
6. Психикалық бұзылулар және мінез-құлықтың бұзылуы;
7. Балалардың церебральдық параличі;
8. Миокардтың жіті инфаргі (алғашқы 6 ай);
9. Ревматизм;
10. Дәнекер тіннің жүйелі зақымданулары;
11. Нерв жүйесінің дегенерациялық аурулары;
12. Орталық нерв жүйесінің миелинсіздендіруші аурулары;

13. «Орфандық (сирек кездесетін) аурулардың тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 22 мамырдағы № 370 бұйрығымен айқындалған орфандық аурулар (ҚР Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің № 367 бұйрығы, 2015).

Жалпы алғанда барлық әлеуметтік аурулардың орын алып, халық арасында кең жайылуына адамның әлеуметтік жағдайының төмен болуы немесе оның әлеуметтік жағынан қамтылмауы тікелей әсер етеді. Адамның құқықтары мен бостандықтарын және адамның өзін тану – мемлекеттің ең жоғары құндылығы, ол өз кезегінде халықтың қауіпсіз тіршілік әрекетін, қоғамдық және мемлекеттік институттардың қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз ететін тиісті әлеуметтік жағдайлар жасауды білдіреді. Азаматтардың әлеуметтік-экономикалық құқықтары ерекше маңызды болып табылады, осы құқықтардың қорғалу деңгейіне қарай мемлекеттегі халықтың өмір сүру сапасы бағаланады. Бұл құқықтар адамның өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыру арқылы лайықты өмір сүру деңгейін қамтамасыз етуге бағытталған.

Осылайша, Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституцияға сәйкес, Қазақстан өзін демократиялық қана емес, сондай-ақ зайырлы, құқықтық, сонымен қатар, әлеуметтік мемлекет ретінде жариялайды. Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесінің 2001 жылдың 21 желтоқсандағы Қаулысында,

аталған тұжырымдама, біздің еліміз өз азаматтарына лайықты өмір және тұлғаның еркін дамуы үшін жағдайлар жасау бағытымен, әлеуметтік теңсіздіктерді жұмсартуға міндеттерді алатын мемлекет ретінде дамуды мақсат ретінде қойғандығын ашып көрсеткен. Әлеуметтік мемлекет қазіргі заманғы түсінігінде, Конституцияға тиісті қағидаларды бекітуді ғана емес, сондай-ақ лайықты өмір және тұлғаның еркін дамуын қамтамасыз ететін жағдайларды жасауға бағытталған мықты әлеуметтік саясатты әзірлеу мен жүзеге асыруды қарастырады (Нурмағамбетов, 2010).

Әлеуметтік мемлекеттің қалыптасуы, қызмет етуі және дамуының жалпы қағидалары мен жағдайларын сипаттайтын және нормативті деңгейде бекітетін бірқатар халықаралық-құқықтық құжаттардың толық пакетінің (1948 ж. Адам құқықтарының жалпыға ортақ декларациясы, 1966 ж. Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар бойынша Халықаралық пакт) бар болғандығына қарамастан, мемлекетпен қамтамасыз етілетін лайықты өмір деңгейінің өлшемшарттары нақты қандай сапа мен өлшемде болу керектігі жайында бірде-бір түсіндірілме қамтылмаған. Сонымен қатар, іс жүзінде барлық халықаралық және ішкі құқықтық актілерде көрсетілетін «лайықты деңгей» тұжырымдамасы, өзінің мазмұны мен ауқымымен әр түрлі қайнар көздерде айтарлықтай ерекшеленеді (Павлова, 2015: 194–203). Әлеуметтік мемлекет құру тұжырымдасы нақтыланып, еліміз ең басты мақсаты ретінде адамның өмірі мен денсаулығын қорғау, лайықты өмір сүруіне қолайлы қоршаған ортамен қамтамасыз ету айқындалғанымен елімізде әлеуметтік маңызды аурулардың таралу деңгейі көңіл алаңдатарлық деңгейде қалып отыр.

Әдістер

Қойылған міндеттерді шешуде, зерттеуді жазу барысында авторлар ресми құқықтық әдіске, салыстырмалы-құқықтық талдау әдістеріне, статистикалық және жүйелік әдістерге сүйенеді. Лайықты өмірге құқық түсінігі мен болмысының теориялық ұстанымдарын зерттеу, салыстырмалы талдау және құқықтану, экономика, әлеуметтану салаларында отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми жұмыстарын жалпылау бойынша кешенді амалдың көмегімен жүзеге асырылады. Авторлар әлеуметтік маңызды аурулардың тізбесі мен оларға берілетін анықтамаларды қолданыстағы норматив-

тік құқықтық актілерге саралау жасау арқылы мақалаға енгізген. Жүйелік және статистикалық әдістерді қолдану барысында барлық елдер үшін тірек нүкте ретінде әлемдік қоғаммен бекітілген, өмір сүрудің сапасы мен деңгейінің өлшемдері қарастырылған. Статистикалық әдіс адамның лайықты өмір сүру құқығын қамтамасыз ету арқылы өмір ұзақтығын қамтамасыз етудің негіздері мен қысқаша шолуды қамтиды. Аталған талдамалы шолуда шетел мемлекеттерінің тәжірибесінен алынған әрбір тұлғаның лайықты өмірге құқығын толық көлемде қамтамасыз етудің негізгі көрсеткішті мысалдары ұсынылған.

Салыстырмалы әдіс статистикалық бақылаудың бар дерекқоры бойынша, жалпы қабылданған минималды стандарттарын ескере отырып, халыққа лайықты өмірді қамтамасыз ету бойынша Қазақстан Республикасының қолданыстағы тәжірибесі мен дамыған шетел мемлекеттерінің тәжірибесін салыстырады. Осы тәсілдердің негізінде, отандық саясаттың мықты және осал жақтары анықталып, қабылданған саясатты толықтай жүзеге асыруды қамтамасыз етуде іске қосылған органдардың қызметінде туындаған мәселелерді шешудің мүмкін жолдары көрсетіліп, сондай-ақ Қазақстан Республикасының сәйкес нормативті актілерінде мүмкін өзгерістер мен толықтырулар көрсетілген.

Пікірталас

Адамның лайықты өмірге құқығы – әлеуметтік маңызды аурулардың алдын алуының негізі: түсінігі және құрастырушы компоненттері.

Кез келген өркениетті қоғамдағы ең жоғары құндылық – бұл адам өмірі. Мемлекеттің демократияландыру деңгейінің негізгі көрсеткіштерінің бірі – өмір сүруге адамның құқығын қамтамасыз етуінің шынайылығы болып табылады. Дегенмен, адамның өмір сүру құқығының мәселесі ерекше мәнге ие. Көптеген авторлар «өмірге деген құқық» және «лайықты өмір сүру құқығы» ұғымдарын ажырата білу керектігін атап көрсетеді. «Адамның лайықты өмір сүру құқығы» – әлеуметтік мемлекет идеясының бір қыры. А.К. Әбдірахманованың пікірі бойынша «әлеуметтік мемлекетті зерттеудің ең тәжірибелік тәсілі – оны адамның лайықты өмірге құқығы арқылы қарастыру». Сондай-ақ «өмір сүру құқығы» ұғымы әлеуметтік мемлекетпен тікелей байланысы жоқ (Удербоева, 2010).

Лайықты өмір сүру құқығының тұжырымдамасы қысқаша анықтама ретінде белгілеу мүмкін емес, өйткені мұндай адам құқықтары мемлекет және қоғаммен қанағаттандыруға тиіс құқықтық талаптардың кешенінен тұрады. Адамның лайықты өмірге заңды құқығының алғашқы ажырамас бөлігі – материалдық қамтамасыздандырылу, қауіпсіздік, денсаулық сақтау және т.б. талап ету құқығы. Екінші бөлігі жұмыс саласында талап ету құқығы және үшінші құқық – рухани игілікке жету, мәдени, ғылыми, оқу жетістіктерін пайдалану туралы талап ету құқықтары (Удербоева, 2010: 32).

Осылайша, «адамның лайықты өмір сүруге құқығы» мемлекеттің идеясының қырларының бірі болғанына қарамастан, ол азаматтың әлеуметтік және экономикалық құқықтары санатында табылып, ал «өмірге құқық» біріншіден, азаматтың құқығына емес адам құқығына жатады, екіншіден, адамның жеке құқықтарына (азаматтық) жатады және үшіншіден, «лайықты өмір сүруге құқықтың» негізінде жатқан игілік – бұл «қадір-қасиет», ал «өмір сүруге құқықпен» қорғалатын игілік – бұл адамның өмірі (Удербоева, 2010: 33).

Осы мәлімдемелерге сүйене отырып, келесідей қорытынды жасауға болады:

1. «Адамның өмір сүру құқығы» адамның биологиялық өміріне қатысты;
2. Адамның қоғамдық өмірі «лайықты өмір сүру құқығына» қатысты.

Лайықты өмірге адамның құқығы – бұл табиғи, адамнан ажырамайтын және ішкі заңнама мен халықаралық-құқықтық актілердің нормаларымен кепілдендірілген, өмірдің қол сұғылмауы және оны билік ету еркіндігін қорғау мүмкіндігі. Оның құқықтық бекітілуі және іс жүзінде жүзеге асырылуы, мемлекеттің демократия дәрежесінің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады (Чепурин, 2005).

Адамның лайықты өмірі негізінен жоғары деңгей және өмір сүру сапасымен байланыстырады. Мысалы, С. Липатованың пікірінше, «лайықты өмір бірінші кезекте қазіргі заманғы дамыған қоғамның стандарттар деңгейінде материалдық қауіпсіздік арқылы түсініледі». Ғалымның ойынша, лайықты өмір «қазіргі заман өркениетінің артықшылықтарына ие болу мен пайдалану мүмкіндігі, яғни тиісті тұрғын үй жағдайларына ие болу мен медициналық қызмет көрсету, қазіргі заманғы тұрмыстық техника, көлік құралдарын, рационалды және жоғары калориялы тағамдардың болуы, сервистік компаниялардың қызметтерін пайдалану, мәдени

құндылықтарды пайдалану және т.б. (Липатова, 2006: 70).

Нью-Йорк университетінің философия кафедрасының доценті және биоэтика Орталығының директоры Лиан Мэтью, жақсы өмірдің іргелі жағдайлары туралы өз пікірін қарастыра отырып, американдық саяси философ Джон Роулздың адам жеке тұлға ретінде, бірінші кезекте мұқтаж болған қажеттіліктерді алу қажет туралы бастапқы тұтынушылықтары туралы түсінікпен кейбір ұқсастықтарды ашып көрсетеді. Екі философтың ойларын ажырату мақсатымен Л. Мэтью келесі қорытындыларға сілтеме жасайды: Джон Роулс негізгі құқықтарды емес, әлеуметтік құқықтарды бөліп шығарады, әлеуметтік құқықтар – еркіндік, билік пен мүмкіндіктер, табыс және байлық, өзін-өзі қадірлеу (Rawls, 1999: 71) сияқты құқықтарды қамтиды, сол уақытта табиғи алғашқы құқықтар денсаулық, энергетика, интеллект және қиялды қамтиды. Л. Мэтьюдің пікірінше, жақсы өмірді іске асырудың негізгі шарттары денсаулық сияқты кейбір табиғи алғашқы тауарларды қамтиды. Сондай-ақ, жоғарыда айтылғанға негізделі отырып, екі пікірдің арасындағы айырмашылық, ауыр формадағы мүгедектігі бар адам барлық негізгі қажеттіліктерге ие бола алады (табысқа, байлыққа, еркіндікке және т.б.). Алайда, адам ретінде ол әлі күнге дейін жақсы өмірге қол жеткізудің барлық негізгі шарттарына ие емес, өйткені адамда белгілі бір белсенді қызмет түрлерін жүзеге асыруға мүмкіндіктері әлі де шектеулі болады. Оның пікірінше, өмір сүру игіліктеріне адамның құқықтарын жүзеге асырудың осы негіз қалаушы шарттары адамдар үшін фундаменталды мағынаға ие, сондай-ақ адам құқықтары оны ие болған тұлғаларға мықты қорғау қамтамасыз ете алады деген тұжырымдамаға негізделген. Өз табиғатында құқықтар басқа құзыретті органдардан құқық иеленушілер үшін белгілі қызметті орындау немесе құқық иеленушіге олардың маңызды мүдделеріне ұмтылыстарына араласпауын талап ете отырып, құқық иеленушілердің мүдделерін қорғайды (Liao, 2014, 9-10).

Лайықты өмір сүру критерийлерінің, сондай-ақ халықтың сапасы мен өмір сүру деңгейінің ең жиі кездесетін рейтингісі мен көрсеткіштерінің ғылыми көзқарастарын талдау, лайықты өмір сүру критерийлері жүйесі екі топты қамтуы тиіс деген қорытындыға келеді: 1) мемлекет азаматтарының лайықты өмірін қамтамасыз ету жөніндегі міндеттемені орындау деңгейін сипаттайтын өлшемдер; 2)

тұлғаның қадір-қасиетпен өмір сүру міндетін атқару деңгейін сипаттайтын критерийлер (лайықты өмір салтын ұстану). Адам өміріне лайықты өмір сүру критерийлерінің бірінші тобы адамның алдындағы міндеттемелерімен анықталғандықтан, оның ажырамас сипаттары ретінде өмір сүру сапасы немесе өмір сүрудің лайықты немесе жеткілікті деңгейі сияқты санаттар шығады. Тиісінше, бұл критерийлер тобы өз кезегінде екі кіші топқа бөлінеді. Бірінші кіші топ адамның тұтынатын тауарлар мен қызметтердің саны мен сапасын, негізгі өмірлік қажеттіліктерді қанағаттандыру шарасын сипаттайтын индикаторға жататын лайықты (жеткілікті) өмір сүру деңгейіне қатысты критерийлерді қамтиды. Екінші топқа адамның әлеуметтік әл-ауқатын, азаматтық бостандықтарын қанағаттандыруға, адам құқықтарын, өмір сүру қауіпсіздігін, оны қорғау деңгейін, адамның ішкі әлеуетін, оның ақыл-ойын, өмірдің шығармашылық маңызын және т.б. жүзеге асыруға арналған интегралдық көрсеткішке қатысты өмір сүру сапасын сипаттайтын критерийлер кіреді (Барсукова, 2016: 5-10).

Өмір сапасы адам үшін лайықты өмірдің негізгі көрсеткіші: тұжырымдама және негізгі көрсеткіштер.

«Өмір сапасы» санатында өмір сүру деңгейінің, еңбек және демалыс жағдайының, әлеуметтік қамсыздандырудың, өмір сүру қауіпсіздігінің, табиғи орта жай-күйінің, бос уақыттың болуы және оның тиімді пайдалану мүмкіндіктері, жайлылық сезімі, тұрақтылық пен болашаққа сенімділік көрсеткіштерін қамтиды (Сейко, 2006: 11).

Өмір сүру сапасын бағалау адамның өмірлік қажеттіліктерімен негізгі параметрлері мен өмір сүру жағдайларын, сондай-ақ лайықты, толық және қанағаттанарлық өмір сүру деңгейінің жеке қабылдауын анықтау дәрежесі болып табылады. Ол жеке адамның немесе қоғам өмірінің параметрлері мен сипаттамаларын стандартты қабылданған тиісті критерийлермен салыстыру негізінде және осы салыстырудың нәтижелерін бағалаудың негізінде жүзеге асырылады. «Өмір сапасы» категориясы тар және кең мағынада анықталады: тар мағынада – халықтың тұтыну деңгейінің және қажеттіліктерді қанағаттандыру деңгейінің сипаттамасымен (табыстарды өлшеу, халықтың тауарлар мен қызметтерді жұмсау және шығындарды өлшеу); кең мағынада – адамның даму деңгейі (денсаулық жағдайы, өмір сүру ұзақтығы, қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін халықтың әлеуеті) және халықтың өмір

сүру жағдайлары (тұрғындардың мекендеу ортасы мен халықтың қауіпсіздігі) сипаттамалары арқылы анықталады (Исаева, 2011).

Халықаралық тәжірибе түрлі ұлттық жобаларды тиімді қолдану мысалдарын көрсетеді. Мысалға, 2011-2015 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы мен 2016-2020 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың «Денсаулық» мемлекеттік бағдарламасы сияқты ұлттық жобалар жүзеге асырылуда. Аталған ұлттық жобалардың мақсаттары: денсаулық сақтау жүйесін дамыту; аурулардың алдын алу және оларды басқаруды жетілдіру; денсаулық сақтау жүйесін басқару мен қаржыландыруды жетілдіру; ресурстарды ұтымды пайдалануды және инфрақұрылымды оңтайландыруды қамтамасыз ету; Қазақстан Республикасы халқының өмір сүру ұзақтығын ұлғайту.

2011-2015 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру кезеңінде:

- республикада халық санының өсуі;
- өмір сүрудің күтілетін ұзақтығының өсуі;
- халық өлім-жітімінің төмендеуі;
- бала туудың ұлғаюы;
- ана өлімінің төмендеуі;
- нәресте өлімінің төмендеуі;
- туберкулез ауруын төмендету;
- адамның иммундық жетіспеушілік вирусының таралуы/ие болған иммунды жетіспеушілік синдромы ауруын төмендету мәселелері қарастырылған.

Денсаулық сақтау көрсеткіштерінің оң динамикасына қарамастан, қазақстандықтардың өмір сүру ұзақтығы ЭЫДҰ-ға мүше елдерге қарағанда шамамен 10 жылға аз. Ерлер мен әйелдердің күтілетін өмір сүру ұзақтығы арасында айтарлықтай айырмашылық бар, жұмыс істейтін жастағы ерлер арасында өлім-жітім көрсеткіші әйелдерден қарағанда 24%-ға жоғары.

Қан айналымы жүйесі аурулары жалпы өлім құрылымында жетекші себеп болып табылады. Екінші себеп – қатерлі ісіктен болатын өлім. Үшінші орында – жазатайым оқиғалардан, жарақаттардан және уланудан болатын өлім. Жыл сайын 3000-нан астам адам қасақана өзін-өзіне зақым келтіруден қайтыс болады, бұл жолкөлік апаттарынан қайтыс болу себептерінен де артығырақ. Қазақстандағы әлеуметтік маңызды аурулардың жыл санап көбейіп, маңыз-

ды мәселеге айналуына көптеген себептер өз ықпалын тигізуде. Оларға денсаулық саласына мемлекет тарапынан толыққанды қаржыландырудың болмауы, тұрғын үймен қамту мәселесі, кедейлік, тұтыну қоржынының жұтандығы, қоршаған ортаның ластануы, ауыз сапалы сумен қамтамасыз ету, білім беру сапасының төмендігі сияқты факторларды жатқызуға болады.

Макроэкономикалық көрсеткіштерді талдау дамыған елдер деңгейінен Қазақстандағы денсаулық сақтау саласына бюджеттік инвестициялар көлемінің айтарлықтай төмендеуін көрсетті. Қазақстандағы денсаулық сақтауға арналған жалпы шығындардың үлесі 3,6%, ЭЫДҰ – 9,4%. Жалпы, Қазақстандағы халықтың жан басына шаққандағы денсаулық сақтауға жұмсалатын шығыстар ЭЫДҰ елдеріне қарағанда 9 есе төмен (Қазақстан – \$ 268, ЭЫДҰ – 2414).

Денсаулық сақтауды қаржыландырудың жеткіліксіз болуына байланысты Қазақстанда медициналық көмек алуға жеке қаражаттың шығындалуының жоғары деңгейі сақталуда (ҚР – 35,4%, ЭЫДҰ – 19,6%, ЕО – 16,3%). ДДҰ деректері бойынша, халықтың 20%-дан астам қаражат жұмсау деңгейі, денсаулық сақтау жүйесінің төмен қаржылық тұрақтылығының белгісі болып табылып, бұл өз кезегінде білім алуға қабілеттілік, экономикалық өнімділік, медициналық қызметтерге деген сұраныстың төмендеуін қозғай алатын аурулардың салдарынан кедейлік шегіне жақындау сияқты халық үшін жоғары қатерді сипаттайды, сондай-ақ денсаулықтың нашарлауына, өмір сапасы мен өмір сүру ұзақтығына және демографиялық көрсеткіштердің нашарлауына әкеліп соғады.

Лайықты өмір сүру деңгейі жақсы тамақтану, сапалы медициналық көмек, толымды демалыс және әр адамның материалдық және рухани қамсыздандырылуына арналған басқа да артықшылықтарды білдіреді.

Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 сәуірдегі «Тұрғын үй қатынастары туралы» № 94-І Заңының 75 бабына сәйкес «мемлекеттік тұрғын үй қорынан тұрғын үй немесе жеке тұрғын үй қорынан жергілікті атқарушы орган жалдаған тұрғын үй әр адамға кемінде он бес шаршы метр және көп дегенде он сегіз шаршы метр пайдалы алаң, бірақ кемінде бір бөлмелі пәтер мөлшерінде немесе жатақханадан бөлме беріледі».

Егер бұл деректерді Еуропамен салыстыратын болсақ, Еуропада бір азамат 40-45 шаршы метр тұрғын үйді алады. Батыс Еуропада, мы-

салы, тұрғылықты жерді рационализациялауға деген көзқарас, бірінші кезекте олардың мақсатына байланысты. Мысалы, 2-3 адамға арналған тұрғын үй Германия мен Швецияда кемінде 20 ш.м., Дания мен Нидерландыда – 18 ш.м. кем емес болуы керек, бұл ұйықтауға арналған қажетті стационарлық орынға арналған ауданды есепке алмай, тамақтану үшін қажетті ауданды ескере отырып алынған аудан. Жатын бөлме Германияда кемінде 13 ш.м., Голландияда 11 ш.м. және Швецияда 12 ш.м. болуы керек (Organization for economic co-operation and development's official statistics).

Халықаралық статистикада халықтың тұрғын үймен қамсыздандырылуы, адам басына келетін шаршы метрдің санымен сирек сипатталады. Одан қарағанда бөлмеге қатысты адамдар саны жиірек қолданылады. Осылайша, Біріккен Ұлттар Ұйымының Есеп айырысу Бағдарламасымен (БҰҰ-ХАБИТАТ) қабылданған шалғай жерлерде өмір сүру критерийлерінің бірі тұрғын үй кеңестігінің жеткіліксіздігі – бір тұрғын бөлмеге үш адамнан көп. Ал Еуропалық Одақтың Статистикалық Комитетінің критерийлеріне сәйкес халқы асатығыз тұрғын үй деген, бір бөлмеге бір адам келгендегі жағдай болып табылады (International Human Development Indicators – UNDP: *Hdrstats.undp.org.*).

Халықтың өмір сүру деңгейі және оның негізгі көрсеткіштері.

Халықтың өмір сүру деңгейі өзімен экономикалық санатты сипаттайды. Бұл халықты қажетті материалдық тауарлармен және қызметтермен қамтамасыз ету деңгейі. Өмір деңгейі – халықтың әл-ауқатының деңгейі, тауарлар мен қызметтерді тұтыну, адамдардың негізгі өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыру өлшемін сипаттайтын жағдайлар мен көрсеткіштердің жиынтығы. Өмір деңгейі адамның өмірлік іс-әрекетінің қандай да бір жағы туралы көрініс беретін индикаторлар жүйесімен анықталады. Бұл көрсеткіштерге: кіріс кедейлігі, тұтыну қоржыны, халықтың өмір сүру ұзақтығы, қоршаған орта жағдайы және білім беру деңгейі кіреді.

Кедейлік – әлемдік қоғамдастықтың негізгі проблемаларының бірі, сондықтан кедейшілікті азайту Біріккен Ұлттар Ұйымымен қабылданған «Мыңжылдық қарсаңында Дамудың Мақсаттары» туралы Мыңжылдық Декларациясында тұжырымдалған адами даму саласындағы мақсаттардың арасында бірінші мәселе ретінде анықталған. Материалдық тауарлар мен қызмет-

тердің біркелкі бөлінуі экономикалық жағынан теңсіздікті тудырады, бұл жағымды ынталандырушы тараптан басқа жағымсыз көріністерге де ие. Теңсіздіктің теріс салдары халықтың бір бөлігі үшін ең басты болып табылатын қажеттіліктер, әсіресе азық-түлік, киім-кешек, тұрғын үй және т.б. тауарлар жататын базалық экономикалық қажеттіліктерді қанағаттандыра алмайды. Әлеуметтік жағдайдың объективті теңсіздігін көрсете отырып, кедейлік оның сапалы төмен деңгейін көрсетеді. БҰҰ Экономикалық және Әлеуметтік Кеңесінің 1984 жылғы 19 желтоқсандағы шешімі бойынша: «Кедейлер – адамдар, отбасылар, ресурстары (материалдық, мәдени және әлеуметтік) шектеулі болған адамдар тобы, олар өздері өмір сүретін мемлекеттерде минималды қолайлы өмір сүру жолына жол бермейді» (Eurostat yearbook 2006-2007, Europe in figures: 123).

Дамыған елдерде кедейліктің ұлттық шегі абсолютті емес, салыстырмалы болып табылады. Салыстырмалы кедейлік тұжырымдамасына сәйкес, адамның тапқан қаражаты өмір сүретін қоғамда қабылданған өмір салтын сүруге жетпеген жағдайда, тұлға кедей болып саналады. АҚШ-та салыстырмалы кедейлік шегі орташа табыстың 40%-ында анықталады; Еуропада Люксембургтегі Халықаралық табыс туралы зерттеулер шеңберінде табыс – 50%; Скандинавия елдерінде – 60% болып табылады (Голубенко, 2007).

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитетінің ресми деректеріне сәйкес, халықтың 4%-ы күнкөріс деңгейінен төмен табыстарға ие, бұл 2018 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 24 228 теңге (1995 – 2018 жж.) (ҚР Қаржы министрлігінің «Параграф» ақпараттық жүйесі).

1. Тұтыну қоржыны әр елдегі өмір сүру деңгейінің бір көрсеткіші болып табылады. Тұтыну қоржыны «адамның денсаулығын сақтау және азық-түлік өнімдерінің ең төменгі жиынтық құны бойынша анықталатын адамның тіршілік әрекетін қамтамасыз ету үшін қажетті азық-түлік, сондай-ақ азық-түлік емес тауарлар мен қызметтердің ең аз жиынтығы» болып табылады. АҚШ-тағы тұтыну бағаларының индексі есептеуге арналған тұтыну қоржыны 300-ден астам өнімдер мен қызметтердің түрінен тұрады (The official statistics portal), Францияда – 250 (CPI, 1990-2018), Германияда – 475 (Statistisches Bundesamt portal), Англияда – 350 (Office for National statistics of the UK, 2015), Ресейде – 156 (Кураков, 2004).

2. Қазақстанда минималды тұтыну қоржыны соңғы рет 2005 жылы бекітілді, қазіргі таңда 46 өнім атауы бар азық-түлік өнімдерін қамтиды, олардың 60% шығыны азық-түлік тауарларына және 40% азық-түлік емес тауарлар мен қызметтерден тұрады (Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің м.а. 27 шілде 2015 жылғы № 623 бұйрығы мен Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің м.а. 31 шілде 2015 жылғы № 585 біріккен бұйрығы).

Сол екі арада, Батыс Еуропада, ал азық-түлік өнімдерінің құны 20%-дан аспайды. Еуропа тұтыну қоржыны адамның биологиялық жаратылыс ретінде қызмет жасауын ғана емес, сондай-ақ, рухани дамуға, мәдениетке қол жеткізуге және өзінің физикалық денсаулығын толықтай қолдауға мүмкіндік береді. Мысалы, француз тұтыну қоржынына лактар, шашқа арналған сусабындар, душ гельдері және көптеген косметикалық өнімдерді сатып алуға, сондай-ақ, жеткілікті қамтамасыз етілмеген адамның қалыпты өмірі мүмкін болып саналмайтын он төрт түрлі түстер де осы тұтыну қоржынына кірген (Кураков, 2004).

Қазақстанда, керісінше, тұтыну қоржыны адамға жай өмір сүру үшін қажетті ең төменгі деңгей, нақтырақ айтқанда минималды азық-түлікпен өзін қамтамасыз етіп, тірі қалу үшін арналған деңгей болып табылады.

Халықтың өмір сүру деңгейі көптеген аспектілерді білдіретін ең күрделі санаттардың бірі болып табылады. Халықтың өмір сүру деңгейі – әлеуметтік маңызды аурулардың да халық арасында таралуының негізгі көрсеткіші. Қазіргі таңда, халықтың өмір сүру деңгейі мәселесінің экономикалық қана емес, сонымен бірге экологиялық аспектісі де өзекті болып келеді. Ең басты сәт – қазіргі және болашақ ұрпақтардың денсаулығы үшін қолайсыз зардаптар, өйткені адам өзінің тіршілігі тәуелді болған кейбір жағдайларда бірнеше маңызды экологиялық үрдістерді бұзды және әлі де өмір сүруіне байланысты кейбір маңызды экологиялық үрдістерді бұзуды жалғастырып келеді.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 14 қарашадағы Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2007-2024 жылдарға арналған тұрақты дамуға көшу тұжырымдамасында экономикалық, экологиялық, әлеуметтік және саяси даму факторлары Қазақстан халқының өмір сүру деңгейін көтеруге бағытталған интеграциялануы және

өмір сүру деңгейін жақсартуға бағытталған бірыңғай процесс ретінде қарастырылуы қажет деп көрсетілген (Проненко, 2015: 2581–2585).

Тұрмыс деңгейінің мәселесін әлемнің және Қазақстанның жалпы экологиялық проблемаларынан бөлек қарастыруға болмайды, өйткені олар экономикалық қана емес, сонымен бірге әлеуметтік-саяси шешімдермен де тығыз байланысты. Әлемдегі жалпы әлеуметтік және экологиялық жағдай өте шеткі. Қазір әлемде 750 миллион адам аштықта, ал 1225 миллионы – кедейлік жағдайында өмір сүруде. Дамушы елдерде халықтың 95%-ы ғылыми-техникалық прогрестің «жетістіктерінен» шеткері болып, қайыршылық жағдайында туылып, өмір сүріп, қайтыс болады (ҚР тұжырымдамасы, 2007-2024).

Экологиялық таза, дені сау және қауіпсіз ортада өмір сүру құқығы – адамның ең маңызды құқықтарының бірі. Өмір сапасы мен өмір сүру деңгейіне әсерін тигізетін Қазақстандағы басты мәселе экология болып қала береді. Қолайсыз жағдайдан индикатордың бірі болып елдегі әрбір бесінші отбасы бедеулік, ал жүкті әйелдердің 50 пайыздан астамы әр түрлі қиындықтарға ие. XX ғасырда Қазақстан өз аумағында күшті «экокатастрофтармен» соқтығысқан. Олар Семей сынақ полигонындағы және Арал кептірудің ядролық сынақтардан болған салдар. Қазақстан мұндай мәселелерді дербес түрде шеше алмайды, олар планеталық ауқымдағы құбылысқа айналып, басқа мемлекеттермен ынтымақтастықты құру жолын ұстануы қажет. Алайда жағдай келесідей түрде көрініс алып тұр, орын алған процестер қайтымсыз және, айталық, Арал теңізі және оның биоәртүрлілігі бастапқы күйіндегі қалпына келтіру мүмкін емес. Осыған байланысты халықты экологиялық апаттар аймақтарында оңалтуға, оларға қосымша қаржылық және медициналық көмек көрсетуге баса назар аудару қажет.

Сонымен қатар, су өмір сүру сапасына әсер ететін мәселелердің бірі болып қала береді, ол сарапшылардың пікірінше, XXI ғасырдың басты ресурсы болады деген нақты пікір бар. Сарапшылар біздің республикамыз ауыз суға өзінің қажеттіліктерін дербес қамтамасыз ете алатынын айтады. Алайда оның сапасы туралы мәселе әлі де өзекті болып қалып отыр. 2010-2020 жылдарға арналған «Қазақстан экологиясы» мемлекеттік бағдарламасында атап көрсетілгеніндей, «ел халқының сапалы ауыз суға қолжетімділігі проблемасы әлі де сақталуда, ал Қазақстан Республикасының тұрғындарының 20% -ы су са-

пасын реттеуші стандарттарға сәйкес келмейтін ауыз суын тұтынады» (Прохоров, 1991).

Білім беру өмір сүрудің жоғары деңгейінің индикаторы ретінде жетекші рөл атқарады, бұл алдыңғы ұрпақтар жинаған жаңалықтарды, өнертабыстарды және жетілдірулерді қамтитын зияткерлік немесе интеллектуалды капиталдың маңыздылығына байланысты. Қазіргі жағдайда әр адамның өмір сүру деңгейін жақсарту үшін білім мен біліктіліктің жоғары деңгейі қажет деген пайымдау әділ болып табылады. Осыған байланысты шетелдік тәжірибеге негізделген бірқатар практикалық ұсыныстарды қолдану ұсынылады.

Осылайша, Ұлыбританияның, АҚШ пен Жапонияның жоғары білім саласында, өз жүйелерінің жұмысына талдау жасалуына баса назар аударылады. Зерттеудің негізінде еліміздің жоғары оқу орындарының коммерциялық ғылыми қызметін кеңейтудің орындылығы туралы қорытынды жасалды. Ғылыми зерттеулер әртүрлі ұйымдар үшін, оның ішінде мемлекеттік ұйымдарға да жүргізілуі мүмкін. Бұл ретте, зерттеуші жұмыстардың өнімділігі бағасының нәтижелерін ескеруі қажет; гранттар жүйесі кең түрде қолданылуы қажет: бағасы неғұрлым жоғары болса, гранттар саны неғұрлым кеңірек болуы қажет.

Мұғалімдердің еңбек ақы төлеу жүйесін реформалау арқылы оқыту іс-шараларын ынталандырудың тиімді тетіктерін әзірлеу және енгізу, сондай-ақ оқу үдерісіне жаңа ақпараттық технологияларды және инновациялық оқыту әдістерін енгізу қазіргі таңда тиімді болып табылады.

Мамандардың, әсіресе, халық шаруашылығының барлық салаларында жоғары білікті мамандардың негізгі бөлігінің кәсіби және біліктілік деңгейінің жоғарылауы тиімді көрініс алады. Өздерінің фирмаларының қаржылық қолдауымен мамандар өз зерттеулерін жүргізе алатын, оқу бағдарламаларының әртүрлі түрлерін құру мен пайдалану нақты және шынайы. Арнайы ғылыми жетістіктермен және техникалық жаңалықтармен танысу үшін арнайы ғылыми-практикалық семинарларды өткізу пайдалы болып табылады. Кәсіпорын деңгейінде қызықты идеялар топтарын құру тәжірибесі мен ұсыныстарды ескеру жүйесін тиімді пайдалану кәсіпорындар деңгейінде әрекетті болып табылады (Клюева, 2008).

Қоғамда лайықтылық үлгілері болғанына қарамастан, халықаралық-құқықтық құжаттарда бекітілген жалпыға танылған ережелер адам

үшін лайықты өмір сүру сапасы мен деңгейін жақсарту факторы ретінде әрекет етуі тиіс (Торгашин, 2011: 140-143).

Сөзсіз, адамға толыққанды өмір сүру үшін толыққанды тіршілік ете алмайтын материалдық игілікке мұқтаж. Алайда өмір сүру деңгейі адамның жоғары лайықты өміріне алмастырудың қажеті жоқ.

Бұл тұжырымға Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясын, атап айтқанда, лайықты өмір сүру деңгейіне құқығын жариялайтын 25-баптың талдауы арқылы қол жеткізуге болады. Адам өзі және оның отбасының денсаулығы мен әл-ауқатын сақтау үшін қажетті өмір сүру деңгейіне, сондай-ақ жұмыссыздыққа, мүгедектікке, кәрілікке немесе оның бақылауынан тыс мән-жайларға байланысты басқа да шығынға байланысты қауіпсіздікті қамтамасыз ету құқығы бар. Аналық және нәрестелік құқығы әлеуметтік қамқорлық пен қолдау көрсетуді кепілдік етеді. Некеде немесе некеде тұратын барлық балалар әлеуметтік қорғауды сезінуі керек (Universal Declaration of Human Rights, 1948).

БҰҰ Декларациясында «ең төменгі күн-көріс деңгейі» ұғымы пайдаланылмайды, бірақ ол лайықты өмір сүру жағдайлары адамға киім-кешек, азық-түлік, тұрғын үй және қызмет көрсету үшін өз қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын жағдайда ғана кепілдік береді. Демек, «лайықты өмір сүру шарттары» терминінің мазмұны кез келген отбасының ең маңызды қажеттіліктерін қанағаттандыру құқығымен анықталады. Адамның лайықты өмір сүру деңгейіне деген құқығы адамның, оның отбасының әл-ауқатын сақтау үшін қажет. Адамның лайықты өмір сүру деңгейіне құқықтық қолдау заңмен бекітілген мемлекеттің өз азаматтарына жүктелген міндеттерін жүзеге асыру болып табылады. Заманауи әлемнің материалдық және қоғамдық тауарларын иелену және пайдалану азаматтардың өмір сүру деңгейін көтеру, тақырыпты еркін қалыптастыруға ықпал етеді (Amy Fontinelle, 2017).

Адам құқықтары жөніндегі Америка конвенциясының 26-бабы (1969 жылғы 22 қарашада қабылданған) жағдайды үнемі жақсартуға және қасақана регрессивті шараларды қабылдауға тыйым салады. Бұл түсінік Адам құқықтары жөніндегі Америкааралық Комиссиясының жақындағы сот практикасында қолдау тапты. Бұдан басқа, 1988 жылғы 17 қарашада қабылданған Сан-Сальвадор хаттамасы, 12-баптың 1-тармағындағы өмір сүрудің

тиісті деңгейіне құқығын қарастырады. Бұл мақалада «әрбір адам физикалық, эмоционалды және интеллектуалды дамудың ең жоғары деңгейіне жету мүмкіндігін қамтамасыз ететін тамақтанудың жеткілікті деңгейіне ие болуға құқығы бар» деген тұжырымдаманы қарастырады.

Еуропалық деңгейде, 1961 жылғы Еуропалық Әлеуметтік Хартияның 4 (1) бабында, Уағдаласушы Тараптар «қызметкерлерге және олардың отбасыларына лайықты өмір сүру деңгейін қамтамасыз ету сияқты еңбекақы төлеу құқығын тану» міндетін қабылдады. Бұдан басқа, Еуропалық Әлеуметтік Хартия (қайта қаралған) тұрғын үйге құқық туралы 31-бапты қамтиды.

Бірқатар халықаралық құжаттарда көрсетілгендей лайықты өмір деңгейіне құқықты жүзеге асыруға себептесуге міндетті, олар: 1986 жылғы 4 желтоқсандағы 41/128 резолюциясында қабылданған Даму құқығына арналған Декларация (8-бап); 1974 жылы 16 қарашада Дүниежүзілік азық-түлік конференциясымен қабылданған (1-бап) аштық пен нашар тамақтану туралы жалпы Декларация; 1996 жылғы 16 қарашадағы Дүниежүзілік азық-түлік саммитінің Рим декларациясы; 1978 жылғы 12 қыркүйектегі Алғашқы медициналық-санитарлық көмек туралы Алма-Ата декларациясы; 1974 жылғы 14 желтоқсандағы төтенше жағдайлар мен қарулы қақтығыстарда әйелдер мен балаларды қорғау туралы декларация; 1955 жылы Женевада өткен қылмыстың алдын алу және қылмыскерлерді емдеу туралы Біріккен Ұлттар Ұйымының Конгресінде алғаш рет сотталғандармен қарым-қатынастың ең төменгі стандартты ережелері; 1971 жылғы 20 желтоқсандағы Зейнеткерлік жастағы адамдардың құқықтары туралы декларация; 1975 жылғы 9 желтоқсандағы Мүгедектердің құқықтары туралы Декларация; және 2007 жылғы 13 қыркүйектегі Біріккен Ұлттар Ұйымының байырғы халықтарының құқықтары туралы Декларациясы (Official web-site of Icelandic Human rights centre).

Жоғарыда айтылғандай, адамның денінің саулығы оның лайықты өмір сүруіне тікелей тәуелді, ал лайықты өмір сүру негізінен жоғары деңгей және өмір сүру сапасымен байланыстырылады. Осылайша, С. Липатованың жоғарыда айтылған мәлімдемесінде «лайықты өмірде ең алдымен заманауи дамыған қоғамның стандарттар деңгейінде материалдық қауіпсіздік түсініледі. Лайықты өмір – бұл заманауи өркениеттің артықшылықтарын рахаттану және

пайдалану мүмкіндігі, тұрғын үй жағдайлары мен медициналық қызмет көрсетудің, қазіргі заманғы тұрмыстық техниканың, көлік құралдарының, ұтымды және жоғары калориялы тағамдардың болуы, сервистік компаниялардың қызметтерін, мәдени құндылықтарды пайдалану және т.б. бар».

Гуманистік әлеуметтік құқықтардың мәні әлеуметтік құқықтардың санының үнемі өсуіне және оларды қамтамасыз ету деңгейін арттыруға ұмтылуда көрініс табады. Бірақ бұл мақсатқа жету жолында екі кедергі бар. Біріншіден, бұл әлеуметтік қоғамдастықтың нақты материалдық, техникалық және қаржылық ресурстарының шектелуі. Екінші кедергі – негізгі әлеуметтік адам құқықтарын материалдық, техникалық және қаржылық қамтамасыз ету үшін бірыңғай халықаралық стандарт негізінен болуы мүмкін еместігі. Бұл стандарттар әрқашан ұлттық сипатта болады және әрбір елдің материалдық және қаржылық мүмкіндіктеріне байланысты болады. Алайда, зерттеудің осындай нәтижесіне қарамастан, әрбір мемлекет өз азаматтарына лайықты өмір сүруді қамтамасыз ететін жақсы болашаққа ұмтылу керек. Мемлекет әлеуметтік мәселелерге барынша көңіл бөліп, азаматтардың лайықты өмір сүруіне жағдай жасау үшін нақты іс-шараларды қолға алғанда ғана қоғамда орын алатын әлеуметтік маңызды аурулардың да алдын алуға болары сөзсіз.

Осылайша, нәтижелердің көрсетуі бойынша, әлеуметтік маңызды аурулардың алдын алу, азаматтардың өмір сүру ұзақтығын арттыру, өмір сүрудің лайықты деңгейін қамтамасыз ету және өмір сүру сапасын жақсарту, әсіресе қазіргі жаһандық қаржы дағдарысы жағдайында өмір сүру ұзақтығын арттыру нысанында қалыптасқан мақсат – бұл Қазақстанда адамның әл-ауқатына жауап беретін барлық мемлекеттік органдармен бірлесе шешілетін күрделі мәселе.

Қорытынды

Осы зерттеудің негізінде келесі қорытындыларға қол жеткізе аламыз:

1. Қоғамдағы әлеуметтік маңызды аурулардың таралуының алдын алудың басты кепілі адамның лайықты өмір сүруін қамтамасыз ету болып табылады. Адамның лайықты өмір сүру құқығы – мемлекеттің идеясының бір қыры, ол азаматтың әлеуметтік-экономикалық құқықтарының есебінде табылып, ал «өмір сүру құқығы», біріншіден, азаматтар емес, адам

құқықтарының бірі болып табылып, екіншіден, (азаматтық) адамның жеке құқықтарына жатады және үшіншіден, «лайықты өмір сүру құқығы» – бұл «қадір-қасиет», ал «өмір сүру құқығы» арқылы қорғалатын игілік – бұл адам өмірі.

2. Адамның лайықты өмір сүру құқығы – табиғи, адамнан ажырамайтын және ішкі заңнаманың және халықаралық-құқықтық актілердің нормаларымен кепілдендірілген, өмірдің қол сұғылмауын және оны билік ету еркіндігін қорғау мүмкіндігі. Оның құқықтық консолидациясы және іс жүзінде жүзеге асырылуы – мемлекеттің демократия дәрежесінің айтарлықтай көрсеткіштерінің бірі. Сонымен қатар, адам өмірінің лайықты өмір сүру құқығы екі өлшемнен тұрады: өмір сүру сапасы және өмір сүру деңгейі.

3. Әлеуметтік маңызды аурулардың таралуының алдын алу үшін адамның лайықты өмір сүруін қамтамасыз ету бойынша ағымдағы саясатты жетілдіру және табысты шетелдік тәжірибеге негізделген лайықты өмір сүру құқығын қамтамасыз ету үшін өмір сүру сапасын, өмір сүру сапасын және әрбір адамның өмір сүру ұзақтығын қамтамасыз етуге бағытталған тиімді саясатты әзірлеу қажет.

Зерттеу әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-мен жүзеге асырылып, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі гранты есебінен жасалынды (жоба № AP05133611 – Халық денсаулығының саяси-құқықтық және әлеуметтік-медициналық қырлары: әлеуметтік маңызды ауруларды алдын ала емдеу бойынша заманауи тәсілдемелері).

Әдебиеттер

Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жылғы 14 желтоқсан // URL: <https://strategy2050.kz/ru/multilanguage/>

Пузин С.Н., Шургая М.А., Богова О.Т., Потапов В.Н., Чандирли С.А., Балека Л.Ю., Беличенко В.В., Огай Д.С. (2013). Медико-социальные аспекты здоровья населения. Современные подходы к профилактике социально-значимых заболеваний, М.: ГБОУ ДПО «Российская медицинская академия последипломного образования» Минздрава России. С. 3-10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/mediko-sotsialnye-aspekty-zdorovya-naseleniya-sovremennye-podhody-k-profilaktike-sotsialno-znachimyh-zabolevaniy>

«Әлеуметтік мәні бар аурулардың және айналадағылар үшін қауіп төндіретін аурулардың тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 21 мамырдағы № 367 бұйрығы. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500011512>

Нурмагамбетов А.М. (2010). Право на труд и достойную жизнь, Казахстанская правда, № 203

Павлова И.Д. (2015). Концепция достойного уровня жизни населения в России: Известия высших учебных заведений, Поволжский регион, общественные науки. № 2 (34). С. 194–203

Удербасова Б.А. (2010). Қазақстан Республикасындағы өмір сүру конституциялық құқығын жүзеге асырудың мемлекеттік-құқықтық механизмдері. Алматы, 272 бет

Чепурин В.В. (2005). Право человека на достойную жизнь и состояние его осуществления в современном российском обществе. Теоретико-правовой анализ: Автореф. дисс. к.ю.н: 12.00.01. – М. – С. 152

Липатова С. (2006). Конституционное право человека на достойную жизнь и достойное ее завершение, М.: Право и жизнь. Независимый правовой журнал. № 99, С.70

Rawl J. A Theory of Justice (1999): Oxford University Press. P. 538.

Liao S. M. (2015). Human Rights as Fundamental Conditions for a Good Life: Oxford University Press. P. 42.

Барсукова В.Н. (2016). Право человека на достойную жизнь: общая характеристика, М.: Современное право, Изд.: «Новый индекс». С. 5-10

Сейко Л.Ф. (2008). Государственное регулирование экономического роста и качества жизни населения, М.: Автореф. дисс. ...к.э.н: 08.00.01. С. 156. URL: <http://www.dissercat.com/content/gosudarstvennoe-regulirovanie-ekonomicheskogo-rosta-i-kachestva-zhizni-naseleniya>

Исаева Т.Н. (2011). Качество жизни населения в условиях модернизации экономики, М.: Автореф. дисс. к.э.н: 08.00.01. С. 192. URL: <http://www.dissercat.com/content/kachestvo-zhizni-naseleniya-v-usloviyakh-modernizatsii-ekonomiki#ixzz4awfLVvVw>

Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011 – 2015 годы. Официальный сайт Республиканского центра развития здравоохранения Министерства здравоохранения Республики Казахстан. URL: <http://www.rcrz.kz/index.php/ru/poleznoe/salamatty-kz>

Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Денсаулық» на 2016-2020 годы. Официальный сайт Национальной палаты здравоохранения Республики Казахстан. URL: <http://www.npzdavr.kz/index.php/health-c/112-2>

Official web-site of the World Health Organization: World Health Organization Assesses the World's Health Systems. URL: http://www.who.int/whr/2000/media_centre/press_release/en/

Official statistics from web-site of the Organization for economic co-operation and development: Average annual wages. URL: <http://stats.oecd.org/>

“International Human Development Indicators — UNDP” (2010): [Hdrstats.undp.org](http://hdrstats.undp.org).

Eurostat yearbook 2006-2007: Europe in figures. P. 123. URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-06-001-04/EN/KS-CD-06-001-04-EN.PDF

Голубенко И.Е. (2007). Преодоление бедности: зарубежный опыт и российская практика, М.: Автореф. дисс. ...к.э.н: 08.00.05. С. 152. URL: <http://www.disscat.com/content/preodolenie-bednosti-zarubezhnyi-opyt-i-rossiiskaya-praktika#ixzz4d1H60B9v>

МЗП, МПП и прожиточный минимум (на 1995 - 2018 годы). Информационная система «Параграф» Министерства финансов РК. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1026672#pos=1;-157

The official statistics portal: U.S. Consumer Price Index excluding food and energy 1990-2016. URL: <https://www.statista.com/statistics/245068/us-consumer-price-index-less-food-and-energy/>

The trading economics portal: France Consumer Price Index (CPI) in 1990-2018. URL: <https://tradingeconomics.com/france/consumer-price-index-cpi>

Statistisches Bundesamt portal: Personal inflation calculator. URL: <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/Prices/ConsumerPriceIndices/BasketGoodsServicesWeightingPattern/Content75/PersonalInflationCalculator.html>

Office for National statistics of the UK: Consumer price inflation basket of goods and services (2015). URL: <https://www.ons.gov.uk/economy/inflationandpriceindices/articles/consumerpriceinflationbasketofgoodsandservices/2015>

Кураков Л.П. (2004). Потребительская корзина, М.: Экономика и право: словарь-справочник.

Совместный приказ и.о. Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 27 июля 2015 года № 623 и и.о. Министра национальной экономики Республики Казахстан от 31 июля 2015 года № 585 об утверждении Правил расчета величины прожиточного минимума и установлении фиксированной доли расходов на непродовольственные товары и услуги.

Проненко Г.А., Вобляя И.Н. (2015). Сравнительная характеристика потребительской корзины в России и странах Европы, Т.: Научно-методический электронный журнал «Концепт». С. 2581–2585. URL: <http://e-koncept.ru/2015/85517.htm>

Концепция перехода Республики Казахстан к устойчивому развитию на 2007-2024 гг. URL: <http://bibliotekar.kz/istorija-kazahstana-za-11-klass-hrestoma/koncepcija-perehoda-respubliki-kazahstan.html>

Прохоров Б.Б. (1991). Экология человека: Социально-демографические аспекты, М.: Наука. С. 122.

Клюева Н.А. (2008). Обеспечение конституционного права человека на благоприятную окружающую среду в Российской Федерации, М.: Автореф. дисс. ...к.ю.н: 12.00.02. С. 185. URL: <http://www.disscat.com/content/obespechenie-konstitutsionno-go-prava-cheloveka-na-blagopriyatnyu-okruzhayushchuyu-sredu-v-r#ixzz4d69CIS4M>

Давыдова Т.Е. (2000) Уровень жизни населения, его состояние в Российской Федерации и перспективы повышения с использованием зарубежного опыта, В.: Автореф. дисс. ...к.э.н: 08.00.01. С. 177. URL: <http://www.disscat.com/content/uroven-zhizni-naseleniya-ego-sostoyanie-v-rossiiskoi-federatsii-i-perspektivy-povysheniya-s#ixzz4d65rc1eC>

Торгашин И.М. (2011). Понятие «Достойная жизнь» и право на жилище: Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В. Г. Белинского. No 24. С. 140-143

Universal Declaration of Human Rights adopted in December 10th, (1948). URL: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

The right to an adequate standard of living // Official web-site of Icelandic Human rights centre. URL: <http://www.humanrights.is/en/human-rights-education-project/human-rights-concepts-ideas-and-fora/substantive-human-rights/the-right-to-an-adequate-standard-of-living>

Amy Fontinelle Standard of living Vs. Quality of life. Investopedia Academy (2017). URL: <https://www.investopedia.com/articles/financial-theory/08/standard-of-living-quality-of-life.asp>

References

«Áleýmettik máni bar aýrýlardyń jáne amaladaǵylar úshin qaýyp tóndiretin aýrýlardyń tizbesin bekity týraly» Qazaqstan Respýblikasy Densaýlyq saқтаý jáne áleýmettik damý ministriniń 2015 jylǵy 21 мамыrdaǵy № 367 buıyǵy. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500011512>

Amy Fontinelle Standard of living Vs. Quality of life. Investopedia Academy (2017). URL: <https://www.investopedia.com/articles/financial-theory/08/standard-of-living-quality-of-life.asp>

Barsýkova V.N. Pravo cheloveka na dostoinýy jizn: obaia harakteristika (2016), М.: Sovremennoe pravo, Izd.: «Novyy indeks». S. 5-10

Черýрин V.V. Pravo cheloveka na dostoinýy jizn i sostoyanie ego osýestvleniya v sovremennom rossiiskom obestve. Teoretiko-pravovoi analiz (2005), М.: Avtoref. diss. k.ý.n: 12.00.01. S. 152

Давыдова Т.Е. Ýroven jizni naselenna, ego sostoyanie v Rossiiskoi Federatsii i perspektivy povysheniya s ispolzovaniem zarýbejnogo opyta (2000), V.: Avtoref. diss. ...k.e.n: 08.00.01. S. 177. URL: <http://www.disscat.com/content/uroven-zhizni-naseleniya-ego-sostoyanie-v-rossiiskoi-federatsii-i-perspektivy-povysheniya-s#ixzz4d65rc1eC>

Eurostat yearbook 2006-2007: Europe in figures. P. 123. URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-06-001-04/EN/KS-CD-06-001-04-EN.PDF

Isaeva T.N. Kachestvo jizni naselenniya v ýsloviyah modernizatsii ekonomiki (2011), М.: Avtoref. diss. k.e.n: 08.00.01. S. 192. URL: <http://www.disscat.com/content/kachestvo-zhizni-naseleniya-v-usloviyakh-modernizatsii-ekonomiki#ixzz4awfLVvVw>

Gosýdarstvennaia programma razvitiia zdavoohraneniia Respýblikí Kazahstan «Salamatty Qazaqstan» na 2011 – 2015 gody. Ofitsialnyí saít Respýblikanskogo tsentra razvitiia zdavoohraneniia Ministerstva zdavoohraneniia Respýblikí Kazahstan. URL: <http://www.rcrz.kz/index.php/ru/poleznoe/salamatty-kz>

Gosýdarstvennaia programma razvitiia zdavoohraneniia Respýblikí Kazahstan «Densaýlyq» na 2016-2020 gody. Ofitsialnyí saít Natsionalnoi palaty zdavoohraneniia Respýblikí Kazahstan. URL: <http://www.npzdravrk.kz/index.php/health-c/112-2>

Golýbenko I.E. Preodolenie bednosti: zarýbejnyí opyt i rossiiskaia praktika (2007), M.: Avtoref. diss. ...k.e.n: 08.00.05. S. 152. URL: <http://www.dissercat.com/content/preodolenie-bednosti-zarubezhnyi-opyt-i-rossiiskaya-praktika#ixzz4d1H60B9v>

“International Human Development Indicators — UNDP” (2010): Hdrstats.undp.org.

Kontseptsia perehoda Respýblikí Kazahstan k ýstochivomý razvitiý na 2007-2024 gg. URL: <http://bibliotekar.kz/istorija-kazahstana-za-11-klass-hrestoma/koncepcija-perehoda-respubliki-kazahstan.html>

Kýrakov L.P. Potrebitelskaia korzina (2004), M.: Ekonomika i pravo: slovar-spravochnik.

Klíyeva N.A. Obespechenie konstitýtsionnogo prava cheloveka na blagopriiatnýy okýrýaiýýý sredi v Rossiiskoi Federatsii (2008), M.: Avtoref. diss. ...k.iý.n: 12.00.02. S. 185. URL: <http://www.dissercat.com/content/obespechenie-konstitutsionnogo-prava-cheloveka-na-blagopriyatnyu-okruzhayushchuyu-sredu-v-r#ixzz4d69CIS4M>

Lipatova S. Konstitýtsionnoe pravo cheloveka na dostoinýy jizn i dostoinoe ee zavershenie (2006), M.: Pravo i jizn. Nezavisimyy pravovoi jýrnal. № 99, S.70

Liao S. M. Human Rights as Fundamental Conditions for a Good Life (2015): Oxford University Press. P. 42.

MZP, MRP i projitochnyy minimým (na 1995 - 2018 gody). Informatsionnaia sistema «Paragraf» Ministerstva finansov RK. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1026672#pos=1;-157

Nýrماغambetov A.M. Pravo na trýd i dostoinýy jizn (2010), Kazahstanskaia pravda, № 203

URL: <https://www.ons.gov.uk/economy/inflationandpriceindices/articles/consumerpriceinflationbasketofgoodsandservices/2015>

Official web-site of the World Health Organization: World Health Organization Assesses the World's Health Systems. URL: http://www.who.int/whr/2000/media_centre/press_release/en/

Official statistics from web-site of the Organization for economic co-operation and development: Average annual wages. URL: <http://stats.oecd.org/>

Pronenko G.A., Voblaia I.N. Sravnitelnaia karakteristika potrebitelskoi korziny v Rossii i stranah Evropy (2015), T.: Naýchno-metodicheskii elektronnyí jýrnal «Kontsept». S. 2581–2585. URL: <http://e-koncept.ru/2015/85517.htm>

Pýzin S.N., Shýrgaia M.A., Bogova O.T., Potapov V.N., Chandirli S.A., Baleka L.Iý., Belichenko V.V., Ogaí D.S.. Mediko-sotsialnye aspekty zdorovia naseleniia. Sovremennye podhody k profilaktike sotsialno-znachimyh zabolevanií (2013), M.: GBOÝ DPO «Rossiiskaia meditsinskaia akademiia poslediplomnogo obrazovaniia» Minzdrava Rossii. S. 3-10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/mediko-sotsialnye-aspekty-zdorovya-naseleniya-sovremennye-podhody-k-profilaktike-sotsialno-znachimyh-zabolevaniy>

Pavlova I.D. Kontseptsia dostoinogo ýrovnia jizni naseleniia v Rossii (2015), Izvestiia vysshih ýchebnyh zavedenií, Povoljskii region, obestvennye naýki. № 2 (34). S. 194–203

Prohorov B.B. Ekologiia cheloveka: Sotsialno-demograficheskie aspekty (1991), M.: Naýka. S.

Qazaqstan Respýblikasynyñ Prezidenti – Elbasy N.A. Nazarbaevtyñ «Qazaqstan-2050» Strategiiasy qalyptasqan memlekettiñ jaña saiası baғыty» atty Qazaqstan halqyna Joldaýy. 2012 jylgy 14 jeltoqsan // URL: <https://strategy2050.kz/ru/multilanguage/>

Sovmestnyí prikaz i.o. Ministra zdavoohraneniia i sotsialnogo razvitiia Respýblikí Kazahstan ot 27 iyúlia 2015goda № 623 i i.o. Ministra natsionalnoi ekonomiki Respýblikí Kazahstan ot 31 iyúlia 2015 goda № 585 ob ýtverjdenii Pravil rascheta velichiny projitochnogo minimýma i ýstanovlenii fiksirovannoi doli rashodov na neprodovolstvennye tovary i ýslýgi.

Seiko L.F. Gosýdarstvennoe regýlirovaniie ekonomicheskogo rosta i kachestva jizni naseleniia (2008), M.: Avtoref. diss. ...k.e.n: 08.00.01. S. 156. URL: <http://www.dissercat.com/content/gosudarstvennoe-regulirovanie-ekonomicheskogo-rosta-i-kachestva-zhizni-naseleniya>

Rawl J. A Theory of Justice (1999): Oxford University Press. P. 538.

Statistisches Bundesamt portal: Personal inflation calculator. URL: <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/Prices/ConsumerPriceIndices/BasketGoodsServicesWeightingPattern/Content75/PersonalInflationCalculator.html>

The official statistics portal: U.S. Consumer Price Index excluding food and energy 1990-2016. URL: <https://www.statista.com/statistics/245068/us-consumer-price-index-less-food-and-energy/>

The trading economics portal: France Consumer Price Index (CPI) in 1990-2018. URL: <https://tradingeconomics.com/france/consumer-price-index-cpi>

Torgashin I.M. Poniatie «Dostoinaia jizn» i pravo na jilie (2011): Izvestiia Penzenskogo gosýdarstvennogo pedagogicheskogo ýniversiteta im. V. G. Belinskogo. No 24. S. 140-143

The right to an adequate standard of living // Official web-site of Icelandic Human rights centre. URL: <http://www.humanrights.is/en/human-rights-education-project/human-rights-concepts-ideas-and-fora/substantive-human-rights/the-right-to-an-adequate-standard-of-living>

Ýderbaeva B.A. Qazaqstan Respýblikasyndaғы ómir súry konstitýtsionalyq quqyғыn júzege asyrydyñ memlekettik-quqyqtyq mehanizmderi (2010). Almaty, 272 bet

Universal Declaration of Human Rights adopted in December 10th, (1948). URL: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

Sayrambayeva Zh.T.¹, Otarbayeva A.B.², Aryn A.A.³

¹Professor, e-mail: zhuldyz_sairam@mail.ru

²Master of Law, Senior Lecturer, e-mail: aina.89@list.ru

³PhD student, e-mail: Aizhan_moon777@mail.ru

Department of International Law, al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty

LEGAL ISSUES OF STRUGGLE AGAINST TUBERCULOSIS IN KAZAKHSTAN

The paper discloses the problematic aspects of legal regulation of tuberculosis control in the Republic of Kazakhstan and foreign countries. Despite the inception of modern treatments and public health interventions, tuberculosis (TB) remains a significant public health threat in Kazakhstan and abroad in the twenty-first century. The challenge of controlling TB in its traditional and new multidrug-resistant forms requires public health agencies at the high levels to develop and apply new tools. Among these tools is the use of law to support efforts to effectively monitor cases of tuberculosis. The purpose of this article is not to consider all socially significant diseases, but a detailed analysis of the legal regulation of the control of tuberculosis patients in the Republic of Kazakhstan based on international experience. The authors detailed the legal and regulatory framework for the prevention, diagnosis and control of infection with the bacterium *Mycobacterium tuberculosis*. Also measures of compulsory treatment of patients with tuberculosis, their rights and duties are described. For the disclosure of the topic, the methods of historical research and the system method were used in the article. The article is intended for a wide range of readers interested in medicine, jurisprudence and international attitudes.

Key words: The Republic of Kazakhstan, Tuberculosis, prevention, treatment, control.

Сайрамбаева Ж.Т.¹, Отарбаева А.Б.², Арын А.А.³

¹профессор м.а., e-mail: zhuldyz_sairam@mail.ru

²құқық магистрі, аға оқытушы, e-mail: aina.89@list.ru

³PhD студенті, e-mail: Aizhan_moon777@mail.ru

халықаралық қатынастар факультеті,

өл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Қазақстандағы туберкулезге қарсы күрестің құқықтық мәселелері

Мақалада Қазақстан Республикасындағы және шетелдегі туберкулезбен күрестің нормативті-құқықтық аспектілері қарастырылған. Заманауи емдеу тәсілдері мен қоғамдық денсаулық сақтауда жаңа іс-шаралардың жүзеге асырылып жатқанына қарамастан, туберкулез ХХІ ғасырда Қазақстан мен шетелдік денсаулық сақтау саласында қауіп төндіретін ауру түрлері қатарына кіреді. Дәстүрлі және жаңа нысандағы көптеген және ауқымды дәрілерге көнбейтін туберкулезбен күрес қоғамдық денсаулық сақтау орындарынан жоғарғы деңгейдегі күресу механизмдерін енгізуді қажет етеді. Осындай механизмдер қатарына туберкулезді анықтау мен қадағалауда және аталған ауру түрімен күресуде заңнаманы оңтайлы пайдалану кіреді. Аталған мақаланың мақсаты барлық әлеуметтік-маңызды аурулары қарастыру емес, дүниежүзілік тәжірибеге сүйене отырып, Қазақстан Республикасындағы туберкулезбен ауыратын азаматтардың құқықтық реттелуі мен қадағалануын қарастыру. Авторлар *Mycobacterium tuberculosis* бактериясын жұқтырған азаматтарды анықтау, емдеу және мәжбүрлі емдеуге бағытталған НҚА егжей-тегжейлі баяндайды. Тақырыптың мәнін ашу үшін мақалада тарихи зерттеу және жүйелі зерттеу тәсілі қолданылады. Мақала медицина, заң және халықаралық құқыққа қызығушылық танытатын оқырмандарға арналады.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы, туберкулез, алдын алу, емдеу, қадағалау.

Сайрамбаева Ж.Т.¹, Отарбаева А.Б.², Арын А.А.³

¹и.о. профессора, e-mail: zhuldyz_sairam@mail.ru

²магистр права, старший преподаватель, e-mail: aina.89@list.ru

³PhD студент, e-mail: Aizhan_moon777@mail.ru

факультет международных отношений,

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Правовые вопросы борьбы с туберкулеза в Казахстане

В статье раскрываются нормативно-правовые аспекты регулирования борьбы с туберкулезом в Республике Казахстан и зарубежных странах. Несмотря на использование современных методов лечения и проведение мероприятий общественного здравоохранения, туберкулез (ТБ) по-прежнему представляет значительную угрозу для общественного здравоохранения в Казахстане и за рубежом в XXI веке. Задача борьбы с туберкулезом в его традиционных и новых формах с множественной лекарственной устойчивостью требует, чтобы учреждения общественного здравоохранения на высоких уровнях разрабатывали и применяли новые инструменты, такие как использование закона в поддержку усилий по эффективному контролю за случаями туберкулеза. Целью данной статьи является не рассмотрение всех социально значимых заболеваний, а подробный анализ правового регулирования и контроля больных туберкулезом в Республике Казахстан, исходя из международного опыта. Авторы подробно изложили НПА по предотвращению, диагностике и контролю лиц, зараженных с инфекцией *bacterium Mycobacterium tuberculosis*. Также расписаны меры принудительного лечения больных туберкулезом, их права и обязанности. Для раскрытия темы в статье были использованы методы исторического исследования и системный метод. Статья предназначена для широкого круга читателей, интересующихся медициной, юриспруденцией и международными отношениями.

Ключевые слова: Республика Казахстан, туберкулез, предотвращение, лечение, контроль.

Introduction

Socially significant diseases are among the most urgent problems of modern health and the main threats to public health. To carry out effective prevention of these diseases, it is necessary to involve not only medical workers, but also the public, authorities, education, culture, etc. Socially significant diseases cause enormous damage to society caused by temporary and persistent disability, huge costs of prevention, treatment and rehabilitation, premature mortality. And what are socially significant diseases? Socially significant diseases (in the Soviet literature the term «social diseases» was used) are diseases that originate and (or) spread to a great extent depends on socioeconomic conditions, which cause damage to society and require social protection of a person. The main feature and at the same time the key problem of socially significant diseases is the ability to widely spread (mass). In the modern time the list of socially significant diseases is approved by the Government of the Republic of Kazakhstan, based on the high level of primary disability and mortality of the population, reducing the life expectancy of the sick.

So, according to the Order of the Minister of Health and Social Development of the Republic of Kazakhstan (Приказ Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан) socially significant diseases include: tuberculosis,

disease caused by the human immunodeficiency virus, chronic viral hepatitis and cirrhosis, Malignant neoplasms, diabetes mellitus, mental disorders and behavior disorders, cerebral palsy, acute myocardial infarction (first 6 months), rheumatic fever, systemic involvement of connective tissue, degenerative diseases of the nervous system, demyelinating lesions or central nervous system, orphan disease which specific determined by the Minister of Health and Social Development of the Republic of Kazakhstan. So, patients with socially significant diseases affect not only the health of a particular patient, but also presents a danger to the environment, influences the reduction of socio-economic indicators in the state as a whole. Considering the dangerous citizens suffering from socially significant diseases and posing a danger to others, medical and social assistance, and dispensary observation are provided free of charge and on preferential terms.

The purpose of this article is not to consider all socially significant diseases, but a detailed analysis of the legal regulation of the control of tuberculosis patients in the Republic of Kazakhstan based on international experience. Because, tuberculosis (TB) is one of the top 10 causes of death worldwide. In 2016, 10.4 million people fell ill with TB, and 1.7 million died from the disease (including 0.4 million among people with HIV) (Tuberculosis). In 2017, in the Republic of Kazakhstan, 52.2 per 100 thousand of the population are sick with tuberculosis, and the

death rate is 3.0 per 100 thousand of the population (Заболееваемость туберкулезом в Казахстане).

And what is tuberculosis? TB is an airborne, communicable disease caused by infection with the bacterium *Mycobacterium tuberculosis*. Infection occurs typically when a person inhales microscopic droplet nuclei containing viable bacteria, usually acquired as a result of droplet nuclei spread through coughing or sneezing by persons who have infectious TB (Tuberculosis Control Laws and Policies). An undiagnosed, untreated person with active pulmonary TB disease can infect an estimated 10-14 people in a year (Kaye, 1996) It is commonly believed that the historic threat of TB has diminished because of effective public health interventions and the availability of antibiotic treatments. However, TB remains a major global health problem. Approximately 2 billion people globally are infected with *M. tuberculosis*, and about 9 million people develop TB disease each year (The Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis, and Malaria). Many of these persons live in developing countries or low-income regions of the world where public health interventions and access to effective treatment are limited.

Methods

This section outlines the approach used for this legal environment assessment. The research process started with the statistical data of TB and legal definition of this disease. Historical methods of research also used in this article to demonstrate beginning of the work to identification, treatment of TB patients and to control of this sphere in the territory of the Kazakhstan. Historical methods as usual promote to understand process of formulation of legal regulation of control of TB by the State.

The article also uses a systematic method that involves considering legal phenomena as a whole set of interrelated elements, each of which is part of a higher order system. More often than not, the term «system» is used to determine the structure of an object, as well as to establish the functional interaction between the elements entering into this structure and the goals of the system as a whole (Швакин). Using the system method, it is possible to determine the principles of functioning and trends in the development of legal regulation of this sphere, and also to establish the process of development of control in the Republic of Kazakhstan. Also, the system approach allows to understand the object of research not only from a legal point of view, but also to uncover the whole process of providing a guaranteed volume of free medical care for tuberculosis pa-

tients. In addition, systematic approach to the study of medical and legal issues can contribute to find out not only the internal process of this problem, and also to understand individual moments of interaction between the two branches of science.

History of establishment of tuberculosis facilities in Kazakhstan

The Soviet health system was considered as one of the defining features of Soviet socialism (Hoffmann, 2011). Soon after coming to power in 1917, the Bolsheviks established a highly centralized health care system based on the principles of social medicine. These principles, formulated at the Eighth Congress of the Russian Communist Party, held on March 18-23, 1919, included free and universal medical care, improved nutrition and the treatment of «social and domestic diseases». By social illnesses are meant diseases, the spread of which is due to socio-economic disruption of society. Tuberculosis, venereal diseases, alcoholism, and drug addiction, rheumatism and the trachea, called the transient effect on the dissemination of severe living conditions relate to social diseases (Программа 1983). In expectation of the declaration it was quoted countless times and was considered as an indisputable evidence of the government's concern for the protection of public health.

The fight against tuberculosis in the USSR was a state practice, it had to be solved immediately. In case this happens, the harm of the head of the medical department of the KNKZ Dr. O.A. Dudinova, also there is a table on the «Movement of Infectious Diseases» for the KSSR for 6 months in 1926, where all provincial, county-level cities and parishes are represented, where the second after malaria with 79331 patients, the second place is occupied by tuberculosis and syphilis patients, with the result 20125 and 16367, respectively (Дудинов, 1927).

After the Bolsheviks came to power, in 1918 a special section on tuberculosis control was set up in the People's Commissariat for Healthcare, the growth of the state network on tuberculosis control was started, working according to a single plan. The Soviet government issued a number of decrees and laws on labor protection and recreation of everyday life. In the fight against tuberculosis, the main place belongs to the code of labor laws, the decree on the health minimum, the decree on the social insurance of workers, the laws for the protection of motherhood and infancy, and on public amenities and public catering (Сахаров, 1936).

In prerevolutionary Kazakhstan, the tsarist government had absolutely no fight against tuberculosis among the indigenous population. On the whole vast territory of Kazakhstan there was not a single anti-tuberculosis institution (Зюзин 1938). After the organization of a special section on tuberculosis control, under the leadership of the tuberculosis section of the People's Commissariat of Health of the RSFSR, All-Russian congresses on social diseases were held, and as a result, directives and recommendations were developed for the creation of sections on tuberculosis in all provinces and the People's Commissariats of the Autonomous Republics. Since 1921, an anti-tuberculosis service has been established in Kazakhstan. It was based on the development of dispensary care.

In the autumn of 1921, a decision was taken to hold a separate Congress on the problems of tuberculosis in Petrograd (Ракишева, 2013). In all provincial health centers and uyezd physician posts of the RSFSR, including the KSSR, questionnaires were sent out with a list of questions about the state of medical care for patients with tuberculosis. The questionnaire also contained questions about the special tuberculosis department, institution and sanatorium. The answer to the questionnaire for Aktobe province is indicative: «There are no special inpatient facilities for tuberculosis patients in the province, patients, if necessary, are hospitalized in the therapeutic department of the provincial hospital; there are no specialists in phthisiatricians in the province, in the districts of tuberculosis patients fieldshers provide assistance; in the forest area it is extremely necessary to open summer colonies for children with anemia, which are many due to the famine in the province; there is no reserve for managers and nurses for dispensaries; sanitary and educational work in the province is not carried out, housing and sanitary supervision is carried out only in Aktobe» (Ракишева, 2013).

The first anti-tuberculosis dispensary in Kazakhstan was opened in 1922 in Orenburg. Then they were organized in other cities: in 1924 in Petropavlovsk and Semey, in Kyzylorda, and in 1925 in Shymkent. The dispensary in Oral city with a hospital for 20 beds was opened in the autumn of 1925. Later, dispensaries were opened in Guryev in 1930 and Shchuchinsk in 1931. In Alma-Ata, the dispensary was opened in 1927, where initially there were only 3 offices for outpatient admission of patients, a hospital for 30 beds appeared only in 1933 » (Ракишева, 2013).

Dispensaries were special institutions with a special psychology, a special approach to tuberculo-

sis, where doctors and other personnel needed a certain interest in the fight against tuberculosis and the resulting initiative, initiative and their own methods of work (Швайцар, 1923). The role of dispensaries was to prevent the spread of the disease. Dispensaries not only took responsibility for preventive functions, but also were responsible for diagnostic and treatment procedures. With the diagnostic work, all the further therapeutic and preventive measures were closely related. In the corresponding departments of the dispensary, all the necessary medical procedures, surgical treatment, medical treatment, using the methods of physiotherapeutic methods of treatment were performed. Also, each dispensary was supposed to have a cabinet on dental diseases associated with other departments in a single assessment and the impact of tuberculosis on the process (Швайцар, 1923. p. 22.).

Doctors would refer TB infected patients to the dispensaries, which would provide help, support and examination of the infected individual and his or her family. They also attempted to ascertain how the patient contracted the disease and whether others had contracted the disease because of contact with the patient (Schelde Moller, 1950, p. 74). The dispensaries themselves were little more than a room used linen, towels, disinfectants and spittoons (Schelde Moller, 1950, p. 76).

Until the 1930s, there was no coordination center for tuberculosis control in Kazakhstan, so in 1932 a research tuberculosis institute was established in Kazakhstan, which became the leading center for tuberculosis control in the country and a training school organized on the basis of Alma-Ata tuberculosis dispensary. The work of the institute began with the planning of the structure of the new institution, its branches. Now all the coordinating work was performed by the scientific institute. By 1935 the institute expanded, and several more dispensaries began their work, thereby multiplying the hospital beds (Ракишева, 2013)..

Since the organization and opening of the tuberculosis institute on the territories of Kazakhstan, all this work was carried out by this scientific institute. After 1935 in the country, and throughout in the whole Union, a sharp reduction in hospital beds began, and the closure of dispensaries. By the end of 1937 in the KSSR, in fact, there were only 13 dispensaries in the cities. It was necessary to strengthen the medical service, including the phthisiatric network, while increasing the training of specialists (Ракишева, 2013).

More and more, attempts have been made to capture greater involvement in the campaign for the

creation of workers. «The protection of the health of the working people, the work of the working people themselves» was the broadcast slogans of all the editions of that time, but in fact the highest leadership of Communist Party was responsible for the health of the people. Thus, the creation of centralized public health, contributed to the strengthening of Soviet power in yet another industry, in the medical sector. Therefore, the opening of anti-tuberculosis facilities and centralized Tuberculosis Institute testifies to monitoring the situation in the fight against tuberculosis and, at the same time, on the increase of the disease in the state.

Legal regulation of tb patients in Kazakhstan

State activity in this sphere of public relations should be built in accordance with the legal norms of the Constitution of Kazakhstan. Since the Constitution has the highest legal force throughout in the whole territory of the Republic of Kazakhstan. In accordance with the p. 1 of Article 15 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, every person has the right to life, and the p. 1 of Article 29 establishes the right of everyone to protection of health, the second paragraph of the same article establishes that citizens of the Republic are entitled to receive a free guaranteed amount of medical assistance established by laws RK (Constitution of the RK). According to the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan «On approval of the list of guaranteed volume of free medical care», the guaranteed amount of free medical care is provided to citizens of the Republic of Kazakhstan and oralmans at the expense of budgetary funds and includes preventive, diagnostic and therapeutic medical services with the greatest proven effectiveness. This resolution says that the prevention, diagnosis and treatment of patients with tuberculosis is carried out at the expense of the state budget. Also the Code On public health and health care system of the Republic of Kazakhstan (The Code of the Republic of Kazakhstan dated on September 18, 2009 No 193-IV.) article 105. p. 1. sets up, that tuberculosis patients shall be subject to mandatory medical care and treatment and shall be provided with the necessary drugs within the guaranteed volume of free medical care. Thus, the implementation of measures to combat tuberculosis in the territory of the Republic of Kazakhstan is based on the fundamental principles of legality enshrined in the legislation, as well as the observance of human and citizen rights.

In the Republic of Kazakhstan, health organizations providing medical care for tuberculosis to adults and children carry out activities

aimed at the prevention, detection, diagnosis, treatment of tuberculosis patients in order to reduce morbidity, prevalence, disability and mortality from tuberculosis.

Medical care for tuberculosis in the Republic of Kazakhstan is carried out on 3 levels:

Medical assistance for tuberculosis at the first level is provided by organizations providing outpatient and outpatient care;

Medical assistance for tuberculosis at the second level is provided by organizations providing inpatient care (TB dispensary in the city of republican importance and the capital, in the regional center);

Medical assistance for tuberculosis at the third level is provided by the Scientific Organization in the field of health (**Приказ Об утверждении Инструкции по организации оказания медицинской помощи по туберкулезу**).

In any democratic country, the provision of anti-tuberculosis care of tuberculosis people is guaranteed by the state and is carried out by citizens with their voluntary treatment or with their consent. However, the law also provides for the compulsory treatment of people with tuberculosis, in order to protect the health, rights and legitimate interests of others. Thereby, the Code On public health and health care system of the Republic of Kazakhstan (The Code On public health and health care system of the Republic of Kazakhstan) article 105. p. 2. also in the Orders which was mentioned above compulsory treatment of patients with tuberculosis in specialized anti-tuberculous organizations and their discharge (**Приказ Об утверждении Правил принудительного лечения больных туберкулезом в специализированных противотуберкулезных организациях и их выписки**) sets up, that the patients with infectious tuberculosis shall be subject to mandatory hospitalization, treatment and rehabilitation. Article 107. p. 2 of this Code determined grounds and procedure for sending citizens suffering from tuberculosis to compulsory treatment the grounds for compulsory treatment of patients, suffering tuberculosis shall be their refusal of treatment prescribed by a doctor, as well as unauthorized leave and violation of the treatment regimen in anti-tuberculosis organizations and primary healthcare organizations, recorded in medical documentation. p. 3. The decision on compulsory treatment of citizens, suffering from tuberculosis and evading treatment shall be taken by the court on the recommendation of healthcare organizations. It must be emphasized that compulsory hospitalization will occur only after refusal or hiding from treatment of TB patients and only with the decision of the Court.

Preventive medical examinations of the population, which are directed for the timely detection of tuberculosis, are stipulated by the Order of the Minister of Health of the Republic of Kazakhstan «On approval of the Instruction on organization of medical care for tuberculosis». This measure is conducted in mass, group and individual order in accordance with the order approved by the Ministry of Health of the RK, using methods, techniques and technologies approved by the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan. Different categories of citizens are inspected at different times. The entire population is subject to preventive medical examination in order to detect tuberculosis at least once a year. In order to identify tuberculosis in a grouped order for epidemic indications, regardless of the presence of signs of tuberculosis, twice a year, for the following groups of citizens:

- 1) Accused persons and convicted,
- 2) Military personnel providing security institutions of the correctional system, to monitor and supervise the conduct of the persons detained in the penitentiary system institutions engaged in escorting prisoners and persons in detention, as well as participating in the protection of public order,
- 3) Conscripts for regular service.

In the same manner and for the same purpose, a group of people are subject to a preventive examination once a year:

- 1) Employees of medical organizations; employees of medical and social institutions (organizations);
- 2) Conscripts for military service;
- 3) Students of higher and secondary special educational institutions, students of colleges;
- 4) 15-17 year's children;
- 5) Women in the postpartum period before discharge from the maternity hospital;
- 6) Members of the family of the newborn without vaccination against tuberculosis until his discharge from the perinatal (maternity ward) center;
- 7) A contingent of persons receiving special social services in medico-social institutions (organizations) of a stationary type, psycho-neurological dispensaries;
- 8) Persons who arrived in the Republic of Kazakhstan for permanent residence;
- 9) Employees of the internal affairs agencies, including employees of the specialized security service, patrol police, road patrol and precinct services, pre-trial detention centers and correctional facilities, servicemen of the Armed Forces, other troops and military formations of the Republic of Kazakhstan;

10) Workers in the food industry, catering and food trade;

11) Employees of pre-school organizations, general and specialized schools, lyceums and gymnasiums;

12) Employees of higher and secondary special educational institutions;

13) Persons who arrived in the Republic of Kazakhstan for temporary residence, including for labor migration.

The regulatory framework in the country fully allows for the timely identification of tuberculosis patients. Since timely detection of TB is possible, due to rapid diagnostic methods and highly effective drugs, and tuberculosis is completely cured. Also TB patients shouldn't avoid treatment, because people who have been diagnosed with tuberculosis can learn, work, give birth to healthy children and live a full life after course of treatment.

It should be noted that legislation helps to reduce the growth of TB patients, and measures of forced isolation helps in the treatment of TB. When providing medical care to TB patients, the fundamental principle is respect the patient, his honor and dignity. Since according to the law On public health and the health care system of the Republic of Kazakhstan, the same rights are provided for TB patients as for other categories of patients. Even resorting to forced isolation, it is necessary to respect human rights and also adhere to ethical principles; this applies to all possible treatment options for TB and co-morbidities.

Discussion

Despite the inception of modern treatments and public health interventions, TB remains a significant public health threat in the world in the twenty-first century. In this regard states used different measures to prevent and control infectious disease. In this regard states used different measures to prevent and control infectious disease.

Medical examination and treatment in the USA. Three fundamental interests support a state's use of compulsory examination or treatment in cases involving TB disease: (1) preserving an individual's own health or life; (2) preventing harm to others; and (3) avoiding the possible development of drug resistance (especially related to MDR TB and XDR TB) (Gostin, 2000.). In one state, for example, it appears that the State Board of Health may petition a probate court to order commitment of a nonadherent individual with TB disease for compulsory treatment (Alabama Code). Even in such instances, forcible

administration of examinations or treatments may not be permissible. If a patient refuses treatment, he/she may be ordered by a court to remain isolated until no longer considered a threat to public health (Alabama Code).

Monitoring of patients with tuberculosis is carried out in treatment-and-prophylactic specialized anti-tuberculosis institutions (departments, offices) at the place of residence, work, service, study, keeping the patient in the pre-trial detention center or the executive institution. Four categories of citizens are identified, subject to follow-up, the procedure for taking under supervision with registration and removal from the register. In cases of infringement by the patient of infectious form of tuberculosis of an order of dispensary supervision it is subject to obligatory inspection and treatment in a judicial order according to item. 10 of the Federal Law dated June 18, 2001 (Скляров, Некоторые организационные и правовые аспекты профилактики и лечения туберкулеза). It means that today, long-term hospitalization is still practiced in the Russian TB program, based on the need to isolate infectious patients from their families and society.

The national TB control program in Estonia offers flexible, patient-friendly options for free treatment, using outpatient services or home care, and since 1999 has offered various kinds of incentives and social support in connection with TB treatment. They are concluded «contract for treatment», and patients are warned about the consequences of failure to comply with the treatment regimen. A documented history of violation of treatment regimen (for example, refusal of treatment, abuse of alcohol or drugs) is important for providing relevant evidence and justification for obtaining a court order for treatment in conditions of forced isolation. The decision to file an action to obtain a court order for compulsory isolation must be made by the doctor on the basis of a medical examination and the initial data of laboratory tests and X-ray studies. In accordance with the Law of Estonia on the Prevention and Control of Communicable Diseases, Chapter 2, paragraphs 4 and 5 (2003) (22), the compulsory isolation of infectious TB patients must be supported by a court decision and can last up to 182 days (Отчет о региональном семинаре Европейское региональное бюро ВОЗ).

Tuberculosis remains a major global health problem and a leading cause of death worldwide.

Given this fact, as we see from the laws and regulations of foreign countries, virtually all countries take measures to prevent the spread of infections and provide for compulsory hospitalization in the event of evasion or refusal of treatment.

Conclusion

TB patients can affect the health of the entire population. It is one of the leading killers among people of working age which creates and reinforces a cycle of ill-health and poverty, with potential catastrophic social and economic consequences for families, communities, and countries. Therefore, this type of disease practically all over the world refers to socially significant diseases and is strictly controlled not only at the national level, but also by World Health Organization. Measures to identify, diagnose, treat, and also isolation is necessary to prevent the spread of TB.

Thanks to the state policy in the field of public health protection and the guaranteed volume of free medical care, as well as the timely provision of medical care in 2016, the country has a stable epidemiological situation for tuberculosis. This is evidenced by a decrease in this indicator in the whole country for 9.9%, amounting to 52.7 per 100 thousand of the population against 58.5 in 2015. Reduction in the incidence is noted in all areas. The death rate from tuberculosis in the republic in 2016 decreased by 17% and amounted to 3.4 per 100 thousand of the population against 4.1 for 2015. The absolute number of newly diagnosed tuberculosis patients is reduced by 872 people from 10,255 in 2015 to 9,383 in 2016, and the number of deaths by 112 from 721 in 2015 to 609 in 2016 (Аналитический материал расширенной коллегии). This proves that regulatory framework of our country and the state policy provide clear diagnostic procedures, treatment of TB patients and insulation of TB patients helps to maintain the health of the population.

The research was carried out at the expense of the grant of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (project № AP05133611 – Politico-legal and medico-social aspects of public health: modern approaches to the prevention of socially significant diseases), implemented in al-Farabi KazNU.

References

- Приказ Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 21 мая 2015 года № 367 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500011512>
- Tuberculosis. 16 February 2018. // <http://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/tuberculosis>
- Заболееваемость туберкулезом в Казахстане за последние 10 лет снизилась в 2,4 раза, показатель смертности - в 6 раз // <https://www.zakon.kz/4902916-zabolevaemost-tuberkulezom-v-kazahstane.html>
- Tuberculosis Control Laws and Policies: A Handbook for Public Health and Legal Practitioners. (2009). October 1. - P. 9.
- Kaye K., Friedan T.R. (1996). Tuberculosis control: the relevance of classic principles in an era of Acquired Immunodeficiency Syndrome and multidrug resistance. *Epidemiol. Rev.* 18(1). – P. 52-63.
- The Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis, and Malaria. Fighting Tuberculosis. (2008) <http://www.theglobalfund.org/en/about/tuberculosis/default.asp>. Accessed August 24.
- Швакин С.В. (2008). Системный подход и понятие правовой системы. http://www.shvakin.ru/articles/shvakin_sv_008.pdf
- Hoffmann David L. (2011) *Cultivating the Masses. Modern State Practices and Soviet Socialism, 1914-1939.* – Ithaca: Cornell University Press. – 328 p.
- Программа Российской Коммунистической партии (большевиков) (1983). // КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК / 9е изд. М.: Политиздат. Т. 2., 92 с.
- Дудинов О.А. (1927). Борьба за качественное ведение дел здравоохранения в КССР и работа производства ячеек Союза // *Вестник здравоохранения Казахстана.* – № 1. – С. 364-371.
- Сахаров А., Триус М. (1936). *Туберкулез.* – М.: Огиз-Биомедгиз. – 100 с.
- Зюзин В.И. (1938). *Туберкулез и борьба с ним.* – Алма-Ата: Изд. Казтубинститута, – С. 37.
- Ракишева А.С. и др. (2013). История борьбы с туберкулезом в Казахстане: 1920-1930 годы. // *Вестник КазНМУ.* // <https://kaznmu.kz/press/2013/05/31/page/2/>
- Швайцар С. (1923). *Борьба с туберкулезом и диспансеры.* – М.: Изд. Секц. по борьбе с туб. М.О.З. – С. 19
- Schelde Møller E. (1950). *Nationalforeningen til tuberkulosens bekæmpelse.* Egmont H. Petersens Kgl. hof-bogtrykkeri, Copenhagen, Denmark. – P. 125.
- Constitution of the RK adopted on August 30, 1995 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
- The Code of the Republic of Kazakhstan On public health and health care system of the Republic of Kazakhstan dated on September 18, 2009. № 193-IV // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K090000193_/compare/eng
- Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан «Об утверждении Инструкции по организации оказания медицинской помощи по туберкулезу» от 25 декабря 2017 года № 994 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700016381>
- Приказ и.о. Министра здравоохранения Республики Казахстан «Об утверждении Правил принудительного лечения больных туберкулезом в специализированных противотуберкулезных организациях и их выписки» от 17 ноября 2009 года № 729. // http://adilet.zan.kz/rus/docs/V090005959_
- Gostin L.O. (2000) *Public Health Law: Power, Duty, Restraint.* Berkley, CA: University of Cal. Press. – P. 28
- Alabama Code § 22-11A-10 (1975) // https://www.lawserver.com/law/state/alabama/al-code/alabama_code_title_22_title_1
- Склярлов И.А., Тимофеева В.В. (2013). Некоторые организационные и правовые аспекты профилактики и лечения туберкулеза в нижегородской области // [http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990195_West_pravo_2003_1\(6\)/B_1-11.pdf](http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990195_West_pravo_2003_1(6)/B_1-11.pdf)
- Туберкулез, этика и права человека Отчет о региональном семинаре Европейское региональное бюро ВОЗ. (2013). Копенгаген, Дания 16 октября. – С. 15-17
- Аналитический материал расширенной коллегии Министерства Здравоохранения Республики Казахстан. Астана 3 марта 2017. С. 15-16 // <http://www.rcrz.kz/docs/broshura.pdf>

References

- Alabama Code § 22-11A-10 (1975 // https://www.lawserver.com/law/state/alabama/al-code/alabama_code_title_22_title_1
- Analitichesky material raschyrennoy kollgyi Ministarstva Zdravookhraneniya Respublicy Kazakhstan. Astana 3 marta 2017. S. 15-16 // <http://www.rcrz.kz/docs/broshura.pdf>
- Constitution of the RK adopted on August 30, 1995 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
- Dudinov O.A. (1927) Bor'ba za kachestvennoye vedeniya del zdravookhraneniya v KSSR i rabota proizvodstva yacheyek Soyuzu // *Vestnik zdravookhraneniya Kazakhstana.* – № 1. – S. 364-371.
- Gostin L.O. (2000). *Public Health Law: Power, Duty, Restraint.* Berkley, CA: University of Cal. Press. – P. 28
- Hoffmann David L. (2011) *Cultivating the Masses. Modern State Practices and Soviet Socialism, 1914-1939.* – Ithaca: Cornell University Press. – 328 p.
- Kaye K., Friedan T.R. (1996). Tuberculosis control: the relevance of classic principles in an era of Acquired Immunodeficiency Syndrome and multidrug resistance. *Epidemiol. Rev.* 18(1). – P. 52-63.
- Prikaz i.o. Ministra zdravookhraneniya Respubliki Kazakhstan «Ob utverzhdenii Pravil prinuditel'nogo lecheniya bol'nykh tuberkulezom v spetsializirovannykh protivotuberkuleznykh organizatsiyakh i ikh vypiski» ot 17 noyabrya 2009 goda № 729. // http://adilet.zan.kz/rus/docs/V090005959_
- Prikaz Ministra zdravookhraneniya i sotsial'nogo razvitiya Respubliki Kazakhstan ot 21 maya 2015 goda № 367 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500011512>

- Prikaz Ministra zdravookhraneniya Respubliki Kazakhstan «Ob utverzhdenii Instruktsii po organizatsii okazaniya meditsinskoy pomoshchi po tuberkulezu» ot 25 dekabrya 2017 goda № 994 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700016381>
- Programma Rossiyskoy Kommunisticheskoy partii (bol'shevikov) (1983) // KPSS v rezolyutsiyakh i resheniyakh s'yezdov, konferentsiy i plenumov TSK / 9e izd. M.: Politizdat. T. 2., 92 s.
- Rakisheva A.S. i dr. (2013). Istoriya bor'by s tuberkulezom v Kazakhstane: 1920-1930 gody. // Vestnik KazNMU. // <https://kaznmu.kz/press/2013/05/31/page/2/>
- Sakharov A., Trius M. (1936). Tuberkulez. – M.: Ogiz-Biomedgiz. – 100 s.
- Schelde Møller E. (1950). Nationalforeningen til tuberkulosens bekæmpelse. Egmont H. Petersens Kgl. hof-bogtrykkeri, Copenhagen, Denmark. – P. 125.
- Shvakin S.V. (2008). Sistemnyy podkhod i ponyatiye pravovoy sistemy. http://www.shvakin.ru/articles/shvakin_sv_008.pdf
- Shvaytsar S. (1923). Bor'ba s tuyuyerkulezom i dispansery. – M.: Izd. Sekts. po bor'be s tub. M.O.Z. – S. 19
- Sklyarov I.A., Timofeyeva V.V. (2013) Nekotoryye organizatsionnyye i pravovyye aspekty profilaktiki i lecheniya tuberkuleza v nizhegorodskoy oblasti // [http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990195_West_pravo_2003_1\(6\)/B_1-11.pdf](http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990195_West_pravo_2003_1(6)/B_1-11.pdf)
- The Code of the Republic of Kazakhstan On public health and health care system of the Republic of Kazakhstan dated on September 18, 2009. № 193-IV // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K090000193_/compare/eng
- The Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis, and Malaria. Fighting Tuberculosis. (2008) <http://www.theglobalfund.org/en/about/tuberculosis/default.asp>. Accessed August 24.
- Tuberculosis Control Laws and Policies: A Handbook for Public Health and Legal Practitioners. (2009). October 1. - P. 9.
- Tuberculosis. 16 February 2018. // <http://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/tuberculosis>
- Tuberkulez, etika i prava cheloveka Otchet o regional'nom seminare Yevropeyskoye regional'noye byuro VOZ. (2013). Kopenhagen, Daniya 16 oktyabrya. – C. 15-17
- Zabolevayemost' tuberkulezom v Kazakhstane za posledniye 10 let snizilas' v 2,4 raza, pokazatel' smertnosti - v 6 raz // <https://www.zakon.kz/4902916-zabolevaemost-tuberkulezom-v-kazahstane.html>
- Zyuzin V.I. (1938.). Tuberkulez i bor'ba s nim. – Alma-Ata: Izd. Kaztubinstitutu. – S. 37

3-бөлім
**ӘЛЕМДІК ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ
ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Раздел 3
**ВОПРОСЫ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ
И ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА**

Section 3
**ISSUES OF WORLD ECONOMY
AND ECONOMY OF KAZAKHSTAN**

Elemesov R.E.¹, Tileubergen A.T.², Balaubaeva B.³

¹professor, doctor of economic sciences

²student on master degree, e-mail: talionleila@gmail.com

³candidate of Historical Sciences, Associate Professor, e-mail: binurbalaubayeva@gmail.com

Department of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty

**PREREQUISITES FOR THE INTEGRATION
OF CENTRAL ASIAN COUNTRIES**

This article discusses the prerequisites for the integration of Central Asian countries. At the same time, in the opinion of the authors, for greater convergence of the countries of Central Asia, each of them has its own pros and cons. It describes the pros and cons of closer integration for each of the countries in the region, emphasizing that certain prerequisites for this are available. Plus, the article analyzes the integration of Central Asian countries from a historical point of view, describing the problems that arose on this path in the 1990s, still devoted to describing the similarities and differences of the post-soviet countries of Central Asia, which can both facilitate and hinder normal cooperation. In the conclusion it is claimed that «Kazakhstan can become a locomotive of regional economic development and therefore intends to act as a pole of integration of the Central Asian countries and to take an active part in the formation of a dynamic market throughout the region». The article also examines the factors that contribute to the real integration of Central Asian countries. Authors give historical facts confirming the prospects of this process for each country in the region, and also coordinate this process with the membership of states in various international and regional organizations. Under the assumptions, we mean those objective conditions and trends that can facilitate or hinder the implementation of a project. This article discusses the prerequisites for the economic integration of the Central Asian countries as a set of objective conditions that imply closer cooperation between the countries of the region in order to solve common problems and ensure the economic development of each of them, as well as the trends in the world economy that have been manifested in recent years and are characterized by increased protectionist moods in the leading economic powers of the world that can exert their influence in the integration processes in the decisions of Central Asia. Factors that could have a negative impact on the integration processes in the region include processes that began in the 1990s with the collapse of the USSR and manifested themselves in various approaches to economic reform and the pace of their implementation, in selected forms of political organization of countries, in national priorities in various spheres of social life, etc. Much will depend on the positions of international organizations interested in the problems of the region and integration groups in which the members are the countries of Central Asia. In conclusion, we believe that the positive prerequisites for economic integration outweigh the negative and the future of the countries of the region objectively linked to integration among themselves and Kazakhstan can be the «locomotive» of economic integration in the region.

Key words: integration, positive and negative prerequisites, objective prerequisites, preconditions, preventing integration, Central Asia, countries of the region.

Елемесов Р.Е.¹, Тілеуберген А.Т.², Балаубаева Б.³

¹профессор, экономика ғылымдарының докторы

²магистрант, e-mail: talionleila@gmail.com

³тарих ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., e-mail: binurbalabayeva@gmail.com
халықаралық қатынастар факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

Орталық Азия елдерінің өзара интеграциялануының алғышарттары

Бұл мақалада Орталық Азия елдерінің өзара интеграциялануының алғышарттары тақырыбы қарастырылған. Сонымен қатар, авторлардың пікірі бойынша, Орталық Азия елдерінің өзара интеграциялануында әрқайсысының өзіндік кемне артық тұстары бар. Бұл үшін белгілі алғышарттар бар екенін айта отырып, аймақтың әрқайсысы үшін тығыз интеграцияның артықшылығы мен кемшіліктерін сипаттайды. Бұған қоса, мақала осы жолда ХХ ғасырдың 90-шы жылдары туындаған мәселелерді сипаттай отырып, тарихи тұрғыдан Орталық Азия елдерінің интеграциясын, Орталық Азиядағы бұрынғы кеңестік елдердің қалыпты ынтымақтастыққа ықпал ететін немесе кедергі келтіретін ұқсастықтары мен айырмашылықтарын талдайды. Қорытындысында «Қазақстан өңірлік экономикалық дамудың «локомотиві» бола алады, сондықтан Орталық Азия елдерінің интеграциясы полюсі ретінде әрекет етуге және аймақтағы динамикалық нарықтың қалыптасуына белсене қатысуға ниетті», – деп айтылған. Мақалада Орталық Азия елдерінің нақты интеграциясына ықпал ететін факторлар қарастырылады. Авторлар осы аймақтың әр елі үшін осы үдерістің перспективаларын растайтын тарихи фактілерді, сондай-ақ осы үдерісті түрлі халықаралық және аймақтық ұйымдардағы мемлекеттердің құрамымен байланыстырады. Алғышарттар деп біз белгілі бір жобаны іске асыруды жеңілдетуге ықпал ететін немесе кедергі келтіретін объективті шарттар мен үрдістерді түсінеміз. Бұл мақалада Орталық Азия елдерінің экономикалық интеграциялануының алғышарттары әрбіреуінің экономикалық дамуын қамтамасыз етумен қатар ортақ проблемаларды шешу үшін негізделген тығыз ынтымақтастықты, сонымен қатар соңғы жылдары байқалған және Орталық Азияның шешімдерінде интеграциялық процестеріне өзіндік ықпалын тигізуі мүмкін әлемнің жетекші державаларының протекционистік кейіпіннің қарқындылығымен сипатталады. Аймақтық интеграциялық процестерге теріс әсер етуі мүмкін факторларға ХХ ғасырдың 90-шы жылдары КСРО ыдырағаннан бастап, экономиканың реформалануы мен оның іске асу қарқындылығының түрлі тәсілдері, елдің саяси нысандарының таңдалған формалары, өмірдің түрлі салаларындағы ұлттық басымдылық және т.б. процестер ретінде жіктеледі. Көбісі Орталық Азия елдері мүшелері болып табылатын интеграциялық топтардың және аймақтың мәселелерімен айналысатын халықаралық ұйымдардың жағдайына да байланысты болады. Қорытындылай келсек, біз экономикалық интеграция үшін жағымды алғышарттар жағымсыз алғышарттарды басып озады және аймақ елдерінің болашағы объективті тұрғыда бір-бірімен өзара байланысты және Қазақстан өңіріндегі экономикалық интеграцияның «Локомотиві» бола алады.

Түйін сөздер: интеграция, жағымды және жағымсыз алғышарттар, объективті алғышарттар, алғышарттар, кедергі келтіретін интеграциялар, Орталық Азия, аймақ елдері.

Елемесов Р.Е.¹, Тілеуберген А.Т.², Балаубаева Б.³

¹профессор, доктор экономических наук

²магистрант, e-mail: talionleila@gmail.com

³кандидат исторических наук, и.о. доцента, e-mail: binurbalabayeva@gmail.com
факультет международных отношений,

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Предпосылки для интеграции стран Центральной Азии

В данной статье рассматриваются предпосылки для интеграции стран Центральной Азии. Для сближения стран Центральной Азии каждая из предпосылок содержит в себе свои плюсы и минусы. Причем определенные факторы сближения для этого существуют. В статье анализируется интеграция стран Центральной Азии с исторической точки зрения; названы проблемы, возникавшие на пути интеграции и сближения в 90-е годы ХХ века. В статье указаны сходства и различия постсоветских стран Центральной Азии, которые могут как способствовать, так и препятствовать эффективному сотрудничеству. В заключении утверждается, что Казахстан может стать «локомотивом» регионального экономического развития, поэтому намерен выступить в роли полюса интеграции Центральноазиатских стран и принимать активное участие в формировании динамичного рынка во всем регионе. В статье рассматриваются предпосылки экономической интеграции стран Центральной Азии в качестве совокупности объективных условий, которые предполагают более тесное сотрудничество стран региона для решения

общих проблем и обеспечения экономического развития каждой из них, так же как тенденций развития мировой экономики, проявившихся в последние годы и характеризующихся усилением протекционистских настроений в ведущих экономических державах мира, которые могут оказать своё влияние на интеграционные процессы в Центральной Азии. В статье приводятся аргументы, подтверждающие перспективность интеграционного процесса для каждой страны региона. Этот процесс увязан с членством государств в различных международных и региональных организациях. Авторы полагают, что позитивные предпосылки для экономической интеграции перевешивают негативные. Будущее стран региона объективно связано с региональной интеграцией.

Ключевые слова: интеграция, позитивные и негативные предпосылки, объективные предпосылки, предпосылки, препятствующие интеграции, Центральная Азия, страны региона.

Introduction

In modern political understanding, Central Asia is Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Tajikistan and Kazakhstan. There are other definitions, in particular (according to the UNESCO version) the region includes Mongolia, Western China, Punjab, northern India and northern Pakistan, northeastern Iran, Afghanistan, areas of Asian Russia to the south of the taiga zone and five former Soviet republics of Central Asia. The article uses a narrower interpretation of the region and considers the situation in the economies of these post-soviet Asian republics. To varying degrees, the socio-economic situation, mentality and cultural background in these countries can be called similar (Kazakov, 2018).

The article examines the socio-economic situation of the states of Central Asia, the formation and main priorities of the Union of Central Asian states, the trends of regional cooperation. By the end of the twentieth century, Central Asian countries had all the necessary prerequisites for regional economic integration, and this opened up ample opportunities for solving the complex of economic, social and environmental problems in the region. Moreover, the geopolitical position of the Central Asian region was of paramount strategic importance. The protection of national economies within one geographical area becomes a trend of global development. An organizational structure has been created to deepen the interaction of the countries of the Central Asian region. The countries of the region are developing unevenly, but nevertheless the way to real integration opens. In recent years, development policy has become a priority in many countries of Central Asia (Erimbetova, 2018).

Methods

To solve the set goals, such methods as the analysis of literary sources and documents were used to study problems and determine the theoretical and

methodological basis for the study; concretization, induction and deduction; abstraction, classification and systematization of theoretical and experimental data on the research problem.

Analysis of the integration of Central Asian countries from a historical point of view, describing the problems that arose on the way in the 1990s, the pros and cons of closer integration for each of the countries in the region, a description of the similarities and differences in post-Soviet Central Asian countries that could , and interfere with normal cooperation and so on. The historical facts confirming the prospects of this process for each country of the region are presented, and this process is linked to the membership of states in various international and regional organizations.

Result

To the objective prerequisites (factors), which presuppose closer cooperation of the countries of the region, we include natural and climatic conditions, geographical location, historical, cultural, religious, ethnic, etc. factors that involve close cooperation in various spheres of public life, primarily in the economy. Without a joint solution of demographic, resource, environmental, transport and logistics, etc. problems, each country separately can not develop normally.

The central problem of economic cooperation of the countries of the region is their common history within the framework of the single national economic complex of the USSR, when the general water-energy, transport, logistics, information, etc. was created. infrastructure that served the interests of not only this region, but also interregional links (water and energy complex, interstate network of railways, roads and airways, oil and gas pipelines, common standards, etc.). Unfortunately, some of them are liquidated, some are preserved, but do not function, some are «robbed» for individual countries. Despite the existing contradictions, for the deepening of

economic cooperation it would be possible to begin with the restoration of these structures. Of course, we are not talking about «direct» restoration, but, in the presence of political will, in our opinion, it is possible to find new organizational forms for performing the same functions.

Meanwhile, in political events and economic processes in the countries of Central Asia, there are not only integration processes, but also processes of disintegration, which also need to be taken into account.

The collapse of the USSR – the processes of systemic disintegration, taking place in the economy, social structure, social and political sphere of the Soviet Union, leading to the end of the existence of the USSR in late 1991.

Since the destruction of the former USSR in 1991 in Central Asia, there have been processes of transforming the socio-political, ideological and economic system. This is due to the gradual departure from the rigid vertical – orientation to the former union center and the search for new opportunities for development and security in relations with other countries of the world, strengthening of horizontal interstate relations within or outside the CIS (Doroshko, Shpakova).

And as a result – the reduction of trade, investment and discrepancies in economic models.

All this gave rise to an acute crisis situation, led to a sharp increase in social and political tensions in society and represented a kind of «time bomb».

For the first half of 1994, due to inflation, the cost of a set of food products increased 5-fold, which significantly exceeded the growth of incomes of the population.

Material impoverishment was exacerbated by the loss of work, a sense of social isolation. The countries of the region were fully aware that each individually can not independently solve these «piled up» problems of steel, to some extent, to seek ways of integration with other states. To date, they (not all and to varying degrees) are members of such integration groups as the CIS, the CSTO, the Shanghai Cooperation Organization (SCO), the Central Asian Union and others.

Security of the countries of Central Asia and the region as a whole can be effectively ensured within the framework of such structures as the Collective Security Treaty Organization (CSTO), the Shanghai Cooperation Organization (SCO). The Collective Security Treaty within the framework of the CIS, reorganized in the Collective Security Treaty Organization, to which all the countries of Central Asia except Turkmenistan are participants (Zakrzhevskaya, 2007).

An in-depth analysis of the political and economic processes taking place in the Central Asian region was facilitated by the cooperation of the CACO states with international organizations. In particular, UNDP, the European Expert Service of the European Union (EU EEC), the German Foundation for International Development, and the American Agency for International Development (USAID) participated in the recommendations for solving the problems of Central Asian integration. The Special Program of the United Nations for the Economy of Central Asia (SPECAs) is devoted to the urgent problems of the integration cooperation of the Central Asian countries (Kazakhstan Institute of Strategic Studies, 2008).

Discussion

If we briefly describe the current situation in the region, it represents a kind of state of positive expectations. However, whether these expectations can turn into real integration projects at the official level, it is impossible to say for sure.

This year marks the 25th anniversary of the Republic of Central Asia's gaining state sovereignty. Over the years, many documents of various levels aimed at regional integration have been signed. However, there are no visible results so far. On the contrary, over the two decades, each country has tried to do everything possible to shield itself from its closest neighbors: closed borders, imposed restrictions on the movement of citizens.

What prevents countries that have similar historical and geopolitical prerequisites for unification, to implement intraregional integration? Interesting discussions around this problem unfolded in Bishkek, at the international conference «Europe and Central Asia: New Trends of Cooperation».

As analysts note, the need for integration within the Central Asian region has long been ripe. Tajikistan, still not recovered after a long civil war, especially needs the support of its neighbors in terms of security, the political scientist from Dushanbe, Rustam Khaidarov:

- There are many regional problems that Tajikistan itself can not solve. These are security issues, threats from Afghanistan. It is necessary to coordinate the joint efforts of the Central Asian countries in the fight against religious extremism, terrorism, trafficking in human beings and drug trafficking, which one country alone can not solve. In addition, there are water and energy problems.

Therefore, Tajikistan seeks to ensure that the integration process in Central Asia is progressing steadily (Khaidarov, 2011).

Teacher from the American University of Central Asia Serik Beimenbetov believes that the need for unification is quite obvious for the entrepreneurs and youth of the region, however, the political elite can not make up this step.

The expert believes that the unconditional factor that negatively affects integration is the difference in economic development:

- Economic development in Central Asia is very different. For example, the position of Kazakhstan and Kyrgyzstan in relation to GDP is not comparable. This leads to the fact that Kazakhstan does not see any bonuses in trade with Kyrgyzstan. Therefore, non-regional partners are more important to him.

In any regional integration there are 5 steps. All of them are passed by the European Union. It is a free economic zone, an economic union, a currency fund, a monetary union and a political union (Beimenbetov, 2011).

Beimenbetov also believes that integration will be faster and more successful only if the regimes of the region become democratic and pluralism is ensured.

Experts believe that the countries of Central Asia can benefit from the experience of Europe, taking as the basis for integration the formation of the European Union, formed as a result of the implementation of the Marshall Plan. The American program for the restoration and development of the European economy was implemented after the Second World War.

Farhad Tolipov, a political analyst from Tashkent:

- This was the first impetus for the subsequent European unification. The same impetus for the Central Asian unification could now be made not by America, but by the already strong, strengthened, prosperous, democratic Europe. Europe, which once needed the Marshall plan, can, by convention, name the Marshall-2 plan, but for Central Asia.

However, the integration is heavily influenced by geopolitical factors, which greatly distort the intraregional process from the outside. Elites and leaders of the Central Asian states were not ready to give up part of their sovereignty and move towards full integration (Tolipov, 2011).

Andrea Schmitze, an analyst on political processes in Central Asia, is not sure that the European standard of regional integration will take root in Central Asia. The main thing, she believes, depends on the will of those who are at the helm of the state:

- Much depends on who will come to power in the future. The historical experience of these elites

shows that they are rather against integration.

According to the analyst from Kazakhstan, Almaty Toekin, one can not discount the presence of external forces that are not interested in unification of the republics of the region.

From the point of view of geopolitics, it is unprofitable for Russia, China and the United States that we are a single whole, as a region at the level of the European Union. If five republics unite like a clenched fist, then it will have quite a considerable power both in the military and in the economic sphere. Maybe that's why they throw fireballs from the fire so that there's always some friction between us and that we do not have the prerequisites for rapprochement (Shmitce, 2011).

Over the past 20 years in Kyrgyzstan, power has changed three times. In Turkmenistan, the country's leadership was replaced only after the death of President Saparmurad Niyazov. Uzbekistan, Kazakhstan and Tajikistan seem to be relatively stable, where people who are brought up in the spirit of the Communist Party are at the helm.

According to experts, with such a distribution of forces, opportunities and preferences, it is hardly possible to expect rapid integration and rapprochement from Central Asia.

Conclusion

For the countries of Central Asia, the next decade should be decisive, or they will be able to choose a common path of integration into the world economic system with preservation of sovereignty, or they will remain as raw materials appendages of transnational companies. The integration processes taking place in the Central Asian region are the result of global trends in the system of international relations related to the internationalization of social life, the growing interdependence and the need of integrating states to strengthen national statehood, security and respond to the global challenges of our time. Realization of the above directions presupposes, first of all, the effective development of regional cooperation of the countries of the Central Asian region. Of course, the development of the integration process in Central Asia will not be so rapid and similar to Western Europe. Recognizing the gradual, coherent nature of this process, which involves the transition from simple to more complex forms of interaction, with the obligatory coordination of both the current and long-term interests of all participants and the interests of each integrating party with the interests of unification as a whole, should become the initial

prerequisite for the concept of Central Asian integration.

An important integrating factor is the need to jointly address the region's economic and environmental problems, consolidating the efforts of all CA states to ensure national and regional security and counteracting global challenges and threats of the present.

The main strategic economic goal of Central Asia is the formation of a single economic space, a single trade and customs zone, a single monetary union and a single economic strategy. According to Kazakh analysts, taking into account historical lessons, the countries of Central Asia have the opportunity to become a strong and independent region, since for the first time in the past 500 years this region has become economically important for the world economy. Central Asia is a supplier

of valuable goods in the world market – oil and gas, ore and agricultural raw materials. On the routes of the Silk Road in the XXI century will be transport and communication corridors connecting the West and East, North and South. However, for the development of transit trade, Central Asian citizens benefit from and need a unified foreign economic policy, a single customs, tax control, and a unified security system. As the experts note, in the context of globalization, integration in the region will contribute to the military-political and economic independence of the Central Asian states in the world arena. To bring together Central Asian countries in the future, as people having a common history, culture, language, faith and common economic, financial, educational and environmental standards, there are stronger prerequisites for integration than in Europe.

Литература

- Andrew Allan, Patricia Wouters, Victor Dukhovny (2007) *Implementing Integrated Water Resources Management in Central Asia*, Springer Science & Business Media, p.113-120.
- Anita Sengupta (2009) *Heartlands of Eurasia: The Geopolitics of Political Space* Anita Sengupta Lexington Books, p.149-167.
- Aуҗен Нұрғалиев, Севат Гемри (2012) *Central Asian Economies in Transition*, Cambridge Scholars Publishing, p.201-214.
- Brief Statistical Digest (1993). *Population of the Republic of Kazakhstan*, Almaty: Kazinformstr.
- Chufrin G.I. (2006) *Fundamental Foundations of Russian-Kazakh Relations // Kazakhstan and Russia: Prospects for Strategic Partnership: Proceedings of the International Scientific Conference*. Almaty, p.21.
- Courtney U. (2012) Speech at the conference “Kazakhstan - US: 20 years of partnership for security and development”, which took place in Astana, https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan_and_central_asian_security_william_courtney/24590203.html.
- Дадабаева З.А., Кузьмина Е.М. (2014) *Процессы регионализации в Центральной Азии: проблемы и противоречия*. Институт экономики РАН, с.55.
- Дорошко М.С., Шпакова Н.В. *Геополитическая среда и геополитическая ориентация стран СНГ* <http://uchebnikirus.com/politologia/geopolitichne_sered_ovische_ta_geopolitichna_oryentatsiya_krayin_snd_-_doroshko_ms/geopolitichna_situatsiya_tsentralniy_aziya_pislya_rozpadu_srsr.htm>
- Еримбетова К. (2018) *Социально-экономическое положение государств Центральной Азии* <<http://e-history.kz/ru/contents/view/1968>>.
- Гусейнов В., Гончаренко А. (2010) *Центральная Азия. Геополитика и экономика региона*. Институт стратегических оценок и анализа. Москва, с.28-79.
- Journal Asia and Africa (1993) *New problems of Kazakhstan*. N4, p.36-42.
- Казаков Д. (2018) *Экономика Центральной Азии*. <<http://www.brif.kz/blog/?p=3338>>.
- Мухамеджанова Д. *Азиатский вектор экономической интеграции Казахстана* <http://www.kaziss.kz/ru/categories/ekonomika-i-energetika/posts/azi_atskiy-vektor-ekonomicheskoy-integracii-kazahstana>.
- Мухамеджанова Д. (2007) *Человеческий потенциал в Казахстане*. <<https://www.zakon.kz/100352-chelovecheskij-potencial-v-kazakhstane.html>>.
- Назарбаев Н.А. (2006) *Послание народу Казахстана «Стратегия вступления Казахстана в список 50 наиболее конкурентоспособных стран мира»*, Астана.
- Piotr Dutkiewicz, Richard Sakwa Routledge. (2014) *Eurasian Integration – The View from Within*, p.197-198.
- Richard Pomfret, Richard W. T. Pomfret (2006) *The Central Asian Economies Since Independence*, Princeton University Press, p.171-178.
- Рудов Г.А. (2006) *Региональная безопасность: место и роль союза России и Казахстана в Центральной Азии // Казахстан и Россия: перспективы стратегического партнерства: Материалы Международной научной конференции*. Алматы, с.49.
- Saroj Rani (2009) *Regional Economic Intergration: A Comparative of Central Asian and South Asian Regions*, Gyan Publishing House, p.25-29.
- Saumya Mitra (2012) *Borderless Bazaars and Regional Integration in Central Asia: Emerging Patterns of Trade and Cross-Border Cooperation* Bartlomiej Kaminski.

- Шайхутдинов М.Е. (2006) Казахстанско-российские отношения в системе современных мегатрендов // Казахстан и Россия: перспективы стратегического партнерства: Материалы Международной научной конференции. Алматы, с.30.
- Шерязданова К. (2007) Предпосылки интеграции Центральной Азии в контексте антитеррористической деятельности. Евразийская община Алматы, N1 (57).
- Socio-Political Journal (1995) The Eurasian Union: Idea, Problems, Prospects, N1, p.17-28.
- Statistical press-release (1994) Алматы: Kazinformsentr, N3.
- Умаралиев Р.А., Хетагурова В.Ш., Брюханова Г.А. (2015) Научная статья «Оценка социально-экономического развития стран Центрально-Азиатского региона на современном этапе: перспективы интеграции».
- World Bank Publications (5 June 2012) p.102-109.

References

- Andrew Allan, Patricia Wouters, Victor Dukhovny (2007) Implementing Integrated Water Resources Management in Central Asia, Springer Science & Business Media, p.113-120.
- Anita Sengupta (2009) Heartlands of Eurasia: The Geopolitics of Political Space Anita Sengupta Lexington Books, p.149-167.
- Ayşen Hiç Gencer, Cevat Gerni (2012) Central Asian Economies in Transition, Cambridge Scholars Publishing, p.201-214.
- Brief Statistical Digest (1993). Population of the Republic of Kazakhstan, Алматы: Kazinformsentr.
- Chufrin G.I. (2006) Fundamental Foundations of Russian-Kazakh Relations // Kazakhstan and Russia: Prospects for Strategic Partnership: Proceedings of the International Scientific Conference. Алматы, p.21.
- Courtney U. (2012) Speech at the conference “Kazakhstan - US: 20 years of partnership for security and development”, which took place in Astana, https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan_and_central_asian_security_william_courtney/24590203.html.
- Dadabaeva Z.A., Kuzmina E.M. (2014) Processy regionalizatsii v Centralnoi Azii: problem i protivorechiya. Institut ekonomiki RAN, p.55.
- Doroshko M.S., Shpakova N.V. Geopoliticheskaya sreda i geopoliticheskaya orientatsiya stran SNG <http://uchebnikirus.com/politologia/geo_politichne_seredovische_ta_geopolitichna_oryentatsiya_krayin_snd_-_doroshko_ms/geopolitichna_situatsiya_tsentralniy_aziya_pislya_rozpadu_srsr.htm>.
- Erimbetova K. (2018) Socialno-ekonomicheskoe polozhenie gosudarstv Centralnoi Azii <<http://e-history.kz/ru/contents/view/1968>>.
- Guseinov V., Goncharenko A. (2010) Centralnyaya Aziya. Geopolitika i ekonomika regiona. Institut strategicheskikh ocenok i analiza. Moskva, p.28-79.
- Journal Asia and Africa (1993) New problems of Kazakhstan. N4, p.36-42.
- Kazakov D. (2018) Ekonomika Centralnoi Azii. <<http://www.brif.kz/blog/?p=3338>>.
- Muhamedzhanova D. Aziatskii vektor ekonomicheskoi integratsii Kazahstana. <http://www.kaziss.kz/ru/categories/ekonomika-i-energetika/posts/azi_atskiy-vektor-ekonomicheskoy-integratsii-kazahstana>
- Muhamedzhanova D.(2007) Chelovecheskii potencial v Kazahstane. <<https://www.zakon.kz/100352-chelovecheskij-potencial-v-kazahstane.html>>.
- Nazarbaev N.A. (2006) Poslanie narodu Kazahstana «Strategiya vstupleniya Kazahstana v spisok 50 naibolee konkurentosposobnykh stran mira», Astana.
- Piotr Dutkiewicz, Richard Sakwa Routledge. (2014) Eurasian Integration – The View from Within, p.197-198.
- Richard Pomfret, Richard W. T. Pomfret (2006) The Central Asian Economies Since Independence, Princeton University Press, p.171-178.
- Rudov G.A. (2006) Regionalnaya bezopasnost: mesto i rol soyuza Rossii i Kazahstana v Centralnoi Azii // Kazahstan i Rossiya: perspektivy strategicheskogo partnerstva: Materialy Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii. Алматы, p.49.
- Saroj Rani (2009) Regional Economic Intergration: A Comparative of Central Asian and South Asian Regions, Gyan Publishing House, p.25-29.
- Saumya Mitra (2012) Borderless Bazaars and Regional Integration in Central Asia: Emerging Patterns of Trade and Cross-Border Cooperation Bartlomiej Kaminski.
- Shaihutdinov M.E. (2006) Kazahstansko-rossiiskie otnosheniya v sisteme sovremennykh megatrendov // Kazahstan i Rossiya: perspektivy strategicheskogo partnerstva: Materialy Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii. Алматы, p.30.
- Sheryazdanova K. (2007) Predposylki integratsii Centralnoi Azii v kontekste antiterroristicheskoi deyatel'nosti. Evraziiskaya obwina Алматы, N1 (57).
- Socio-Political Journal (1995) The Eurasian Union: Idea, Problems, Prospects, N1, p.17-28.
- Statistical press-release (1994) Алматы: Kazinformsentr, N3.
- Umaraliyev R.A., Hetagurova V.SH., Bryuhanova G.A. (2015) Nauchnaya statya «Ocenka socialno-ekonomicheskogo razvitiya stran Centralno-Aziatskogo regiona na sovremennom etape: perspektivy integratsii».
- World Bank Publications (5 June 2012) p.102-109.

Мырзахметова А.М.

кандидат экономических наук, доцент, факультет международных отношений,
Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: myrzakhmetova@mail.ru

**АНАЛИЗ ТРАНСПОРТНОЙ ОТРАСЛИ КАЗАХСТАНА
В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ**

Современные реалии таковы, что страны, которые находятся вдали от основных мировых рынков, не имея прямого выхода к морю, и страны, не готовые сотрудничать в области развития международных транспортных связей, часто обречены на экономический застой. В условиях глобализации мировой экономики транзит и развитие транспортного комплекса становятся важнейшими условиями активного участия стран в международной торговле и интеграции в мировую транспортную систему. Развитие транспортной отрасли, логистики и транзита способствует пополнению государственного бюджета дополнительными доходами за счёт платежей за транзитные и транспортные перевозки. Особенно сложно участвовать в мировой торговле странам, которые находятся вдали от основных рынков сбыта. Фактор удалённости и неразвитость транспортного сообщения, высокие тарифы за проезд по транспортным коммуникациям соседних стран, пересечение ряда государственных границ вызывают значительные транспортные издержки, что сдерживает развитие внутриконтинентальных стран, к которым относится и Казахстан. В статье автор анализирует состояние развития, транзитный потенциал и проблемы различных отраслей транспортного комплекса. Автор выявляет особенности и современные тренды международных транспортных перевозок, даёт выводы и рекомендации по развитию отрасли.

Ключевые слова: транзитный потенциал, транспортный комплекс, международные транспортные коридоры.

Myrzakhmetova A.M.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of International Relations and World Economy, Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: myrzakhmetova@mail.ru

Analysis of Kazakhstan's transport industry in modern conditions

In the circumstances of the modern world countries that are located far from the main world markets and don't have access to the sea, as well as countries that are not open for cooperation in the field of world transport relations, are destined to economic stagnation. In the conditions of globalization of world economy, transit and development of the transport complex become main conditions of active participation of the countries in world trade and their intergradation into the world transport system. Development of the sector of transport, logistics and transit are also sources of state budget replenishment with additional income by payments for transitional and transport traffic. It is especially difficult to participate in the world economy for the countries that are located far away from the main trade markets. The factor of remoteness and underdevelopment of transport connection, high prices for neighbor countries' transport communication and necessity to cross the state borders cause significant transport expenses, which retards the development of landlocked countries, including Kazakhstan. In the article the author provides analyses of the state of development, transit potential and problems of various sectors of transport complex. The author detects specific features and modern trends of international transport traffic, makes conclusions and gives recommendations on development of this sector.

Key words: transit potential, transport complex, international transport corridors.

Мырзахметова А. М.

экономика ғылымдарының кандидаты, доцент,
халықаралық қатынастар факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: myrzakhmetova@mail.ru

Қазақстанның көлік саласын заманауи жағдайларда талдау

Заманауи шындық мынада: теңізге тікелей шығуға мүмкіндігі жоқ, негізгі әлемдік нарықтардан шалғай орналасқан елдер мен халықаралық транспорттық байланыстардың даму саласында ынтымақтасуға дайын емес елдер жиі экономикалық тоқырауға душар болады. Әлемдік экономиканың жаһандану жағдайында транзит және транспорттық кешеннің дамуы, елдердің әлемдік транспорттық жүйеге интеграциялануы мен халықаралық саудаға қатысуының маңызды шарттарының біріне айналуы. Транспорттық сала, логистика мен транзиттің дамуы мемлекеттік бюджетті транзиттік және транспорттық тасымалдары төлемдерінің есебінен қосымша кіріспен толықтырудың көзі болып табылады. Әсіресе халықаралық саудаға негізгі өткізу нарықтарынан алыс орналасқан елдерге қатысу қиындық туғызады. Алшақтық факторының болуы, транспорттық жеткізулердің дамымауы, транспорттық коммуникациялармен көрші елдерде жүрудің жоғары тарифі, бірқатар мемлекеттік шекарадан өту қажеттігі айтарлықтай транспорттық шығындарға әкеледі, ол өз кезегінде континентшілік мемлекеттердің, оның ішінде Қазақстанның да дамуын тежейді. Мақалада автор транспорттық кешеннің түрлі салаларының мәселелерін және даму жағдайы мен транзиттік әлеуетті зерттейді. Автор халықаралық транспорттық тасымалдың заманауи үрдістері мен ерекшеліктерін анықтайды, саланың дамуы бойынша ұсыныстар мен тұжырымдар береді.

Түйін сөздер: транзиттік әлеует, транспорттық кешен, халықаралық транспорттық дәліздер.

Введение

В условиях глобализации мировой экономики растёт спрос на транзитные услуги, вызванный существенным ростом объёмов мировой торговли, высокой долей транспортных издержек в стоимости товаров. Перед многими странами мира, территории которых удалены от морских и океанских портов, стоит проблема наличия у них транзитного потенциала и возможности его максимальной реализации. Реализация транзитного потенциала является одним из приоритетных направлений экономической политики Казахстана. Государственные программы нацелены на формирование эффективных путей использования транзитного потенциала страны (Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 года, 2010), (Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010-2014 годы, 2010), (Программа по развитию транспортной инфраструктуры в Республике Казахстан на 2010 – 2014 годы, 2010), (Государственная программа развития и интеграции инфраструктуры транспортной системы Республики Казахстан до 2020 года, 2014), Транспортная стратегия Республики Казахстан до 2020 года, 2005).

В настоящее время транзитный потенциал Казахстана не задействован в полной мере, большинство грузоперевозок осуществляется

внутри республики, а объём транзитных перевозок незначителен. Эффективной реализации транзитного потенциала РК в международной транспортной системе способствуют международные транспортные коридоры, проходящие через территорию страны в разных направлениях. Казахстан является частью Евразийского трансконтинентального транспортного моста между Европой и Азией.

Восстановление Великого Шёлкового пути будет способствовать укреплению нового Евразийского трансконтинентального моста, открывая новые перспективы для развития экономического, научно-технического, культурного и духовного сотрудничества между странами и народами Евразии (Kaliyeva A., Nurlanova N.K., Myrzakhmetova A.M., 2017).

Концепция «Один пояс – один путь» связывает более 60 стран Центральной Азии, Европы и Африки, способствуя развитию торговых отношений между ними и Китаем путём совершенствования существующих и созданием новых торговых путей, транспортных, а также экономических коридоров.

Предполагается, что в рамках проекта «Один пояс – один путь» создаются и развиваются шесть коридоров:

- Китай – Центральная Азия – Западная Азия;
- Евразийский сухопутный мост;
- Китай – Монголия – Россия;

- Бангладеш – Китай – Индия – Мьянма;
- Китайско-Пакистанский полуостров.

Методы

В данной статье использованы общенаучные методы научного познания, такие как систематизация, анализ, синтез, обобщение, индукция, дедукция и другие. Преимущественно были использованы экономико-математический, статистический, сравнительный и системный методы.

Сравнительный, статистический и экономико-математический методы позволили сопоставить уровень развития различных отраслей транспортного комплекса Казахстана, выявить и обосновать особенности, проблемы, современное состояние железнодорожной, автомобильной, водной, воздушной и трубопроводной отраслей всей транспортной системы страны. Системный метод, в комплексе с остальными теоретико-методологическими подходами, позволил сделать выводы и рекомендации в результате проведённого исследования данной темы.

Дискуссия

Вопросы международного транзита через Евразию и развития трансконтинентальной транспортной системы находят отражение в трудах российских учёных Титаренко М. (Титаренко М., 2015), Котляр Н. (Котляр Н., 2011), Попов Д. (Попов Д., 2012), которые считают, что строительство Евразийского трансконтинентального моста, Нового Шёлкового пути позволит укрепить транзитные позиции всего Евразийского Союза, повысить степень экономической устойчивости Китая, а также теснее сблизит между собой все страны евразийского пространства.

С данным утверждением российских учёных сходятся и исследования отечественных авторов таких, как Абдыкаримова Ш. (Абдыкаримова Ш., 2011), Сыроежкин К. (Сыроежкин К., 2007), Ермаков В. (Ермаков В., 2007), Мырзахметова, Хасенова АБ., Нурланова Н.К. (Kaliyeva A., Nurlanova N.K., Myrzakhmetova A.M., 2017).

Зарубежные авторы Йоханесс Ф. Линн (Linn J., 2011), Фредерик Старр С. и Сванте Корнелл С. (Starr, S. F., Cornell S.E., 2015) также в своих трудах рассматривали потенциал транспортной системы евразийского региона в целом.

Транзит через Казахстан имеет ряд преимуществ:

- Сокращение скорости и расстояния от производителя к потребителю из стран Азии и

страны Европы. В отличие от морского маршрута в этом направлении, где груз находится в пути 35-40 дней, время доставки сухопутным путём сокращается в 2-3 раза.

- Стабильная политическая ситуация и благоприятный инвестиционный климат в стране.

- Развитие ЕАЭС позволило создать единую таможенную границу между Китаем и странами ЕС, облегчает процедуры таможенного оформления.

В настоящее время товарооборот между ЕС и Китаем составляет более 500 млрд. долл. и растёт. Казахстан способен получать большую выгоду от транзита товаров и нарастить долю в грузопотоках между ними с 1% до 8% к 2020 году. Необходима модернизация транспортной инфраструктуры.

Динамично развивающаяся экономика Китая и его основной торговый партнёр ЕС создают предпосылки для развития транзитных возможностей Казахстана. Этому способствует реализуемая в Китае единая транспортная стратегия («Большой скачок»), программа ускоренного развития западных провинций КНР «Go West». Эти программы предусматривают реализацию крупных транспортных инфраструктурных проектов, включая строительство железнодорожных линий к зоне свободной торговли «Хоргос». Строительство 5 стратегических автомобильных дорог по направлению «Восток-Запад», среди них Ляньюньгань – Хоргос, Шанхай – Хэфэй – Сиань – Хоргос. Китай заинтересован в осуществлении перевозки товаров из Японии, Кореи и стран Юго-Восточной Азии (ЮВА) в Европу, где треть маршрута приходится на нашу территорию, что позволит нам получать больше доходов от транзита (Бутырина Н., 2013).

Импульс увеличению транзита через Казахстан дало строительство и запуск перспективных инфраструктурных проектов: «Западная Европа – Западный Китай», который связывает Азию и Европу; ж/д «Узень – Берекет – Горган», что позволяет сократить маршрут транзитных поездов в направлении «Север – Юг» на 600 км и открывает для Казахстана прямой сухопутный выход в Персидский залив.

Результаты

В транспортной отрасли РК главные проблемы – значительный износ объектов транспортной инфраструктуры и парка транспортных средств (от 50 до 100%), медленное внедрение современных транспортных технологий, не-

удовлетворительное состояние автомобильных дорог, неразвитость и неэффективность транспортной логистики, что способствует удорожанию перевозок и цены товары.

Транзитные потоки в направлениях ЮВА – ЕС оцениваются в 350-400 млрд. долл. США, и до 20% этих потоков могут проходить через территорию Казахстана. Проект нового Шёлкового пути в будущем рассматривается как конкурент морскому маршруту из стран ЮВА и Китая через Суэцкий канал в Европу.

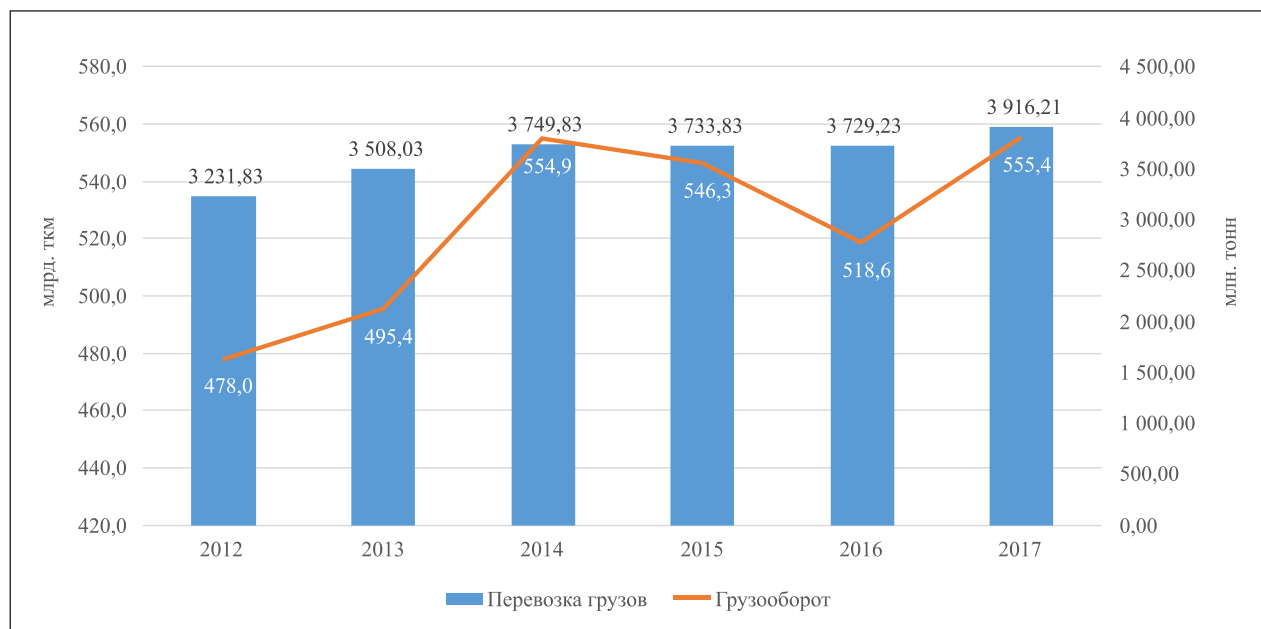
Транспортная инфраструктура Республики Казахстан содержит сеть железных и автомобильных дорог, речные судоходные пути, объекты транспортной инфраструктуры, а также нефтяные, газовые трубопроводы и водопроводы. Через территорию Казахстана проходят 9 железнодорожных, 6 автомобильных и 4 воздушных коридора международного значения.

За 2017 году доля транспортной отрасли в ВВП страны составляет более 8%. По итогам 2017 года экономика Казахстана выросла на 4%, при этом транспортная отрасль стала одним из драйверов с показателем роста 4,8%. За годы независимости в удовлетворительное состояние приведено около 40 тыс. км автодорог, рекон-

струировано 10 аэропортов, увеличена мощность морского порта Актау, доля которого в общем объёме грузооборота на Каспийском море сейчас составляет 31%.

По состоянию на 1 января 2017 года транспортная сеть общего пользования Казахстана состояла из 15,5 тыс. км железных дорог; 96,4 тыс. км автомобильных дорог; 4,2 тыс. км внутренних водных судоходных путей; 253,1 км троллейбусных, трамвайных и метрополитенных путей; 61 тыс. км. воздушных трасс; 23,3 тыс. км магистральных трубопроводов. Общая протяжённость путей сообщения общего пользования без учёта длины магистральных трубопроводов составила 116,9 тыс. км, с учётом длины магистральных трубопроводов – 140,1 тыс. км.

За 2017 год объём перевозок грузов всеми видами транспорта составил 3 916,21 млн. тонн, что на 5% больше объёма 2016 года (рис. 1). Грузооборот в 2017 году составил 555,4 млрд. ткм, что на 7,1% больше, чем в 2016 году (рис. 1). За период 2012-2017 годов наблюдался рост на 21% совокупного объёма грузоперевозок по республике и рост грузооборота на 16,2%, а в период с 2014 по 2016 год – его сокращение на 6,5% (Данные Комитета Статистики МНЭ РК, 2018).

Составлено автором на основе данных КС МНЭ РК

Рисунок 1 – Перевозка грузов и грузооборот в Республике Казахстан, 2012-2017 годы

По данным за 2017 год, в общем объеме перевезенных грузов доля автомобильного транспорта составила 84,3%, железнодорожного – 9,7%, трубопроводного – 5,9%, других видов транспорта (воздушного, внутреннего водного, морского) – 0,1% (рис. 2). В грузообороте доля железнодорожного транспорта составила 47,2%, автомобильного – 29,1%, трубопроводного – 23,4%, других видов транспорта (воздушного, внутреннего водного, морского) – 0,3%.

Анализ динамики рынка грузоперевозок Казахстана за 2012-2017 годы демонстрирует значительное сокращение объема грузоперевозок морским транспортом – на 47,4%; внутренним водным – сокращение на 7,9% наблюдалось с 2012 по 2016 годы, а в 2017 году произошёл скачок на 41%; воздушным – сокращение на 17,9% – с 2012 по 2016 годы, а в 2017 году – рост на 24,7%.

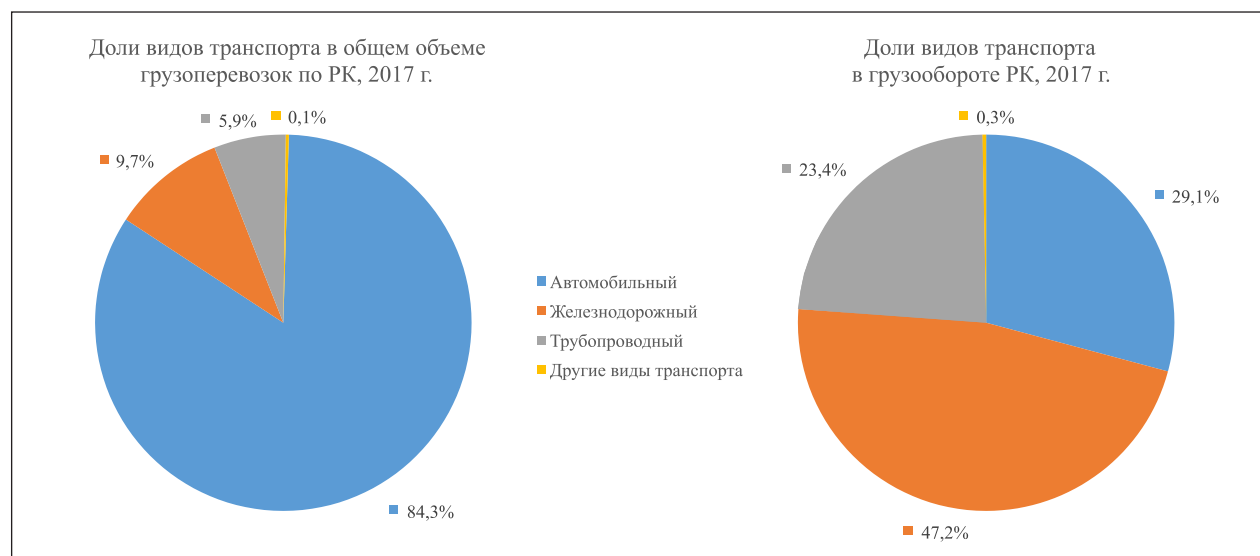
Анализ за 2012-2017 годы показывает существенный рост грузоперевозок автомобильным и железнодорожным транспортом – на 21,4% и 28,5%, соответственно. Грузоперевозки по трубопроводам в 2017 году показали рост на 9,2% в сравнении с 2012 годом. Причём с 2014 по 2016 годы наблюдалось падение грузоперевозок, связанное с неблагоприятными внешними факторами, а в 2017 произошёл рост на 13,1%.

По грузообороту самый значительный спад в период с 2012 по 2017 наблюдался по внутреннему водному транспорту (-73,6%), – по

морскому транспорту (-41,3%) и по воздушному (-10,4%). По воздушному транспорту в 2017 году наблюдался рост на 24,1% к с 2016 году. По грузообороту остальных видов транспорта с 2012 по 2017 годы наблюдался рост: автомобильного – на 22,4%, железнодорожного – на 11,1%, трубопроводного – на 21,4%. В трубопроводной отрасли с 2014 по 2016 год наблюдался спад грузооборота, а в 2017 году скачок на 13,4% к предыдущему году.

За 2017 год в целом транспортом республики перевезено 3916,2 млн. тонн грузов, что на 5,2% выше уровня 2016 года; грузооборот за этот период составил 555,4 млрд. ткм – увеличился к 2016 году на 7,1%. Перевезено на 1,7% больше, чем в 2016 году; пассажирооборот составил 272,8 млрд. пкм – рост к 2016 году на 3,3%. В пассажирообороте доля железной дороги составила 6,58%, воздушного транспорта – 5,27%, автотранспорта – 88,1%.

Железнодорожный транспорт Республики Казахстан составляет основу транспортного комплекса страны. Железной дорогой в 2017 году перевезено 378,8 млн. тонн грузов, грузооборот составил 262,1 млрд. ткм. По сравнению с 2016 годом объем перевозок грузов вырос на 11,8%, грузооборот вырос на 9,7%. Основными видами грузов для железных дорог от объема является каменный уголь (27,1%), строительные грузы (10,3%), железная руда (5,8%), нефтяные грузы (5,5%). Доходы железной дороги от

Составлено автором на основе данных КС МНЭ РК

Рисунок 2 – Структура грузоперевозок и грузооборота Республики Казахстан, по видам транспорта, 2017 г.

перевозки грузов, багажа, грузобагажа составили 642999,5 млн. тенге в 2016; – 686225,8 млн. тенге в 2017, то есть рост доходов в 2017 году составил 6,72%. Доходы от перевозки пассажиров составили 86689,6 млн. тенге в 2016 году; 80454,3 млн. тенге – в 2017 году, сокращение произошло на 7,19%.

Казахстанская железнодорожная – часть пяти международных транспортных коридоров между Азией и Европой: (Намазбаева Г.Н., Бисембаев Н.И., 2003).

1) Северный коридор Трансазиатской железной дороги, который соединяет Европу с Корейским полуостровом и Японией через РФ и РК. Протяжённость – 1910 км, включает города Достык, Актогай, Астана и Петропавловск.

2) Южный коридор Трансазиатской железной дороги, который соединяет Юго-Восточную Европу с Китаем и Азией через Турцию, Иран, страны ЦА и РК. Протяжённость – 1831 км, включает города Достык, Актогай, Алматы, Шу и Сарыагаш.

3) Среднеазиатский коридор Трансазиатской железной дороги. Протяжённость – 2147 км, играет важную роль в транзитных перевозках через Сарыагаш и Кандыагаш.

4) Транспортный коридор Европа – Кавказ – Азия TRASECA связывает Восточную Европу с ЦА через Чёрное море, Кавказ и Каспийское море. Протяжённость – 3836 км, включает города Достык, Алматы и Актау.

5) Коридор Север-Юг соединяет Северную Европу с Ближним Востоком через РФ и РК. Его протяжённость – 838 км, включает города Актау, Уральск и Атырау.

К 2020 году пропускная способность участка Актогай – Достык и пограничного перехода Достык – Алашанькоу будет увеличена до 20 млн. тонн. Формированию новых маршрутов способствовало строительство железнодорожных линий Жетыген – Коргас и Узень – граница с Туркменистаном.

Общая протяжённость автомобильных дорог РК составляет около 128 тыс. км. В 2017 году протяжённость автомобильных дорог общего пользования составила 96 421 километр по сравнению с 85 867 км в 2000 году и 86 488 км в 1990 году, то есть за 10 лет она сократилась на 0,8%, а за последние 15 лет выросла на 12,2 %.

Автотранспортом в 2017 году перевезено 3 300,8 млн. т. грузов, грузооборот в 2017 году составил 161,9 млрд. ткм., что к 2016 году показало рост грузоперевозок на 3,8% и спад грузооборота на 0,9%. Пассажирские перевозки ав-

топромом в 2017 году составили 22690,272 млн. человек, что показывало рост на 1,7% к 2016 году; пассажирооборот – 240485,2 млн. пкм., что показал рост к предыдущему году на 2%. Доходы от перевозок грузов, багажа, грузобагажа автомобильным транспортом – 112 166 млн. тенге в 2017 году; 100 510,8 млн. тенге – в 2016 году. Прирост в 2017 году к 2016 году составил 11,6%. Доходы от перевозки пассажиров составили 103297,5 млн. тенге в 2017 году; 93324,6 млн. тенге – в 2016 г. Прирост в 2017 году – 10,69 %.

За последние 10 лет из 96,4 тыс. км дорог общего пользования реконструировано более 52 тыс. км дорог. Важнейший проект Западная Европа – Западный Китай (общей протяжённостью 8 445 км, в том числе 2 787 км – по территории Казахстана) представляет собой самый короткий путь из Китая в Европу. После завершения трансконтинентальный коридор будет обеспечивать грузоперевозки по трём основным направлениям: Китай – Казахстан (25%), Китай – (35%), Китай – Казахстан – Россия – Западная Европа (40%). К 2020 году объем грузоперевозок увеличится в 2,5 раза, то есть с 13 млн. тонн до 33 млн. тонн в год.

Воздушный транспорт Казахстана ориентирован в большей мере на перевозки пассажиров. Общее количество воздушных трасс Республики Казахстан – 88, протяжённость – 80718 километров. Общее количество воздушных коридоров на границе с сопредельными государствами – 71.

Воздушные грузоперевозки в 2017 году составили 0,0225. млн. тонн, грузооборот составил 0,053 млрд. ткм. По сравнению с 2016 годом объём грузоперевозок увеличился на 24,7%, грузооборот увеличился на 24,1%. Пассажирские перевозки воздушным путем составили 7,352 млн. человек, рост к предыдущему году – 22,4%. Пассажирооборот в 2017 году составил 14384,2 млн.пкм., рост к предыдущему году – 29,9%. Доходы от перевозок грузов, багажа, грузобагажа воздушным транспортом – 6294,7 млн. тенге в 2017 году; прирост по сравнению с 2016 годом – 20,7 %. Доходы от перевозки пассажиров составили 289289,9 млн. тенге в 2017 году; прирост к 2016 году – 26,6 %. Перевезено пассажиров в 2017 году 7352,17 тыс. человек, что на 22,41 % больше чем в 2016.

В республике имеется 23 аэропорта, 17 из которых имеют разрешение на обслуживание международных рейсов. Большинство региональных аэропортов не работают либо имеют низкую загрузку.

Протяжённость водных путей Казахстана, открытых для судоходства, составляет 6 тысяч километров. Водные маршруты проходят через реки Иртыш, Сырдарья, Урал и Кигач, Или и Ишим, а также Бухтарминское, Усть-Каменогорское, Шульбинское и Капчагайское водохранилища, озера Балхаш и Зайсан. Общая протяжённость эксплуатируемых участков водных путей составляет 4 108,5 км. (Статистический сборник, 2015).

За 2017 год внутренним водным транспортом перевезено 1,7 млн. тонн грузов, грузооборот составил 0,0158 млрд. ткм. По сравнению с 2016 годом произошло уменьшение объема грузооборота на 21,3% и рост объема грузоперевозок на 37,5%. Морским транспортом в 2017 году перевезено 2,1 млн. тонн грузов, грузооборот составил 1,584 млрд. ткм. По сравнению с 2016 годом произошло сокращение объема грузоперевозок на 19,1% и грузооборота на 12%. Пассажирские перевозки весьма незначительные. Водный вид транспорта не является приоритетным, занимает небольшую долю в структуре транспорта.

Динамично развивается трубопроводная отрасль, что связано с огромным рывком газовой отрасли Казахстана. Этот вид транспорта имеет важное значение для нефтяной и газовой промышленности. По разведанным запасам природного газа (1 трлн. м³) Казахстан занимает 25 место в мире (0,5% от общих мировых запасов), извлекаемые запасы газа – на уровне 3,9 трлн. м³, в том числе растворенного – 2,6 трлн. м³, и свободного – 1,3 трлн. м³.

АО «КазТрансГаз» контролирует сеть магистральных газопроводов (МГП) протяженностью 19 тыс. км, с годовой пропускной способностью до 160 млрд. кубометров, сеть газораспределительных газопроводов 46 тыс. км., обеспечивает работу 56 компрессорных станций.

Через РК осуществляется транзит природного газа из Туркменистана и Узбекистана в Китай и РФ. Транзит газа через Казахстан идёт по МГП:

- «Средняя Азия – Центр» в направлении Узбекистан–Казахстан–Россия: транспортируется туркменский и узбекский газ;
- «Бухарский газоносный район – Ташкент – Бишкек – Алматы» в направлении Узбекистан–Казахстан: транспортируется узбекский газ;
- «Оренбург – Новопсков» и «Союз» в направлении России: российский газ;
- «Бухара – Урал» в направлении России: туркменский газ;

Запущены новые газопроводы: «Казахстан-Китай»; «Жанаозен-Актау»; «Бейнеу – Бозой – Шымкент».

В 2017 году объем транспортировки газа по МГП к предыдущему году вырос на 12,7 млрд. кубометров и составил 101 млрд. кубометров газа. Транспортировка газа на экспорт увеличилась на 34% и составила 17,7 млрд. кубометров, внутренняя транспортировка увеличилась на 1 млрд. кубометров газа и составила 17,4 млрд. кубометров. Международный транзит – 65,8 млрд. кубометров газа, это больше чем в 2016 году на 7,5 млрд. кубометров. За 2017 год валютная транзитная выручка АО «КазТрансГаз» составила более 1 млрд. дол.

Увеличена добыча природного газа с 327 млн. кубометров в 2016 году до 344 млн. кубометров в 2017 году. Газового конденсата добыто 20,7 тыс. тонн. Консолидированный доход АО «КазТрансГаз» в 2017 году составил 662,4 млрд. тенге, что на 77,5 млрд. тенге больше, чем в 2016 году. Чистая прибыль АО «КазТрансГаз» за 2017 год составила 74,8 млрд. тенге, что выше запланированного на 23 млрд. тенге. За 2017 год группой компаний АО «КазТрансГаз» уплачено налогов и других обязательных платежей в бюджет – 60,3 млрд. тенге (Годовые отчеты АО «КазТрансГаз»).

Газотранспортная система страны находится в отличном состоянии и способна пропустить до 85 млрд м³/год газа, с перспективой увеличения объемов прокачки до 120 млрд м³ /год и продолжает расти. Протяжённость магистральных газопроводов только за последние 10 лет увеличилась почти вдвое – с 10 тысяч до 19 тысяч км. Все МГП собраны в единую систему транспортировки, которая значительно обновилась. За короткие сроки произведён запуск 4 мощных, высокотехнологичных компрессорных станций на газопроводах «Казахстан-Китай» и «Бейнеу-Бозой-Шымкент». С вводом в эксплуатацию компрессорных станций «Бозой» и «Караозек» проектная мощность газопровода «Бейнеу-Бозой-Шымкент» доведена до 10 млрд. м³/год, что позволило обеспечить стабильность поставок газа на юг Казахстана и на экспорт в КНР. Впервые запущена самая мощная в Казахстане АГРС-300 в городе Актобе. Газораспределительная станция способна обеспечить газом половину региона.

С 2017 года осуществляется поставка казахстанского газа на экспорт в КНР в объеме до 5 млрд. м³, а в 2018 году планируется увеличение до 10 млрд м³. Увеличились объёмы транзита среднеазиатского газа в направлении России, Европы и Китая. Начался транзит газа через Узбекистан.

Газовая отрасль Республики Казахстан, являясь самой молодой отраслью энергетики, обладает значительным потенциалом для развития, что позволит в будущем вывести Казахстан в число ведущих производителей, экспортёров и транзитеров природного газа.

Заключение

В целом, в транспортной отрасли Казахстана в последние годы существуют следующие тенденции:

1. Доля транспортной отрасли в ВВП Казахстана с каждым годом растёт.
2. В общем объёме перевезённых грузов самые большие доли принадлежат автомобильной, железнодорожной и трубопроводной отраслям.
3. За последние 6 лет наблюдается существенный рост грузоперевозок автомобильным и железнодорожным транспортом.
4. В стране реализуются крупные международные железнодорожные и автодорожные проекты, которые станут мощным толчком для реализации транспортного и транзитного потенциала страны.
5. Воздушный транспорт Казахстана ориентирован в большей мере на перевозки пассажиров.
6. Внутренний водный транспорт показал сокращение объёмов перевозки грузов и грузооборота.
7. Начиная с 2016 года грузоперевозки и грузооборот трудопроводным транспортом демонстрируют рост.

8. Развитие водного транспорта имеет небольшое значение по сравнению с другими видами транспорта.

Анализ транзитно-транспортного потенциала РК показал, что в силу обширной территории, отсутствия выхода к морю, неравномерного размещения населённых пунктов и природных ресурсов, экономика страны является грузоемкой, имеет высокую зависимость от транспортной системы и растёт важность интеграции в международные системы перевозок. Транзитно-транспортный потенциал является одним из главных стратегических ресурсов страны, а главным условием его развития является состояние его транспортной инфраструктуры, которая сегодня отстаёт в применении современных транспортных технологий, а технико-экономические характеристики большего количества эксплуатируемых транспортных средств намного ниже международных параметров. Наблюдается высокий процент изношенности объектов транспортной инфраструктуры, парка транспортных средств.

Для эффективной реализации транзитного потенциала необходимо планомерное развитие всех видов транспорта, совершенствование транспортной инфраструктуры. С транспортом связаны не только перевозки, но и развитие регионов в целом, решение социальных проблем, таких как занятость населения, снижение инфляционного давления на цены, повышение качества и уровня жизни. Путь к реализации транзитного потенциала лежит через модернизацию транспортно-логистической системы страны.

Литература

- Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 года (2010). URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U100000922>
- Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010 – 2014 годы (2010). URL: <http://www.government.kz/ru/programmy>
- Программа по развитию транспортной инфраструктуры в Республике Казахстан на 2010 – 2014 годы (2010). URL: www.mid.gov.kz/images/stories/contents/gp_150520141656.pdf
- Государственная программа развития и интеграции инфраструктуры транспортной системы Республики Казахстан до 2020 года (2014). URL: www.akorda.kz
- Транспортная стратегия Республики Казахстан до 2020 года (2005). URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P050000075>
- Kaliyeva A., Nurlanova N.K., Myrzakhmetova A.M. (2017) Central Asia as a transcontinental transport bridge based on the transport and logistic system of the countries// International Journal of Economic Research. - 14 (7). - P 365-382. URL:<http://www.serialsjournal.com>
- Титаренко М. О перспективах развития «Шёлкового пути» // Вестник АмГУ. – 2015. - № 2 (70). – С 65-70.
- Котляр Н.В. Российские регионы в мировой транспортной системе // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. - №14 (229). - С. 17-24.
- Попов Д. Казахстан — ворота Китая в Центральную Азию // Геополитика. – 2012. – С 34-36.
- Абдикаримова Ш.Т. Великий Шелковый путь – стратегическая дорога межконтинентального значения // Вестник КазНТУ. – 2011. – С. 69.

Сыроежкин К. (2007) Проблемы современного Китая и безопасность в Центральной Азии // Центральная Азия и Кавказ, №3 (51). С.123.

Ермаков В. (2007) Казахстан в современном мире. – Алматы: ИД «Жибек Жолы», С. 208.

Kaliyeva A., Nurlanova N.K., Myrzakhmetova A.M. (2017). Assessment of the potential for the development of Kazakhstan's transport and logistics system in the context of the Eurasian Transcontinental Bridge formation. Khassenova // Espacios (Journal, Venezuela).- 38(14) P.36, Business, Management and Accounting, Publisher: Sociacion de Profesionales y Tecnicos del CONIC-IT.-2017, 30 June. URL: www.revistaespacios.com

Linn J. (2011) Central Asian Regional Integration and cooperation: Reality or Mirage //The economics of the Post-Soviet and Eurasian integration. P. 96-117.

Starr, S. F., Cornell S.E. (2015) The EU and Central Asia: Developing Transport and Trade // Analytical Articles. P. 15-35.

Бутырина Н. (2013) Интеграция Казахстана в мировую транспортную систему // Вестник КазАТК. №6 (85).

Данные Комитета Статистики МНЭ РК (2018) // URL: <http://stat.gov.kz>

Намазбаева Г.Н., Бисембаев Н.И. (2003) Совершенствование организации перевозочного процесса на железнодорожном транспорте: стратегия и тактика. Алматы

Статистический сборник «Транспорт в Республике Казахстан. 2010-2014» (2015) Астана, 86 с.

Годовые отчёты АО «КазТрансГаз» (2018) // URL: <http://kaztransgas.kz/index.php/ru/investoram/otchety/godovye-otchety>

References

Abdikarimova Sh.T. (2011) Velikiy Shelkoyi put – strategicheskaya doroga mezhtsontinentalnogo znacheniya [The Great Silk Road is a strategic road of intercontinental importance] // Vestnik KazNTU. – S. 69.

Butyrina N. (2013) Integratsia Kazakhstana v mirovuyu transportnuyu sistemuy [Integration of Kazakhstan into the world transport system] // Vestnik KazATK. -№6 (85).

Dannyye Komiteta Statistiki MNE RK [Data of the Statistics Committee of the MNE of the RK]/ <http://stat.gov.kz>

Ermakov V. (2007) Kazakhstan v sovremennom mire [Kazakhstan in the modern world]. – Алматы: ИД «Жибек Жолы». – S. 208.

Gosudarstvennaya programma po forsirovannomu industrial'no-innovacionnomu razvitiyu Respubliki Kazahstan na 2010–2014 gody (2010). [The State Program on Forced Industrial and Innovative Development of the Republic of Kazakhstan for 2010-2014]URL: <http://www.government.kz/ru/programmy>

Gosudarstvennaya programma razvitiya i integratsii infrastruktury transportnoj sistemy Respubliki Kazahstan do 2020 goda (2014). [State program for the development and integration of the infrastructure of the transport system of the Republic of Kazakhstan until 2020] URL: www.akorda.kz

Godovyye onchety AO «KazTransGaz» (2018). [Annual reports] // URL: <http://kaztransgas.kz/index.php/ru/investoram/otchety/godovye-otchety>

Kaliyeva A., Nurlanova N.K., Myrzakhmetova A.M. (2017) Central Asia as a transcontinental transport bridge based on the transport and logistic system of the countries// International Journal of Economic Research. – 14 (7). – P 365-382. URL:<http://www.serialsjournal.com>

Kaliyeva A., Nurlanova N.K., Myrzakhmetova A.M. (2017). Assessment of the potential for the development of Kazakhstan's transport and logistics system in the context of the Eurasian Transcontinental Bridge formation. Khassenova // Espacios (Journal, Venezuela).- 38(14) P.36, Business, Management and Accounting, Publisher: Sociacion de Profesionales y Tecnicos del CONIC-IT.-2017, 30 June. URL: www.revistaespacios.com

Kotlyar N.V. (2011). Rossijskie regiony v mirovoj transportnoj sisteme. [Russian regions in the world transport system] // Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta. №14 (229). – S. 17-24.

Linn J. (2011). Central Asian Regional Integration and cooperation: Reality or Mirage //The economics of the Post-Soviet and Eurasian integration. – P. 96-117.

Namazbaeva G.N., Bisembaev N.I. (2003). Sovershenstvovanie organizatsii perevozhnogo processa na zheleznodorozhnom transporte: strategiya i taktika. [Improvement of the organization of the transportation process in railway transport: strategy and tactics] – Алматы/.

Programma po razvitiyu transportnoj infrastruktury v Respublike Kazahstan na 2010-2014 gody (2010). [Program for the development of transport infrastructure in the Republic of Kazakhstan for 2010-2014] URL: www.mid.gov.kz/images/stories/contents/gp_150520141656.pdf

Popov D. (2012)/ Kazahstan — vorota Kitaya v Central'nuyu Aziyu. [Kazakhstan – China's gateway to Central Asia] // Geopolitika. – S 34-36.

Strategicheskij plan razvitiya Respubliki Kazahstan do 2020 goda (2010). [Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2020] URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U100000922>

Syroezhkin K. (2007). Problemy sovremennogo Kitaya i bezopasnost' v Central'noj Azii. [Problems of modern China and security in Central Asia] // Central'naya Aziya i Kavkaz.. – №3 (51). – S.123.

Starr, S. F., Cornell S.E. The EU and Central Asia: Developing Transport and Trade // Analytical Articles. – 2015. – P. 15-35.

Statisticheskij sbornik «Transport v Respublike Kazahstan. 2010-2014». (2015), [Statistical compilation «Transport in the Republic of Kazakhstan. 2010-2014».]. Aстана, 86 с.

Titarenko M. (2015)/ O perspektivah razvitiya «SHyolkovogo puti». [On the prospects for the development of the Silk Road] // Vestnik AmGU.. – №2 (70). – S 65-70.

Transportnaya strategiya Respubliki Kazahstan do 2020 goda (2005). [Transport strategy of the Republic of Kazakhstan until 2020]. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P050000075>

Чемирбаева М.Б.

докторант 1 курса специальности «Экономика», Университет Нархоз,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: mergul.shemirbaeva@narhoz.kz

**ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ
КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

На сегодняшний день промышленность в экономике Казахстана играет значительную роль. Доля промышленного производства в структуре всего внутреннего валового продукта составляет примерно 30%. Число занятых на промышленном производстве в Казахстане составляет около 20%. Полная обеспеченность сырьем промышленных производств ведет к их развитию. В экономике Республики Казахстан место пищевой промышленности является одним из ведущих. Согласно данным Комитета по статистике РК за 2017 год, удельный вес пищевой промышленности в структуре промышленного производства равна 7,0%, в обрабатывающей промышленности – 19,8%.

Правительство нашей республики играет огромную роль в развитии пищевой промышленности. В частности, правительственными структурами разработаны государственные программы поддержки отечественных производителей. В основном, это выделение субсидий, снижение процентных ставок по корпоративным займам, содействие в приобретении основных фондов. Прогнозируется, что в процессе реализации соответствующей инициативы правительства в поддержку бизнесов будет инвестировано несколько триллионов тенге. Также ожидается внесение изменений в пункты налогового законодательства для эффективной реализации государственной политики развития пищевой промышленности, в частности освоения бюджетных отчислений.

В данной статье анализируется пищевая промышленность Казахстана, рассматриваются основные проблемы данной отрасли и предлагаются пути повышения эффективности пищевой промышленности в условиях глобализации.

Ключевые слова: пищевая промышленность, предприятия, глобализация, экспорт, импорт, продукты питания.

Chemirbayeva M.B.

doctoral student of Narhoz University, speciality «Economics»,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: mergul.shemirbaeva@narhoz.kz

**Diversification of the food industry
of Kazakhstan in the conditions of globalization**

Today, in the economy of Kazakhstan, industry plays a huge role. The share of industrial production is about 30% of the gross domestic product. At industrial enterprises of Kazakhstan, work nearly 20% of the population employed in the economy. Industrial enterprises are fully provided with their raw materials, which contributes to their development. The food industry plays one of the most important roles in the economy of the Republic of Kazakhstan. According to the Statistics Committee of Kazakhstan for 2017, the share of this sector in the total industrial output of the Republic is 7.0%, whilst manufacturing industry is 19.8%. The food industry of Kazakhstan is among the most dynamic segments of the country's economy. The predominant share in the structure of the relevant industry owned by grain processing, production of milk, bread, meat, fruit and vegetable cultivation, activities of oil and fat companies. Significant needs of the RK for food imports are still being preserved. This can predetermine the prospects for further growth of the relevant segment as an instrument for import substitution.

The government of the country also plays a significant role in the development of the food industry in Kazakhstan. So, the authorities of Kazakhstan call large-scale programs to support manufacturers.

Mainly, this is subsidizing, reducing interest rates on corporate loans, facilitating the acquisition of fixed assets. It is expected that during the implementation of the relevant initiatives by government agencies to support businesses several trillion tenge will be invested. It is also planned to adjust a number of provisions of the tax legislation in order to optimize the interaction between the enterprises of the food industry and the state in the context of budgetary allocations.

This article analyzes the food industry in Kazakhstan, examines the main problems of this industry and suggests ways to improve the efficiency of the food industry in the context of globalization.

Key words: food industry, enterprises, globalization, export, import, food.

Чемирбаева М.Б.

Нархоз университетінің «Экономика» мамандығының 1 курс докторанты,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: mergul.shemirbaeva@narхоз.kz

Қазақстанның жаһандану жағдайында азық-түлік өнеркәсібінің әртарапандыруы

Бүгінгі таңда Қазақстан экономикасында өнеркәсіп маңызды рөл атқарады. Өндірістік өнеркәсіптің меншікті салмағы Ішкі Жалпы Өнімнің 30% құрайды. Қазақстанның өнеркәсіптік мекемелерінде экономика саласында еңбек ететін барлық халықтың 20% жұмыс жасайды. Әрбір өнеркәсіп орны өз шикізатымен қамтамасыз етілген, бұл олардың дамуына үлкен септігін тигізеді. Тамақ өнеркәсібі ҚР-дың экономикасында ең маңызды рөлдің бірін атқарады. ҚР-дың статистика бойынша Комитетінің 2017 жылдың есептері бойынша бұл өнеркәсіп барлық өндірістік өнеркәсіптің 7%, ал өңдеу өнеркәсібінің 19,8% құрайды. Қазақстанның тамақ өнеркәсібі еліміздің экономикасының ең серпінді сегменттерінің бірі болып табылады. Бұл өнеркәсіптің алға тартар салаларына бидай өңдеу, сүт өнімдерін шығару, нан, ет өңдеу, көкөністер өсіру, май өңдеу мекемелері жатады. Ішкі өнімдерден басқа республикамызда шеттен әкелінген азық-түлікке де сұраныс болуда. Бұл сәйкес сегменттің болашақта импорталмастырушы кәсіп ретінде дамуын алдын ала болжай алады. ҚР-дың тамақ өнеркәсібінің дамуында маңызды рөлді мемлекет басшылары да атқарады. Осылайша, қазақстандық басшылар жағынан ұлттық өнімдерге қолдау ретінде көптеген масштабты жобалар іске асырылып жатыр. Ең маңыздылары – субсидияландыру, корпоративтік қарыздың ставкалық пайызын төмендету, негізгі қорды алуға қолдау көрсету. Бизнеске қолдау көрсетуді жүзеге асыру кезінде мемлекет тарапынан бірнеше триллион теңге қаржы бөлінеді деп күтілуде. Сонымен қатар, тамақ өнеркәсіп орындарының және мемлекеттің қаржы жағынан өзара әрекеттесуіне қолдау көрсету үшін салық туралы заңдарда да біраз өзгерістер күтілуде.

Бұл мақалада Қазақстандағы азық-түлік өнеркәсібін талдайды, осы саланың негізгі мәселелерін қарастырады және жаһандану жағдайында тамақ өнеркәсібінің тиімділігін арттыру жолдарын ұсынады.

Түйін сөздер: азық-түлік өнеркәсібі, кәсіпорындар, жаһандану, экспорт, импорт, азық-түлік.

Введение

Самым динамичным сегментом экономики страны является пищевая промышленность Казахстана. Обработка зерна, выпуск молока, хлеба, переработка мяса, выращивание плодово-овощной продукции, активность масложировых предприятий занимают львиную долю в структуре пищевой промышленности. Но тем не менее импорт продовольственных товаров в республику сохраняется. Это может предопределять перспективы дальнейшего роста пищевой отрасли как инструмента импортозамещения.

Согласно данным Продовольственной и сельскохозяйственной организации ООН (FAO), по состоянию на конец 2017 г. около 37 стран мира испытывают острый дефицит продуктов питания и им необходима внешняя продоволь-

ственная помощь. По данным FAO, к 2050 г. для того, чтобы прокормить 9,1-миллиардное население потребуется повышение почти на 70% от общего объема производства пищевой продукции.

В развивающихся странах необходимо двукратное увеличение темпов производства продуктов питания. Ожидается, что к 2050 г. годовое производство зерновых культур возрастет почти на 1 млрд. тонн, производства мяса – от 200 млрд. тонн до 470 млрд. тонн, где экономики развивающихся стран составят 72 %. Вывоз растительного масла возрастет до 25 млн. тонн в год (в 3 раза), а сахара – до 20 млн. тонн в год. Средний годовой индекс урожайности зерновых культур по миру понизится до 0,7 %.

Увеличение численности населения в мире повлечет за собой кризис в пищевой промыш-

ленности. Это, в свою очередь, будет способствовать увеличению выпуска пищевой продукции с низким содержанием питательных веществ, продуктов на основе генетически модифицированных ингредиентов и искусственно выведенных ингредиентов.

На Астанинском клубе 2017 г. Президент РК Назарбаев Н.А. сказал, что необходима интенсификация сельскохозяйственной отрасли стран ЕАЭС как крупных производителей продовольственных товаров, развивать трансконтинентальное сотрудничество стран ЕАЭС и Западной Европы.

Начиная с 2015 г. в Казахстане была введена Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан (ГПИИР) до 2019 г. В ГПИИР предусмотрено четыре целевых индикатора в обрабатывающей промышленности до 2019 года: рост стоимостного объема экспорта продукции обрабатывающей промышленности, реальный рост производительности труда, увеличение объема инвестиций в основной капитал и снижение ее энергоемкости.

По данным Индекса технологической сложности экономики Гарвардского университета, Казахстан за 2010–2015 гг. повысился с 92-го места до 78-го, т.е. на 14 пунктов.

Дискуссия

Основной задачей пищевой промышленности является удовлетворение потребностей населения в продуктах питания, необходимых для их жизнедеятельности, обеспечения качественной продукцией и разнообразным ассортиментом продуктов питания. Поэтому данная отрасль промышленности нуждается во внедрении передовых технологий, значительных капиталовложениях, в высококвалифицированных кадрах и эффективной государственной политике.

Различные аспекты рассматривают в исследованиях ученые и исследователи из стран СНГ. Так Мельникова Е.И. делает превосходную работу по сосредоточению на методах исследования реологических свойств молочных продуктов, предлагает основные расчеты, применяемые при проектировании кондитерских предприятий, примеры расчетов технологической части проекта, практические указания к размещению поточно-механизированных линий и оборудования, основы организации подсобно-складских и производственных помещений на предприятии (Мельникова, 2017: 530). Маго-

медов Г.О. анализирует процессы производства продуктов питания, в основе которых лежит бактериальная и небактериальная ферментация пищевого сырья и консервирование, которое также является одним из основных методов обработки пищевого сырья в пищевой промышленности (Магомедов, 2017: 440). Зарубежный ученый Эрик Шлоссер проделал инновационную работу, исследовав «культуру» фастфуда, с использованием отличного репортажа, кривого остроумия и тщательного рассуждения, Шлоссер ловко разрушил мифы о полезности фастфуда, который расширил пропасть между богатыми и бедными, питает эпидемию ожирения и продвинул безжалостную силу американского культурного империализма за границу (Шлоссер, 2015: 407). Еще одним активным представителем, исследования которого пользуются спросом, является Майкл Поллан. Он написал простое в использовании руководство, где ясно, кратко и остроумно изложил мудрые правила об употреблении еды, исходя из множества традиций и различных культур. Это – прекрасное руководство для кого-либо, кто когда-нибудь задавался вопросом: «Что я должен есть?» (Поллан, 2016: 398). Кроме того, проблемы развития пищевой промышленности в Казахстане исследовала профессор Р.Т. Акимова, которая в своем путем использования уникальных способов открывает глаза читателю старую истину: «Вы – то, что Вы едите!», приводит жизненные примеры о пользе овощей и фруктов, выращенных на собственном огороде (Акимова, 2015: 276).

Материалы и методы

Реализация исследовательских задач была достигнута на основе анализа статистических данных о пищевой промышленности Республики Казахстан. Методологический потенциал включает метод сравнительного анализа, который позволяет сопоставить содержание и значение для экономического развития страны в пищевой отрасли с учетом конкретных обстоятельств и проблем. При написании работы в зависимости от особенностей решаемых задач использовались различные методы экономического исследования: абстрактно-логический – при постановке цели и задач исследования; сравнительный анализ – при анализе отечественных данных в пищевой отрасли; индуктивный и дедуктивный.

В 2014-2016 годах удельный вес пищевой промышленности Казахстана в обрабатываю-

шей промышленности страны равнялся 23%-24%. Среднегодовая доля производства продуктов питания в четвертом квартале 2017 года

в структуре обрабатывающей промышленности составляла 16,3%, напитков и табачной продукции – 3,3%, 1,2% соответственно (рисунок 1).

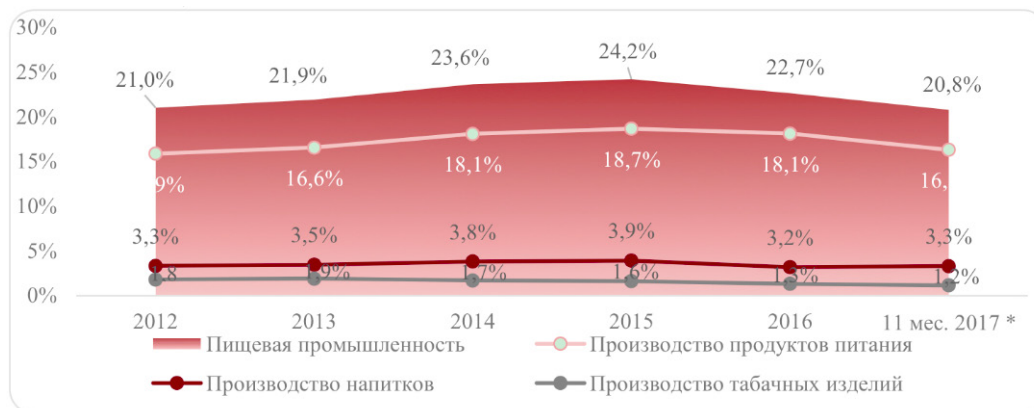

Рисунок 1 – Доли отраслей пищевой промышленности в общем объеме обрабатывающей промышленности РК за период 2012- 2016 гг. и 11 мес. 2017 г., %
Источник: Комитет по статистике РК

С 2016 г. объем производства пищевой промышленности в целом по республике вырос на 35% и составил 1 807,8 млрд. тенге. За 11 ме-

сяцев 2017 г. совокупный объем производства пищевой промышленности составил 1 723 млрд. тенге (рисунок 2).

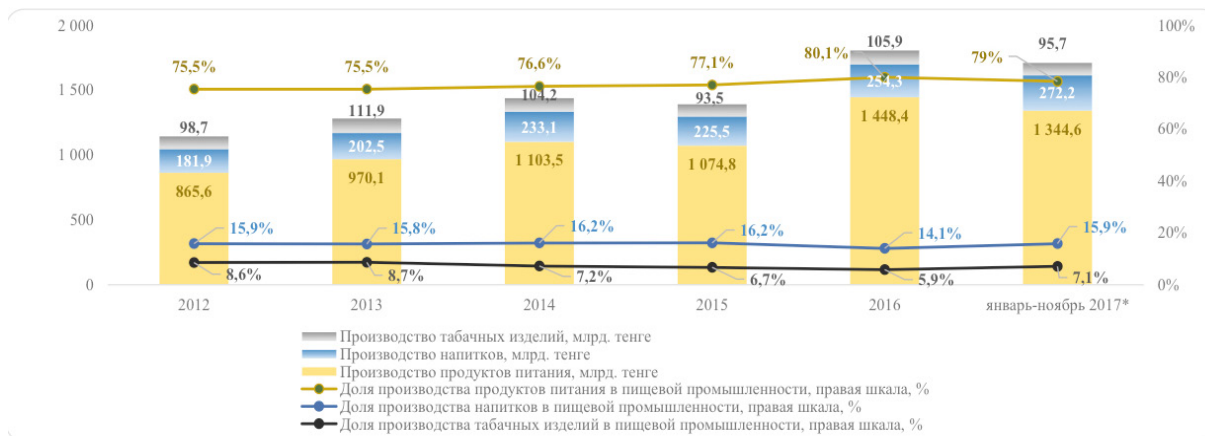
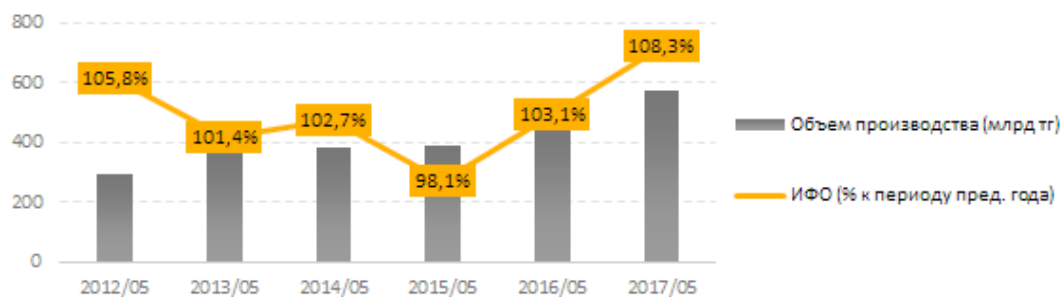

Рисунок 2 – Объем производства отраслей пищевой промышленности РК за период 2012-2016 гг. и 11 мес. 2017 г.
Источник: Комитет по статистике РК

Пищевая промышленность начала восстанавливаться после существенного падения в 2015 году. Из-за роста числа производителей за полгода 2017 года на рынке пищевой промышленности увеличился выпуск продукции в физическом выражении на 8,4%, чем за аналогичный период 2016

года. Для сравнения за полгода 2015 года выпуск продукции в пищевой отрасли снизился на 1,86 % в годовом выражении, доход от выпущенной продукции пищевой промышленности за полгода 2017 года составила 520,2 миллиарда тенге, или на 19% больше, чем в 2016 году (рисунок 3).

Производство продуктов питания

Finprom.kz

Источник: Комитет по статистике МНЭ РК

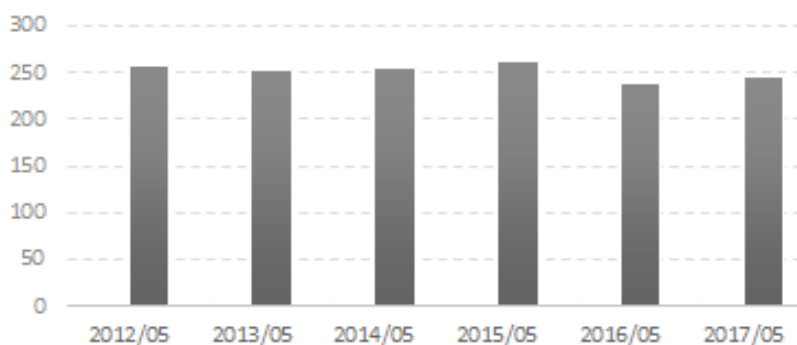
Рисунок 3 – Производство продуктов питания

Источник: Комитет по статистике МНЭ РК

Увеличение производительности началось еще в 2016 году, однако рост выпуска продукции наблюдался при одновременном снижении числа предприятий. За первые полгода 2016 года количество активно действующих производств и пред-

приятий составляло 241, или сокращение на 8,9% за год. (Акимова, 2017: 234-247). Начиная с 2017 года в данной отрасли промышленности наблюдался рост активно действующих производств и предприятий до 247 единиц, т.е. на 4% (рисунок 4).

Количество производств и предприятий (ед.)

Finprom.kz

Источник: Комитет по статистике МНЭ РК

Рисунок 4 – Производство продуктов питания

Источник: Комитет по статистике МНЭ РК

Ниже, в таблице 1 приведены торговые операторы, имеющие объекты площадью не менее 2 000 кв. м., занимающие лидирующие позиции в торговле в пищевой промышленности Казахстана.

Ниже, в таблице 2 указана динамика доходов крупных торговых операторов Казахстана, расчёты велись согласно корпоративному подо-

ходному налогу (КПН) в 20%. Лидирующее место занимает торговая сеть «MAGNUM CASH & CARRY» – 25,1 млрд. тенге. За ним следует торговый оператор ТОО «СКИФ ТРЕЙД», с торговой маркой SMALL – 11,6 млрд. тенге. Третье место по реализации продаваемой продукции потребителям и по доходам занимает ТОО «МЕТРО КЭШ ЭНД КЕРРИ» – 8,1 млрд. тенге (таблица 2).

Таблица 1 – Топ-5 игроков на рынке розничной торговли продуктами питания в РК

№	Наименование	Доходы, млн. тенге		
		2015	2016	2017
1	ТОО «MAGNUM CASH&CARRY»	15200,8	24973,6	11069,5
2	ТОО «СКИФ ТРЕЙД»	4807,9	10544,2	5213,3
3	ТОО «МЕТРО КЭШ ЭНД КЕРРИ»	3970,2	7773,8	4681,1
4	ТОО «РАМСТОР КАЗАХСТАН»	5624,2	5692,1	1637,5
5	ТОО «АЛМАСТОР»	1980,5	2539,9	1248,4

Источник: Комитет по статистике РК

Таблица 2 – Динамика доходов крупных торговых операторов Казахстана

№	Наименование	Месторасположение	Размер	Доходы, млн. тг.					
				2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	ТОО «MAGNUMCASH & CARRY»	г.Алматы Жетысуский район	Крупные предприятия (от 1001 чел. до)	4080,4	7433,6	10013	15200,8	24973,6	11069,5
2	ТОО «СКИФ ТРЕЙД»	г.Алматы Бостандыкский район	Крупные предприятия (от 1001 чел. до)	1713,8	2969,3	4089,2	4807,9	10544,2	5213,3
3	ТОО «МЕТРО КЭШ ЭНД КЕРРИ»	г.Алматы Ауэзовский район	Крупные предприятия (от 501 до 1000 чел.)	5339,4	4941,9	4158,8	3970,2	7773,8	4681,1
4	ТОО «РАМСТОРКА-ЗАХСТАН»	г.Алматы Медеуский район	Крупные предприятия (от 251 до 500 чел.)	4148,4	5326	9136,3	5624,2	5692,1	1637,5
5	ТОО «АЛМАСТОР»	г.Алматы Бостандыкский район	Крупные предприятия (от 1001 чел. до)	822,1	1487,6	2538,4	1980,5	2539,9	1248,4
6	ТОО совместное казахстанско-германское предприятие «INTERFOOD» («ИНТЕРФУД»)	г.Алматы Медеуский район	Крупные предприятия (от 501 до 1000 чел.)	2352,1	2729,8	2196,1	2238,7	1401,7	313,2
7	ТОО «КЕНМАРТ»	г.Астана РАЙОН «АЛМАТЫ»	Крупные предприятия (от 251 до 500 чел.)	-	-	-	153,2	360,9	172,5

Источник: Комитет по статистике РК

К числу активно действующих предприятий также относятся производства, занимающиеся переработкой и консервированием фруктов и овощей. За полгода 2017 года они произвели на 25,1% больше, чем за аналогичный период 2016 года. Предприятия по помолу муки нара-

тили выпуск на 18,4%, но по сравнению за аналогичный период 2016 года, где выпуск составлял 20,9%, наблюдался спад в производстве. У предприятий по производству хлебобулочных и мучных изделий в 2017 году наблюдался рост выпуска продукции на 17,5% по сравнению с

аналогичным периодом 2016 года, где выпуск составлял 9,6% (рисунок 5).

Увеличение выпуска продукции способствует снижению импорта продукции: за 2017 год на 59% из 45 основных видов продуктов питания.

Например, по животным жирам рост составляет от 1% до 23%, по дрожжам – от 46% до 59%, по сливочному маслу – от 61% до 70%, по сахару – от 63% до 79%, по маргарину – от 48% до 69%, по мороженому – 54% до 80% (рисунок 6).

Рисунок 5 – ИФО в структуре пищевой промышленности (% к периоду предыдущего года)
 Источник: Комитет по статистике МНЭ РК

Рисунок 6 – Доля собственного производства в ресурсах ряда продуктов питания (% от объема)
 Источник: Комитет по статистике МНЭ РК

Доход предприятий пищевой промышленности в 2017 г. составил 2,4 млрд. тенге. В этом же году Казахстан начал поставки мяса в Китай, Объединенные Арабские Эмираты и Афганистан. Так, в 2017 г. наблюдалось увеличение выпуска продуктов питания, напитков и табака в странах ЕАЭС, тем самым составив 308,1 млрд. долл. США. Удельный вес обрабатывающей промышленности в структуре промышленного производства стран ЕАЭС занимает 61%. Средний индекс промышленного производства в обрабатывающей промышленности государств – членов ЕАЭС в 2017 году составил 445,3% по отношению к аналогичному периоду 2016 года, в частности в Армении – 468,2%, Беларуси – 407,6%, Казахстане – 409,5%, Кыргызстане – 479,8%, России – 385,8% (Акимова, 2017: 168-180).

В 2017 году в Казахстане наблюдался рост выпуска продукции по сравнению с 2016 годом: рыбы и морепродуктов (на 38,5%), муки (на 26,4%), безалкогольных напитков (на 14,3%), водки (на 16,4%), мяса птицы (на 9,7%), различных видов круп (на 36,7%), макаронных изделий (на 28,1%), мяса (на 38,1%), сливочного масла (на 23,6%). В то же время произошло снижение объемов производства рыбных консервов (на 24,1%), колбасных изделий (на 8,5%), хлебобулочных изделий (на 7,8%), сахара (на 37,3%), табачных изделий (на 18,3%), мясных консервов (на 9,6%), сыров и творога (на 6,9%).

В 2016 году количество действующих предприятий пищевой промышленности составило 1841 единицу (+3,7%). Из рисунка 7 видно, что резкое снижение числа предприятий наблюдалось в 2014 году из-за резкого скачка цен на нефть.

Рисунок 7 – Количество действующих предприятий в пищевой промышленности за период 2012-2016 гг., ед.

Источник: Комитет по статистике МНЭ РК

В период 2015-2016 гг. показатели фондоёмкости и фондоотдачи в пищевой промышленности, а именно в выпуске продуктов питания и напитков показывали слабые результаты (рисунок 5). Коэффициент фондоотдачи в 2016 году составлял на 1 тенге капиталовложений = 1,77 тенге прибыли. Коэффициент фондоёмкости в 2016 году составлял на 1 тенге прибыли = 0,57 тенге, затраченных капиталовложений (рисунок 8).

В 2014-2016 гг. из-за постоянных девальваций и тем самым ослабления курса национальной валюты в республике наблюдалось повышение цен в пищевой промышленности, а именно в выпуске продуктов питания и напитков (рисунок 9).

Ниже приведены средние цены на продукты питания в отдельных городах Казахстана, России, Кыргызстана, Таджикистана в январе 2018 года, в долл. США (таблица 3).

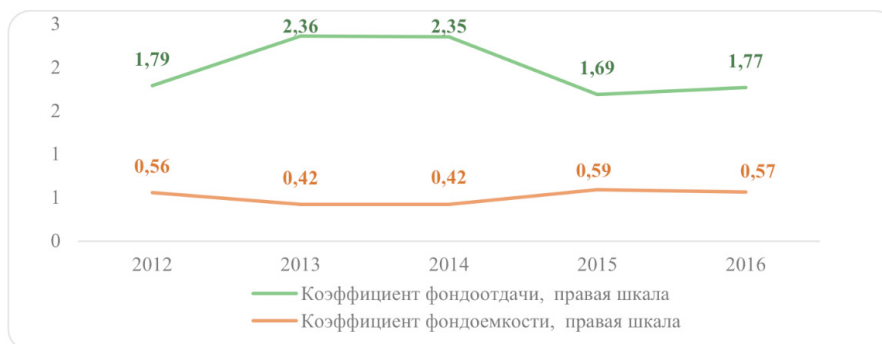

Рисунок 8 – Фондоотдача и фондоемкость пищевой промышленности РК за период 2012-2016 гг.

Источник: Комитет по статистике МНЭ РК

Рисунок 9 – Изменение средних цен производителей в пищевой промышленности, %

Источник: Комитет по статистике МНЭ РК

Таблица 3 – Средние цены на продукты питания в отдельных городах Казахстана, России, Кыргызстана, Таджикистана в январе 2018 года, в долл. США

Столицы и областные центры	Мясо		Масло сливочное, кг	Молоко, литр	яйца, десяток	Мука пшеничная высшего сорта, кг	Хлеб пшеничный из муки высшего сорта, кг	Картофель, кг
	Говядина, кг	Свинина, кг						
Астана (Казахстан)	5,06	3,72	6,90	0,71	0,93	0,53	0,97	0,42
Москва (Россия)	6,77		13,58	1,23	1,20	0,71	1,31	0,45
Бишкек (Кыргызстан)	4,90	4,15	4,60	0,64	1,01	0,52	0,60	0,43
Душанбе (Таджикистан)	4,22		9,41	0,65	0,94	0,60	0,51	0,39
Алматы (Казахстан)	4,98	4,36	5,62	0,76	1,00	0,51	0,72	0,43
Тараз (Казахстан)	4,13	3,47	5,13	0,50	0,75	0,46	0,46	0,33
Талас (Кыргызстан)	3,86	3,63	4,99	0,78	1,18	0,49	0,51	0,36
Атырау (Казахстан)	4,68	3,34	7,20	0,58	0,72	0,53	0,76	0,38
Актобе (Казахстан)	4,18	3,67	5,06	0,64	0,65	0,36	0,66	0,32

Столицы и областные центры	Мясо		Масло сливочное, кг	Молоко, литр	яйца, десяток	Мука пшеничная высшего сорта, кг	Хлеб пшеничный из муки высшего сорта, кг	Картофель, кг
	Говядина, кг	Свинина, кг						
Уральск (Казахстан)	4,28	3,67	5,87	0,68	0,71	0,41	0,56	0,32
Усть-Каменогорск (Казахстан)	4,40	4,35	7,60	0,68	0,75	0,50	0,94	0,31
Барнаул (Россия)	4,89	4,04	7,64	0,82	0,78	0,40	1,29	0,34
Петропавловск (Казахстан)	4,02	3,40	5,56	0,52	0,59	0,38	0,67	0,31
Павлодар (Казахстан)	4,05	3,19	5,15	0,49	0,62	0,34	0,51	0,29
Костанай (Казахстан)	4,16	3,43	6,48	0,58	0,72	0,43	0,57	0,33
Курган (Россия)	5,88	5,33	10,33	1,01	0,85	0,53	1,21	0,35

Источник: Комитет по статистике МНЭ РК

В последнее время из-за роста потребления продуктов питания отечественных производителей наблюдается движение к импортозамещению основных продуктов питания в Казахстане. Соответственно в денежном выражении объем импорта снижается с 4 621 млн. долларов США в 2013 г. до 3 084 млн. долларов США в 2016 г. (Бектасов, 2018).

В 2015 и 2016 гг. в денежном выражении объем экспорта продуктов питания был стабилен и составлял около 2,2 млн. долларов США, в структуре пищевой промышленности доля экспорта продуктов питания возрасла и составила 5,9% в 2016 г., соответственно в денежном выражении наблюдалось увеличение до 1 054 млрд. тенге. Вследствие обесценивания национальной валюты тенге наблюдалось удорожание импортной продукции, поэтому объем импорта в тенговом эквиваленте резко снизился. Эти макроэкономические условия повлияли на последовательную переориентацию внутреннего потребительского спроса в пользу продуктов с наименьшей добавленной стоимостью из стран СНГ и отечественного производства (Шатерникова, 2018).

Лидирующими игроками в табачной промышленности Казахстана являются:

1. Philip Morris International, с производством в п. Отеген батыр, Алматинской области (Parliament, Marlboro, L&M),

2. Japan Tobacco International с производством в п. Байсерке, Алматинской области (Camel, Winston), British American Tobacco

(Kent, Vogue, Lucky Strike) и Imperial Tobacco (Davidoff, West).

Почти 90% табачных изделий из Казахстана экспортируется в страны СНГ, преимущественно в Российскую Федерацию, Кыргызстан, Таджикистан, Туркменистан, Монголию, Афганистан и др. Из-за ненадежности системы международной логистики в Казахстане и высоких таможенных пошлин при ввозе экспорт табачных изделий в страны дальнего зарубежья затруднен.

Результаты

Приоритетными отраслями, нуждающимися в привлечении инвестиций, согласно данным Министерства по инвестициям и развитию РК, являются:

1) отрасли с действующим потенциалом – пищевая промышленность, глубокая переработка нефти, газа и полезных ископаемых и машиностроение,

2) информационный и коммуникационные технологии (ИКТ), туризм и финансы.

В августе 2017 г. Министерство по инвестициям и развитию РК утвердило Национальную инвестиционную стратегию на 2018-2022 гг., в соответствии с которой была отмечена необходимость привлечения иностранных инвестиций в несырьевые сектора экономики Казахстана, а также повышения их экспортного потенциала. В соответствии со Стратегией, к 2022 г. планируется увеличить объем инвестиций в основной

капитал несырьевого сектора экономики (за исключением государственного бюджета) в 1,46 раза, а объем внешних инвестиций в основной капитал несырьевого сектора экономики увеличится 1,5 раза (Бектасов, 2018).

Для контроля продукции пищевой безопасности, поступающей в Казахстан из третьих стран, а также вывозимой из страны в другие государства ЕАЭС в рамках Государственной программы «Цифровой Казахстан» на 2017-2020 гг. перед Казахстаном стоит задача внедрения цифровых технологий в пищевую промышленность.

В пищевой промышленности в 2017 году профинансировано новых проектов на сумму 178,1 млрд. тенге. через АО «ФРП «Даму».

В 2017 г. банки второго уровня выдали займов предприятиям пищевой промышленности на общую сумму 406 млрд. тенге (+28,5%). Преобладающим источником финансирования пищевой промышленности являются собственные средства инвесторов (свыше 83%), а затем – займы БВУ (до 28%).

В рамках Государственной программы развития агропромышленного комплекса РК на 2017-2021 гг. будет продолжено субсидирова-

ние инвестиционных затрат при строительстве и модернизации предприятий пищевой промышленности с современным оборудованием, ориентированных на выпуск конкурентоспособной экспортноориентированной продукции. Будут пересмотрены критерии, снижены пороги и дифференцированы нормативы с учетом фактических объемов производства, а также предоставлена возможность получения субсидий через объединения в кооперативы.

В рамках единой программы поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2020» в 2017 г. профинансировано 476 проектов пищевой промышленности на сумму 98,3 млрд. тенге.

Согласно рэнкингу потребления по областям Казахстана за 1 квартал 2017 года по потреблению всех 10 групп продовольственных товаров лидирующее место принадлежит Карагандинской области – 232,1 кг., за ним следует Павлодарская область – 230,6 кг и замыкает первую тройку ВКО – 229,4 кг. Жители Кызылординской, Актюбинской и Жамбылской областей потребляют меньше остальных, соответственно 188,3 кг, 184,5 кг, 177,9 кг (рисунок 10).

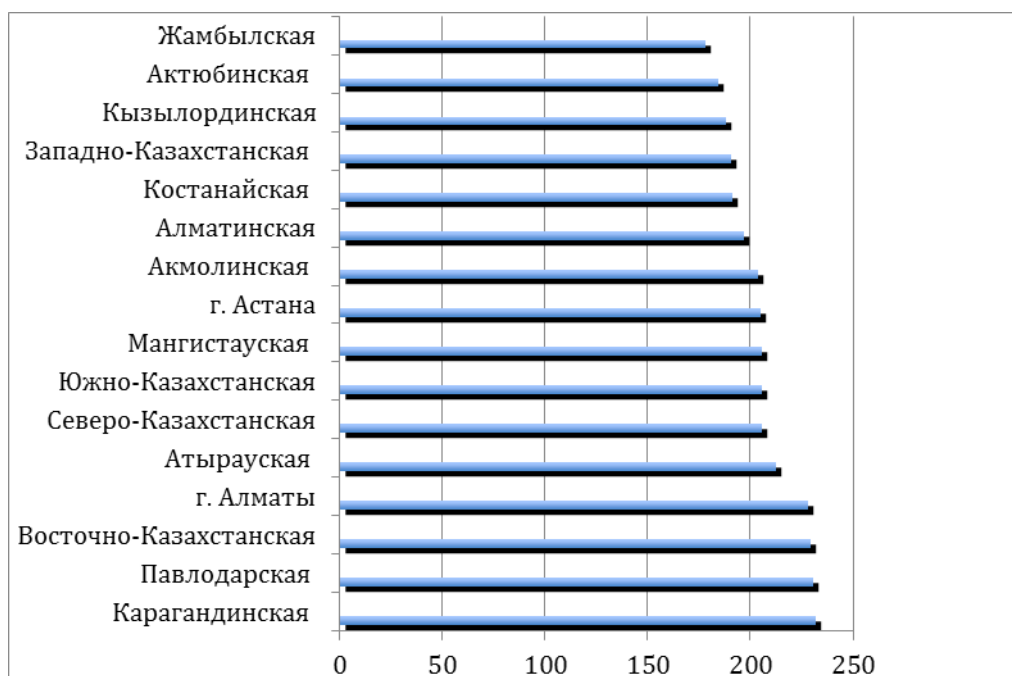

Рисунок 10 – Рэнкинг потребления по областям Казахстана за 1 квартал 2017 года
Источник: Комитет по статистике МНЭ РК

В таблице 4 приведен рэнкинг ТОП-3 областей Казахстана с самым высоким потреблением в разрезе 10 основных групп продуктов питания (Акимова, 2017: 86-90).

Согласно маркетинговому анализу, в настоящее время рынок розничной торговли

продовольственными товарами в Казахстане развит в недостаточной мере. Выпуск пищевых продуктов улучшится, если будут привлечены инвестиции, необходимые для модернизации производства, использования новых технологий.

Таблица 4 – Рэнкинг Топ-3 потребления по областям Казахстана в разрезе 10 основных групп продуктов питания

Продукт	Казахстан	Первое место	Второе место	Третье место
Хлебопродукты и крупяные изделия	32,4 кг	ЮКО – 40,1 кг	Кызылординская – 38,6 кг	ВКО – 36,4 кг
Мясо и мясопродукты	18,2 кг	ВКО – 20,7 кг	Атырауская – 20,7 кг	Мангистауская – 20,6 кг
Рыба и морепродукты	2,7 кг	Атырауская – 4,1 кг	СКО – 3,6 кг.	ВКО – 3,4 кг
Молоко и молочные продукты	58,6 кг	Павлодарская – 73,3 кг	Алматы – 67,1 кг	Астана – 63,8 кг
Яйца (штук)	39,8 шт.	Карагандинская – 50,9 шт.	Алматы – 50,4 шт.	СКО – 48,4 шт.
Масла и жиры	4,7 кг	ВКО – 5,7 кг	Карагандинская – 5,6 кг	Кызылординская – 5,5
Фрукты	12,1 кг	Мангистауская – 17 кг	Алматы – 15,4 кг	Павлодарская – 14 кг
Овощи	19,1 кг	ЮКО – 22,1 кг	Алматинская – 21,2 кг	ВКО – 21,2 кг
Картофель	11,8 кг	Карагандинская – 15,9 кг	ВКО – 13,3 кг	СКО – 12,8 кг
Сахар, джем, мед, шоколад, кондитерские изделия	9,6 кг	Атырауская – 11 кг	Карагандинская – 10,8 кг	ВКО – 10,4 кг
Источник: Комитет по статистике МНЭ РК				

Согласно прогнозам экспертов, продукты сельского хозяйства в 2018 году подорожают на 7-10%. Это произойдет вследствие увеличения стоимости на энергоносители, семена, минеральные удобрения и другое, из-за которых повышается себестоимость продукции. Например, в 2016 году цены на сырье и оборудование для пищевой промышленности повысились резко на 33%. Выросли цены поставщиков из-за укрепления американского доллара – стоимость продукции производственно-технического назначения от предприятий стран СНГ выросла на 39,6%, из других стран – на 48,7%. В результате товары подорожали на 8,3%.

По прогнозам аналитиков цены на хлеб и хлебопродукты практически останутся на уровне 2017 года, поскольку в прошлом году, по предварительным данным, в стране собрано 22 млн тонн зерна. Отечественное зерно в нынешнем году также отличается высоким качеством. Цена на мясо будет колебаться в зависимости от сезона. Необходимо учесть, что производством продукции животноводства в республике в ос-

новном занимаются домашние хозяйства (74% ВВП продукции животноводства), поэтому поставки мяса на рынок нестабильные. Сегодня при избытке мясоперерабатывающих предприятий их мощности загружены в среднем на 20%. Сельским предпринимателям легче и выгоднее вывезти свой товар на базар, чем сдать на переработку, в супермаркет или выйти на зарубежные рынки.

Также эксперты прогнозируют повышение цен на мясо в 2018 году, так как стоимость кормов каждый год возрастает. Например, если в 2017 году цена на тук сена составляла 250-300 тенге, то в 2018 году цена составляет 400 тенге. На цену влияют также параметры продуктивности животных. Например, генетический индекс производительности коров в Казахстане составляет 60-70. Для сравнения, в США в среднем генетический индекс производительности составляет 195, в европейских странах – 120. За счет запуска в 2018 году лаборатории искусственного оплодотворения крупного рогатого скота и свиней только к 2020 году казахстанские фермеры

ожидают сокращения цен на мясо. В настоящее время наблюдается рост потребления казахстанских семей мясом и мясными продуктами. В 2016 году расходы семей составляли 15,4% семейного бюджета, в 2017 году доля выросла до 17,7%. При этом в 2017 году наблюдалось потребление мяса на 0,7%, хлеба и крупяных изделий – на 0,9%. При проверке Правительством причин роста рыночных цен выяснилось, что отечественные производители значительно повышают стоимость мяса и овощей.

Заключение

В следствие неразвитости производства и переработки агропродуктов в стране доля импорта преобладает над долей экспорта. Хотя наблюдается движение экспортоориентированности в пищевой промышленности.

В настоящее время внутреннее потребление продуктов питания недостаточно обеспечивается отечественной продукцией. Этому способствуют слабая производственная мощность и недостаточный ассортимент товаров отечественных производителей пищевой промышленности РК.

На пищевую промышленность сильно влияют макроэкономические условия, которые в свою очередь оказывают воздействие на рыночный курс национальной валюты.

Существует острая необходимость в инвестиционных капиталовложениях в пищевую промышленность для модернизации и реконструкции производственных предприятий (Лаврушин, 2017:158-176).

В стране имеются государственные программы привлечения иностранных инвестиций в пищевую промышленность экономики Казахстана, а также повышения их экспортного потенциала (Программа развития агропромышленного комплекса РК на 2017-2021 гг., ДКБ-2020, Национальная инвестиционная стратегия на 2018-2022 гг., ГПИИР). Но из-за чрезмерной развитости бюрократии нарушаются полноценные освоения выделяемых денежных

средств на поддержку производителей в пищевой промышленности.

В настоящее время в Правительстве Казахстана предлагается определить Министерство сельского хозяйства РК – единым государственным органом по вопросам контроля и обеспечения продовольственной безопасности. В следствие недостаточного контроля производства отечественная продукция не выдерживает конкурентоспособности с импортными товарами с заниженными ценами, и тем самым снижается эффективность мер государственной поддержки. Наличие такого органа в настоящее время необходимо, так как надо признать, что на рынке не соблюдаются требования технических регламентов защиты от вредной продукции, в частности, например, ввозимое замороженное птичье мясо в основном несколько раз пере замораживается, пичкается различными наполнителями для сохранения свежести товарного вида и увеличения массы, делающими его опасным и дорогим по стоимости.

Другим примером является сливочное масло. В соответствии с техническими условиями для производства одного килограмма масла требуется не менее 24 литров молока. Соответственно цена за 1 килограмм сливочного масла должна быть равна не менее 2850 тенге. В 2017 году объем ввезенного импортного сливочного масла составил 1941 тонн, что в денежном эквиваленте составляет 9,4 млн долларов США, отсюда цена за килограмм сливочного масла равна 1620 тенге, то есть цена практически в два раза дешевле от себестоимости. Значит при производстве сливочного масла используются дешевые заменители молочного жира, такие как пальмовые и кокосовые масла. В следствие чего население Казахстана в основном покупает сливочное масло казахстанского производства. Следуя опыту других стран, как Канада, Франция, Литва, Австралия, США и Китай, где контроль за всей пищевой продукцией, за исключением питьевой воды, для обеспечения принципа «от фермы до стола», осуществляется единым государственным органом.

Литература

- Мельникова Е.И. (2017) Реология. – Санкт-Петербург, Россия – С. 530.
 Магомедов Г.О. (2017) Пищевая промышленность. – Москва – С. 440.
 Шлоссер Э. (2015) Fast Food Nation: The Dark Side of the All-American Meal. – Harper Perennial, США – С. 407.
 Поллан М. (2016) Food Rules: An Eater's Manual. – Penguin Books, США, ISBN13: 9780143116387– С. 398.
 Акимова Р.Т. (2017) Жить, чтобы есть, или есть, чтобы жить? Учебное пособие. – Алматы. – С. 276.

- Берингов П.Г. (2008) Эффективность управления производством в пищевой промышленности. – Донецк: ИЭП НАН Украины. – С. 270.
- Кудайбергенов Ж.Д. (2015) Легкая и пищевая промышленность Казахстана: Учебное пособие. – 2-е изд., доп. – Алматы. – С. 390
- Ибрагимов В.Г. (2011) Насущные задачи развития пищевой промышленности: зарубежный опыт. – Москва. – С. 468
- Назарова А.И. (2014) Технология плодоовощных консервов. – Санкт-Петербург. – С. 230
- Лаврушин В.И. (2017) Методологические основы оценки регионального развития пищевой промышленности: Учебное пособие. – Алматы. – С. 214
- Бериф-Зарудин Г.Е. (2016) Размещение продуктивных сил и региональная экономика. – Москва. – С. 160
- Гафнер Т.С. (2016) Винная промышленность в развитых странах. – Москва. – С. 256
- Ченг Дэвид (2018) 12 food industry trends for 2018 // <https://www.finedininglovers.com/stories/food-trends-2018-16440/>
- Дункан Эрик (2018) U.S. Food Retail Industry – Statistics & Facts // <https://www.statista.com/topics/1660/food-retail/>
- Анна Шатерникова (2018) Топ-50 частных компаний Казахстана – 2018 // https://forbes.kz/leader/top-50_chastnyih_kompaniy_kazahstana_1519223893/
- Бектасов С.Т. (2018) Нурсултан Назарбаев обратил внимание акимов на цены продуктов питания // https://total.kz/ru/news/vnutrennyaya_politika/nursultan_nazarbaev_obratil_vnimanie_akimov_na_tseni_produktov_pitaniya_date_2018_02_09_19_55_27

References

- Melnikova E.I. (2017) Reologiya. – Sankt-Peterburg, Rossiya – S. 530
- Magomedov G.O. (2017) Pischevaiya promishlennost. – Moskva – S.440
- Schlosser E. (2015) Fast Food Nation: The Dark Side of the All-American Meal. – Harper Perennial, USA – S. 407
- Pollan M. (2016) Food Rules: An Eater's Manual. – Penguin Books, USA, ISBN13: 9780143116387– S. 398
- Akimova R.T. (2017) Zhit, chtoby est ili est, chtoby zhit? Uchebnoye posobiye. – Almaty. – S. 276
- Beringov P.G. (2008) Effectivnost upravleniya proizvodstvom v pischevoy promyshlennosti. – Donetsk: IEP NAN Ukrainy – S. 270
- Kudaibergenov Zh.D. (2015) Legkaiya i pischevaiya promyshlennost Kazakhstana: Uchebnoye posobiye. – 2-e izdaniye., dop. – Almaty. – S. 390
- Ibragimov V.G. (2011) Nasuchniye zadachi razvitiya pischevoy promyshlennosti: zarubezhnyi opyt. – Moskva – S. 468
- Nazarova A.I. (2014) Technologiya plodoovochnyh konservov – Sankt-Peterburg – S. 230
- Lavrushin V.I. (2017) Metodologicheskiye osnovy otsenki regionalnogo razvitiya pischevoy promyshlennosti: Uchebnoye posobiye. – Almaty. – S. 214
- Berif-Zarudin G.E. (2016) Razmecheniye produktivnyh sil i regionalnaya ekonomika. – Moskva – S. 160
- Gafner T.S. (2016) Vinnaiya promyshlennost v razvityh stranah. – Moskva – S. 256
- David Chang (2018) 12 food industry trends for 2018 // <https://www.finedininglovers.com/stories/food-trends-2018-16440/>
- Eric Duncan (2018) U.S. Food Retail Industry – Statistics & Facts // <https://www.statista.com/topics/1660/food-retail/>
- Anna Shaternikova (2018) Top-50 chastnyih kompaniy Kazakhstana – 2018 // https://forbes.kz/leader/top-50_chastnyih_kompaniy_kazahstana_1519223893/
- Bektasov S.T. (2018) Nursultan Nazarbaev obratil vnimanie akimov na tseni produktov pitaniya // https://total.kz/ru/news/vnutrennyaya_politika/nursultan_nazarbaev_obratil_vnimanie_akimov_na_tseni_produktov_pitaniya_date_2018_02_09_19_55_27

МЕРЕЙТОЙЛАР

ЮБИЛЕЙНЫЕ ДАТЫ

ANNIVERSARY DATES

ЧЕЛОВЕК, ОПЕРЕЖАВШИЙ СВОЕ ВРЕМЯ: К 90-ЛЕТИЮ ПРОФЕССОРА ЖАРАСА УМАРОВИЧА ИБРАШЕВА

10 августа 2018 г. нашему дорогому учителю Жарасу Умаровичу Ибрашеву исполнилось бы 90 лет. С его именем связана целая эпоха интеллектуальной жизни нескольких поколений нашей страны. Его имя узнаваемо среди ведущих ученых международной политологической и исторической элиты. На его трудах продолжают воспитываться новые поколения специалистов-международников.

Жарас Умарович Ибрашев родился 10 августа 1928 г. в Западно-Казахстанской области. В 1950 г. окончил исторический факультет КазГУ им. Кирова. Сразу после окончания университета в 1950 г. Ж.У. Ибрашев начал свою трудовую деятельность в качестве ассистента кафедры Всеобщей истории КазГУ. За 65 лет трудовой деятельности в КазНУ им. аль-Фараби он прошел все этапы преподавательской деятельности, став доктором исторических наук, профессором, заведующим кафедрой, «Почетным заведующим кафедрой».

В течение долгих лет профессор Ж.У. Ибрашев был ведущим лектором по истории зарубежных стран, по проблемам западноевропейской политической мысли, международных отношений. Студенты нескольких поколений были восхищены, очарованы его лекциями по истории зарубежных стран, в особенности европейских. В своей неторопливой манере он в доступной форме раскрывал сложнейшие вопросы развития индустриального общества, приводил интереснейшие факты, которые невозможно было найти в учебниках и книгах того времени.

Он превосходный лектор-международник, выступающий не только перед студенческой аудиторией, но и перед широкой общественностью. Люди старшего поколения в 60-е годы заслушивались его великолепными выступлениями по телевидению по международным событиям. Многие говорили о его гражданском

мужестве, когда он публично осудил вторжение советских войск в Чехословакию в 1968 г.

В эпоху тотального изучения истории КПСС и истории Советского Казахстана он уже был легендой, человеком, который, изучал Францию, историю Европы. Он явился создателем казахстанской школы французоведов, основным направлением которой стало исследование актуальных проблем современной политической и дипломатической истории Франции, интеграционных процессов в Европе и в мире. В 1970 году Ж.У. Ибрашев защитил кандидатскую диссертацию на тему «Мальгашско-африканские государства в политике Франции».

Жарас Умарович установил тесные связи с такими известными французоведами из Москвы, как профессор В.П. Смирнов, профессор В.Г. Сироткин, профессор Г.Г. Дилигенский, молодой профессор Г.Н. Новиков и др. Эти извест-

ные ученые, которых мы знали по их трудам, приезжали к нам на исторический факультет, читали лекции для студентов. Жарас Умаровича связали с ними не только общие научные интересы, но и крепкая дружба в течение долгих лет.

Прочные научные связи и крепкая дружба связывали его и с профессорами Ташкентского университета, особенно с Г.А. Хидоятовым. Жарас Умарович проложил дорогу в этот университет целому ряду своих молодых коллег, где впоследствии они защищали свои кандидатские диссертации. Таким образом, Жарас Умарович уже тогда понимал важность научного сотрудничества с университетами других городов, что позже позволило ему быстро установить широкие международные научные связи уже независимого Казахстана.

Задолго до установления дипломатических отношений Казахстана с ЕС на европейской части нашей страны родился человек, который внес огромный вклад в реализацию этой идеи. Прежде чем европейская интеграция нашла свое воплощение в Европейских Сообществах, веками многие интеллектуалы мечтали об единой Европе.

Ж.У. Ибрашевым в Казахстане было положено начало новому научному направлению – изучению истории и политической мысли европейских стран, он посвятил этому направлению свою учебную и научную деятельность. Многие политические деятели внесли неоценимый вклад в развитие европейской мысли, но проф. Ж.У. Ибрашев избрал своим героем великого француза Шарля де Голля. В 1986 году им защищена докторская диссертация на тему «Голлизм в политической мысли Франции». Под его началом сложилась целая школа историков, изучавших различные стороны голлизма.

В течение многих лет, изучая историю европейской политической мысли, Ж.У. Ибрашев подготовил целую плеяду своих учеников, в диссертациях которых были изучены политические взгляды известных мыслителей.

В 1987-1994 гг. Ж.У. Ибрашев был заведующим кафедрой Новой и новейшей истории исторического факультета Казахского национального университета им. аль-Фараби. После провозглашения государственного суверенитета Республики Казахстан, как ведущий специалист в области международных отношений, Ж.У. Ибрашев содействовал открытию факультета международных отношений в КазГУ им. аль-Фараби.

Конечно, как педагог и серьезный ученый, Ж.У. Ибрашев с первых дней независимости нашего государства, несмотря на всю свою любовь к Франции, уделял значительное внимание изучению внешней политики Республики Казахстан.

Сразу после установления дипломатических отношений между Республикой Казахстан и ведущими странами мира Ж.У. Ибрашев наладил контакты с посольствами этих стран. Эти контакты приобрели реальные очертания в виде регулярных встреч, конференций, семинаров, круглых столов и др.

При содействии Ж.У. Ибрашева факультет международных отношений активно вел сотрудничество с различными международными организациями, представительствами и зарубежными университетами. Ж.У. Ибрашев имел тесные научные контакты с зарубежными научными центрами, с Московским институтом международных отношений и Институтом Европы РАН.

Ж.У. Ибрашев имел тесные научные контакты с научными центрами Франции. Он был профессором университета Ренн-1 (Франция), с которым его связывали научная деятельность и тесная дружба. В данном университете на протяжении ряда лет им были прочитаны курсы лекций по проблемам политической науки в Казахстане и Центральной Азии, имевшие широкий резонанс.

Ж.У. Ибрашев был инициатором проведения «Посольских часов» на факультете международных отношений, во время которых главы дипломатических посольств, представительств и международных организаций, аккредитованных в Республике Казахстан, выступали с лекциями по проблемам внешней политики и дипломатии перед преподавателями, аспирантами и студентами факультета международных отношений. При этом он объяснял, как важно будущим специалистам послушать выступления глав дипломатических посольств и представительств международных организаций.

Профессор Ж.У. Ибрашев вел серьезную научную разработку вопросов европейской интеграции, которые нашли отражение в его многочисленных научных статьях, брошюрах, учебных пособиях и монографиях. Он выступал с докладами на международных, республиканских конференциях и семинарах, публиковал серьезные научные работы, посвященные процессу европейской интеграции. Под руководством профессора Ж.У. Ибрашева был написан первый

в регионе труд, посвященный интеграционным процессам в Европе и Центральной Азии, – монография «Европейский Союз и Центральная Азия».

Будучи видным ученым, Ж.У. Ибрашев значительно расширил свой круг научных исследований и своих учеников. Под его руководством изучались проблемы современной политической истории Франции, современные проблемы международных отношений, проблемы европейской интеграции. Научные труды Ж.У. Ибрашева посвящены исследованию проблем глобализации и интеграции, многосторонней и коллективной дипломатии, вопросам прав человека в дипломатии, демократии, неолемократии и интеграции в международных отношениях. Им опубликовано более 100 статей, 12 монографий, целый ряд учебно-методических пособий.

Исходя из опыта, накопленного ведущими европейскими странами в деле создания европейской системы интеграции, профессором Ж.У. Ибрашевым было выдвинуто немало новых концептуальных положений, в том числе и идея Паназияцентризма.

Под руководством профессора Ж.У. Ибрашева подготовлено десять докторов наук, два доктора философии PhD, более 30 кандидатов наук. Под его научным руководством кандидатские диссертации защитили такие известные дипломаты, как К.К. Токаев, А.А. Мусинов и др.

Он опережал собственное время, уходя далеко вперед в оценках происходящего и в своих воззрениях на международные отношения. До последнего момента он развивал новые, инновационные направления. Последние годы он плотно занимался евразийством.

Именно профессором Ж. Ибрашевым была выдвинута идея о создании Евразийского научно-исследовательского центра, который был открыт в 2012 г. на факультете международных отношений. Он положил начало евразийской научной школе при Университете имени аль-Фараби. Им были установлены широкие научные контакты с зарубежными вузами и центрами ряда стран (Россия, Беларусь, Киргизия, Узбекистан, Таджикистан).

Не перечислить всего того, что сделал Жарас Умарович для казахстанской системы образования, для казахстанской научной школы, он – первый французовед, один из первых исследователей истории западноевропейской политической мысли, первый международник, первый основатель факультета международных отношений, первый создатель научной школы

международников, первый основатель «Посольского часа», первый создатель кандидатского, затем докторского диссертационного совета по «Истории международных отношений и внешней политики», инициатор открытия первого в Центральной Азии Европейского информационного центра, один из основателей Центра евразийских исследований и много др.

За свою плодотворную работу доктор исторических наук, профессор Ж.У. Ибрашев неоднократно был награжден грамотами Министерства образования Республики Казахстан, медалью «За плодотворный труд», медалью «Ерең енбегі үшін», нагрудным знаком МОН РК «Білім беру ісінің құрметті қызметкері», Национальной литературной премией «Золотое перо Руси», Дипломом Международного проекта, Содружества литературных сообществ, МГО Союза писателей России, Международной федерации «За всеобщий мир», «Золотой Медалью» Казахского национального университета им. аль-Фараби.

Профессор Ж.У. Ибрашев более 65 лет проработал в КазНУ им. аль-Фараби, внес неоценимый вклад в развитие казахстанского высшего образования, нового научного направления в области международных отношений, подготовил сотни казахстанских дипломатов и оставил неизгладимый след в истории своей страны.

Но сегодня хотелось бы вспомнить и другие стороны его личности. Жарас Умарович – это **Великий учитель**. Мало кто может насчитать такое количество своих учеников, которым он дал дорогу в науку. У него хватало и умения, и терпения работать с каждым из учеников. Он учил их не только навыкам исследовательской работы, но и академической честности, научной этике, умению дискутировать и защищать свои научные взгляды.

Жарас Умарович был настоящий интеллект, обладал очень широкой эрудицией. Он великолепно знал предысторию многих вопросов и в то же время всегда был в курсе самых последних новостей мировой политики. Своих учеников он учил, что каждое утро надо начинать со знакомства с последними международными новостями.

Жарас Умарович был прекрасный организатор. Он хорошо чувствовал способности своих коллег, в том числе совсем молодых, знал, кому и что надо поручить. Он никогда не повышал голоса, но, получив от него замечания в мягкой форме, все старались не повторять этих ошибок. Но когда надо было защищать кафедру, специ-

альность, или отдельных преподавателей, Жарас Умарович, не щадя сил, бросался в бой.

А еще Жарас Умарович умел дружить с коллегами. Так, один из примеров «великой дружбы» Жараса Умаровича – это его дружба с профессором университета Ренн-1 Патрик Гийолом. Они познакомились, будучи молодыми, на молодежном фестивале в Москве в 1957 г. и пронесли эту дружбу через всю жизнь. После обретения независимости они вместе сделали очень многое для развития международного сотрудничества своих университетов, более того для установления подлинного партнерства между городами-побратимами Алматы и Ренн. Не могу не вспомнить, как в тяжелое время начала 90-х гг., когда у нас в стране катастрофически не хватало многих лекарств, П. Гийоль и Ж. Ибрашев организовали через программу «Врачи без границ» доставку в Алматы многих необходимых лекарств.

Жарас Умарович был великодушным, он умел прощать своим коллегам, ученикам отдельные слабости. Он всегда заботливо вникал в наши текущие проблемы разного рода. Мог оказать любую поддержку своим молодым коллегам. Но он никогда не мирился с обманом, подлогом, никогда не допускал каких-то склок, сплетен на кафедре.

И отдельно надо сказать, что Жарас Умарович вместе с Гульжаухар Шагатаевной Жамбатыровой и другими коллегами в свое время создали определенный «дух кафедры». Дух, в

котором царили уважение и почтение к своим учителям, любовь и уважение к коллегам, единомышленникам, царили дружба и взаимовыручка, не было места зависти, сплетням и т.п. Этот дух потом был перенесен и приумножен уже на факультете международных отношений. Это их дар, их наследство, которое нам надо хранить и лелеять.

Великий ученый, талантливый организатор Ибрашев Ж.У. сочетал в себе уникальные качества руководителя и неустанного исследователя, реформатора, строгого, но нацеливающего на успех наставника.

Его ученики и его школа европейских исследований продолжают развиваться, подрастает молодое поколение ученых, открытое для новых знаний, основой которых были и остаются заветы служения науке Жараса Умаровича Ибрашева.

Мы храним самую добрую и светлую память об этом великом ученом, наставнике, добрейшем и светлом человеке, который представлял собой целую историческую эпоху и несколько этапов трансформации внешней политики суверенного Казахстана и современных международных отношений.

*проф. Байзакова К.И.,
проф. Губайдуллина М.Ш.,
проф. Макашева К.Н.*

ПЕРВЫЙ СРЕДИ РАВНЫХ **(50 лет д.ю.н., профессору С.Ж. Айдарбаеву)**

22 сентября 2018 года исполняется 50 лет известному казахстанскому юристу-международнику, доктору юридических наук, профессору, декану факультета международных отношений Казахского национального университета имени аль-Фараби Айдарбаеву Сагынгали Жоламановичу.

Профессор С.Ж. Айдарбаев родился 22 сентября 1968 года в поселке Доссор Гурьевской (ныне – Атырауской) области. В 1985 году после окончания средней школы № 7 города Жанаозен Мангистауской области в течение года работал в строительном-монтажном управлении № 39 треста «Алмаатаотделстрой».

В сентябре 1986 года поступил на 1 курс вечернего отделения юридического факультета Казахского государственного университета имени С.М. Кирова (ныне – КазНУ имени аль-Фараби).

В октябре 1986 года был призван в ряды Вооруженных сил СССР. Службу проходил в войсках Противовоздушной обороны, в Пермской области РСФСР (ныне – Российской Федерации). Избирался секретарем комсомольской организации роты.

После демобилизации в декабре 1988 года был восстановлен на 1 курс дневного отделения юридического факультета КазГУ имени С.М. Кирова, который окончил в 1993 году. После окончания обучения был распределен на кафедру международного права юридического факультета этого же университета на должность ассистента.

Вот уже четверть века Сагынгали Жоламанович работает в своей Alma mater, пройдя тернистый путь, работая ассистентом, преподавателем, старшим преподавателем, доцентом, заведующим кафедрой, профессором кафедры международного права. С сентября 2017 года является деканом факультета международных отношений.

Одним из первых граждан суверенного Казахстана 24 сентября 1999 года защитил канди-

датскую диссертацию по теме «Международно-правовые и внутригосударственные аспекты статуса национальных меньшинств в Казахстане» (шифр 12.00.10 – «Международное право»). В 2002 году было присвоено ученое звание доцента (ассоциированный профессор).

В ноябре 2010 года защитил докторскую диссертацию на тему «Интеграционные процессы на постсоветском пространстве в условиях глобализации мира: международно-правовые аспекты» по специальности «Международное право», где официальными оппонентами выступили известные ученые: доктор юридических наук, профессор В.М. Шумилов (заведующий кафедрой публичного права Всероссийской Академии внешней торговли при Министерстве торговли и экономического развития РФ), доктор юридических наук, профессор Е.Г. Моисеев (профессор кафедры международного права Московского государственного юридического

университета (академии) имени О.Е. Кутафина), доктор юридических наук, профессор К.З. Алимов (заведующий кафедрой международного права Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека).

Под его научным руководством защитились 4 кандидата юридических наук, 4 доктора Ph.D. и более 30 человек стали магистрами по специальности «Международное право».

В 2000 году был признан лучшим молодым ученым КазНУ имени аль-Фараби по гуманитарным наукам.

В 2001-2002 годы был удостоен государственной научной стипендии Министерства образования и науки Республики Казахстан для талантливых молодых ученых.

В 2005 и 2015 годах выиграл конкурс МОН РК «Лучший преподаватель вуза». В 2006 году выиграл конкурс «Лучший научный доклад КазНУ имени аль-Фараби».

Глубокие теоретические знания, талант оратора, способность последовательно отстаивать свою научную позицию снискали С.Ж. Айдарбаеву заслуженный авторитет среди научного юридического сообщества. Он привлекался в качестве эксперта и давал заключения по законопроектам и проектам международных договоров для Парламента РК (по Таможенному кодексу РК, по Закону О торговом мореплавании РК и т.д.), Министерства иностранных дел РК (проект закона о международных договорах РК, проекты ряда международных договоров РК), Исполнительного секретариата Интеграционного Комитета СНГ /г. Санкт-Петербург, Россия/ (проект договора об основах законодательства Евразийского экономического сообщества). В общей сложности подготовил более 100 экспертных заключений по различным законопроектам и проектам нормативных правовых актов РК в рамках научной-правовой и антикоррупционной экспертизы.

Выступал с лекциями во многих казахстанских вузах – Казахском национальном педагогическом университете имени Абая, Казахском гуманитарно-юридическом университете, Западно-Казахстанской юридической академии (г. Актобе), Северо-Казахстанской юридической академии (г. Павлодар), Центрально-Азиатском университете и его филиалах в городах Актау, Актобе, Шымкент, Кокшетау, Университете «Туран», Казахской академии труда и социальных отношений.

Приглашался для чтения лекций и выступлений в ряд зарубежных университетов – УЕРА

(2001 г., г. Анкара, Турция), Харбинский технологический институт (2006 г., г. Харбин, КНР), Синьцзянский педагогический институт (2012 г., г. Урумчи, КНР).

В 1999 году (октябрь-ноябрь) проходил стажировку в Центрально-Европейском университете (г. Будапешт, Венгрия), в 2010 году (февраль) прошел стажировку в МГУ имени М.В. Ломоносова (г. Москва, РФ), в 2013 году (март) прошел стажировку в Университете Гавр (Франция).

Участвовал в работе более 100 различных мероприятий (конференций, семинары, круглые столы, симпозиумы и т.д.) как в республике, так и за рубежом.

Опубликовал более 200 работ научного и учебно-методического характера, в т.ч. более 10 различных учебников и учебных пособий, а также 2 личные и 5 коллективных монографий (в соавторстве). Два учебных пособия опубликовано в соавторстве в г. Анкаре (Турция) на турецком языке: «Birlesmis milletler ve insan haklari» («ООН и права человека». – Анкара, 2001. – 128 с.), «Dis ekonomik calismalarin hukuksal duzenlemesi» («Правовое регулирование внешнеэкономической деятельности». – Анкара, 2001. – 180 с.). Имеет более 20 научных статей, опубликованных в зарубежных странах (Бельгия, Великобритания, Германия, Индия, Канада, Китай, Россия и др.).

Сферу научных интересов профессора С.Ж. Айдарбаева составляет международное экономическое право, международная и внутригосударственная защита прав человека, право интеграции.

До 2006 года являлся председателем учебно-методической секции по специальности «Международное право» Учебно-методического объединения Республики Казахстан. Был членом авторского коллектива по разработке государственных стандартов образования Республики Казахстан по специальности «Международное право» для бакалавриата и магистратуры (1996 г., 2002 г., 2004 г., 2006 г.), а также экспериментальных программ (2008-2015 гг.). Разработал единолично и в соавторстве более 10 различных типовых программ, в том числе 6 типовых программ различных дисциплин по специальности «Международное право» и 4 типовые программы магистратуры по специальности «Международное право», являющихся обязательным стандартом во всех вузах Казахстана при проведении учебных занятий по данным предметам, в т.ч. по таким дисциплинам, как «Международ-

ное право», «Основы теории международного публичного права», «Европейское право», «Право СНГ», «Международное таможенное право» и др.

За период своей работы осуществлял научно-исследовательскую работу в составе разных творческих групп под эгидой: Института государства и права МОН РК, Института законодательства при Министерстве юстиции РК, Института экономических исследований при Министерстве экономики и бюджетного планирования РК, Казахской Ассоциации международного права, связанных с различными исследованиями. Например, исследование правовых проблем привлечения иностранных инвестиций в Казахстан; реформирование государственной службы Республики Казахстан; подготовка аналитического доклада об экономических и юридических последствиях вступления Казахстана в ВТО (Всемирную Торговую Организацию) с разработкой рекомендаций для Правительства РК; изучение правовых проблем участия Казахстана в разработке ресурсов акватория Каспийского моря; разработка международно-правовых основ сотрудничества Республики Казахстан в сфере исследования и использования космического пространства и др. В 2012-2013 годах работал в составе международной творческой группы по теме «Право трансграничной торговли в Центральной Азии и на Кавказе на примере Азербайджана, Казахстана и России» (Кильский университет имени Кристиана Альбрехта (Германия), Академия государственного управления при Президенте Азербайджанской Республики (Азербайджан), Уральская государственная юридическая академия (Россия), КазНУ имени аль-Фараби (Казахстан).

В 2005 году Сагынғали Жоламанович выступил одним из инициаторов учреждения Казахской Ассоциации международного права, одной из целей которой является содействие развитию международного права путем объединения научного и интеллектуального потенциала науки и практики, с тем чтобы способствовать обмену опытом для обеспечения прогрессивного развития отечественной школы международного права. Является вице-президентом данной ассоциации и членом Российской Ассоциации международного права.

В 2000-2005 годах был главным редактором «Казахстанского журнала международного права». Является научным редактором журнала «Вестник Казахского национального универ-

ситета имени аль-Фараби» (Серия «Международные отношения и международное право»), членом редакционной коллегии научного журнала «Вестник Владимирского государственного университета имени А.Г. и Н.Г. Столетовых». С 2008 года по настоящее время осуществляет деятельность главного редактора «Казахстанского ежегодника международного права», а также с 2015 года совмещает работу главного редактора «Вестника Казахской Ассоциации международного права».

2011-2013 годы являлся членом Диссертационного совета по защите диссертаций Ph.D. по юридическим наукам при Евразийском национальном университете имени Л.Н. Гумилева. С 2014 года по настоящее время – член и Ученый секретарь Диссертационного совета при Казахском национальном университете имени аль-Фараби по защите диссертаций Ph.D. по специальностям «Юриспруденция» и «Международное право».

В апреле 2012 года С.Ж. Айдарбаеву было присвоено звание почетного профессора Синьцзянского педагогического университета (г. Урумчи, КНР).

В сентябре 2013 года решением Ученого совета Всероссийской Академии внешней торговли (ВАВТ) при Министерстве торговли и экономического развития РФ присвоено звание почетного профессора ВАВТ, а в 2016 году награжден медалью «Укук» Кыргызской государственной юридической академии при Правительстве Кыргызской Республики.

Профессор С.Ж. Айдарбаев как замечательный педагог, наставник пользуется большим уважением среди студенчества, профессорско-преподавательского состава и научного юридического сообщества не только КазНУ имени аль-Фараби, но и других высших учебных заведений Казахстана.

Сагынғали Жоламанович – признанный ведущий юрист-международник нашего времени. В день его 50-летия хотелось бы пожелать юбиляру крепкого здоровья, долгих лет жизни, семейного счастья и творческих успехов на радость семье, соратникам, ученикам и последователям.

*Главный консультант
Отдела правовой экспертизы
Аппарата Сената Парламента
Республики Казахстан, Ph.D. Е.Б. Ахметов*

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ БІЛГІР МАМАНЫ САҒЫНҒАЛИ ЖОЛАМАНҰЛЫ АЙДАРБАЕВ 50 ЖАСТА

Бүгінгі күні Қазақстанның халықаралық құқық ғылымында өзіндік орны бар, көрнекті ғалым, ұстаз, білікті басшы Айдарбаев Сағынғали Жоламанұлы 50 жасқа толып отыр. Ғалымның мерейтойы қарсаңында Қазақ ұлттық университетінің Халықаралық қатынастар факультеті ұжымы ғалымды айтулы мерекесімен құттықтап, ғалым жайлы азғана ақпаратты жариялауды мақұл көріп отыр.

Айдарбаев Сағынғали Жоламанұлы 22 қыркүйек 1968 жылы қазіргі Атырау облысының, Доссор ауылында қызметкер отбасында дүниеге келді. 1985 жылы Маңғыстау облысы, Жаңаөзен қаласындағы №7 орта мектепті бітіріп Алматы қаласына келді. Алматыда 1985-86 жылдары «Алма-атаотделстрой» құрылыс мекемесінде ағаш жонушы қызметін атқарды. 1986 жылдың қыркүйек айында С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің заң факультетінің кешкі бөлімінің бірінші курсына қабылданды. Сол жылы қазан айында әскер қатарына шақырылып, екі жыл кеңес әскерінде әскери міндетін өтеді. Әскерден оралған соң 1988 жылы оқуын жалғастырып, 1993 жылы С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің заң факультетін аяқтады. Оқуын аяқтаған соң қабылеті мен ғылыми потенциалы ескеріліп сол университеттің заң факультетінің халықаралық құқық кафедрасына жұмысқа қалдырылады. Осы кафедрада ассистент, аға оқытушы, доцент, кафедра меңгерушісі, профессор қызметін атқарды. 24 қыркүйек 1999 жылы «Қазақстандағы ұлттық азшылықтардың мәртебесінің халықаралық-құқықтық және мемлекетшілік аспектілері» тақырыбында 12.00.10 – Халықаралық құқық мамандығы бойынша кандидаттық диссертациясын қорғады. 2002 жылы доцент атағын иеленді. 2010 жылдың қараша айында «Әлемдік жаһандану жағдайындағы посткеңестік кеңістіктегі интеграциялық үрдістер: халықаралық-құқықтық аспектілер» тақырыбында 12.00.10 – Халықаралық құқық

мамандығы бойынша докторлық диссертациясын қорғады.

С.Ж. Айдарбаев ұстаз ретінде көптеген шәкірттерінің халықаралық құқық мамандығы бойынша ғылыми ізденістеріне мұрындық болып, олардың ғылым жолына түсуіне ықпал етіп жүр. Осы уақытқа дейін оның жетекшілігімен 4 ғылым кандидаты, 4 PhD докторы, 30 магистр ғылыми жұмыстарын халықаралық құқық мамандығы бойынша қорғап шықты. Қазіргі кезде ол 2 PhD докторанты мен 5 магистрантқа ғылыми жетекшілік жасауда.

Ғалым-ұстаз ретінде Сағынғали Жоламанұлы көптеген жетістіктерге қол жеткізді, атқарған еңбегі еленіп 2000 жылы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ гуманитарлық ғылымдар бойынша үздік жас ғалымы болып танылды. 2001-2002 жылдары ҚР Білім және ғылым министрлігінің жас талантты ғалымдарға арналған мемлекеттік ғылыми стипендиясын иеленді. 2005 және 2015 жылдары ҚР Білім және ғылым министрлігінің «ЖОО үздік ұстазы» конкурсын жеңіп алды. 2006 жылы «Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ үздік ғылыми баяндама» конкурсында жеңімпаз атанды.

Лектор ретінде Сағынғали Жоламанұлы көптеген қазақстандық жоғары оқу орындарында дәрістер оқыды, сонымен қатар, бірқатар шет елдік университеттер де оны өздеріне дәріс оқуға шақырды. Мысалы, YEPА (2001 ж., Анкара, Түркия), Харбин технологиялық институты (2006 ж., Харбин, ҚХР), Шыңжаң педагогикалық институты (2012 ж., Үрімжі, ҚХР).

2012 жылдың сәуір айында Сағынғали Жоламанұлына Шыңжаң педагогикалық институтының (Үрімжі, ҚХР) құрметті профессоры атағы берілді.

2013 жылдың қыркүйек айында Ресей Федерациясының сауда және экономикалық даму Министрлігіне қарасты Бүкілресейлік сыртқы сауда Академиясының (Ресей Федерациясы) Ғылыми Кеңесінің шешімімен Сағынғали

Жоламанұлына осы оқу орнының құрметті профессоры атағы берілді.

2016 жылы Қырғыз Республикасының Үкіметіне қарасты Қырғыз мемлекеттік заң академиясы Сағынғали Жоламанұлын «Укук» медалімен марапаттады.

С.Ж. Айдарбаев өз білімін үздіксіз толықтырып, шет елдік тәжірибені де назардан тыс қалдырмайды, әртүрлі тағылымдамалардан өтуді жалғастырып келеді. Ол 1999 жылы (қазан-қараша) Орталық Еуропа университетінде (Будапешт, Мажарстан), 2010 жылы (ақпан) М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінде (Мәскеу, РФ), 2013 жылы (наурыз) Гавр университетінде (Франция) тағылымдамадан өтті. Сонымен қатар, жүзден аса әртүрлі қалаларда өткен ғылыми конференцияларға, семинарлар мен дөңгелек үстелдерге қатысып, баяндама жасады (Алматы, Астана, Анкара, Бішкек, Мәскеу, Тәшкент, Үрімжі және т.б.).

Осы уақытқа дейін Сағынғали Жоламанұлы 200-ден аса ғылыми, оқу-әдістемелік еңбектер, 10 оқулық пен оқу құралын, 2 жеке және 5 ұжымдық монография жариялады. Ғалымның екі оқу құралы түрік тілінде жарық көрді: «Birlesmis milletler ve insan haklari» («БҰҰ және адам құқықтары». – Анкара, 2001. – 128 б.), «Dis ekonomik calismaların hukuksal duzenlemesi» («Сыртқы экономикалық қызметті құқықтық реттеу». – Анкара, 2001. – 180 б.).

Өз кезегінде Қазақ ұлттық университетінің Халықаралық қатынастар факультетінің ұжымы Сағынғали Жоламанұлына шығармашылық табыс, жемісті еңбек және сарқылмас қуат тілейді. Білікті басшы ретінде Халықаралық қатынастар факультетінің алға жылжып, табысты болуына үлес қосып, ұжым арасында сый мен құрметке бөленуіне тілектестік білдіреді.

*Факультет ұжымы атынан з.ғ.к., доцент
Ж.Т. Сайрамбаева*

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім	Раздел 1
Халықаралық қатынастар және дипломатияның өзекті мәселелері	Актуальные вопросы международных отношений и дипломатии
<i>Ауылдиз Е., Аліпбайев А., Бузһеуева В.</i> The main aspects of the reasons and a consequence of political crises in some socialist countries in 50 years of the XX century	4
<i>Баизақова К., Кукеуева Ф., Пелипейко Х., Ордabayева А.</i> The reasons of Central Asian youth involvement in terrorist and extremist organizations	10
<i>Чжан Пэн</i> Проблемы и перспективы развития Шанхайской Организации Сотрудничества: китайский взгляд.....	18
<i>Губайдуллина М.Ш.</i> Дипломатическая активность на территории Казахстана в годы войны (1941–1943): к вопросу о полномочиях польских представительств	27
<i>Стамбулов С.Б., Горовой В.В., Акмадиева Г.П.</i> БҰҰ және Қазақстан: ынтымақтастық тарихы жөніндегі дипломатиялық құжаттардың дерек ретіндегі рөлі	38
2-бөлім	Раздел 2
Халықаралық және мемлекетішілік құқық мәселелері	Вопросы международного и внутригосударственного права
<i>Өміржанов Е., Арын А., Маулен А.</i> Әлеуметтік маңызды аурулардың алдын алудың теориялық және құқықтық аспектілері	48
<i>Сайрамбаева Ж.Т., Отарбайева А.Б., Арын А.А.</i> Legal issues of struggle against tuberculosis in Kazakhstan	61
3-бөлім	Раздел 3
Әлемдік экономика және Қазақстан экономикасы мәселелері	Вопросы мировой экономики и экономики Казахстана
<i>Елемесов Р.Е., Тілеуберген А.Т., Балаубайева В.</i> Prerequisites for the integration of Central Asian countries	72
<i>Мырзахметова А.М.</i> Анализ транспортной отрасли Казахстана в современных условиях	79
<i>Чемирбаева М.Б.</i> Диверсификация пищевой промышленности Казахстана в условиях глобализации.....	88
Мерейтойлар – Юбилейные даты	
<i>Байзақова К.И., Губайдуллина М.Ш., Макашева К.Н.</i> Человек, опережавший свое время: к 90-летию профессора Жараса Умаровича Ибрашева	104
<i>Ахметов Е.Б.</i> Первый среди равных (50 лет д.ю.н., профессору С.Ж. Айдарбаеву)	108
<i>Сайрамбаева Ж.Т.</i> Халықаралық құқықтың білгір маманы Сағынғали Жоламанұлы Айдарбаев 50 жаста.....	111

CONTENTS

Section 1 Actual issues of international relations and diplomacy

<i>Ayyildiz E., Alipbayev A., Byuzheyeva B.</i> The main aspects of the reasons and a consequence of political crises in some socialist countries in 50 years of the XX century	4
<i>Baizakova K., Kukeyeva F., Pelipeiko X., Ordabayeva A.</i> The reasons of Central Asian youth involvement in terrorist and extremist organizations	10
<i>Zhang Peng</i> Issues and prospects of the Shanghai cooperation organization development: chinese view	18
<i>Gubaidullina M.Sh.</i> Diplomatic activity in the territory of Kazakhstan during the war years (1941-1943): to the question of the powers of the Polish mission	27
<i>Stambulov S., Gorovoy V., Akmadiyeva G.P.</i> The UN and Kazakhstan: the diplomatic documents as a source on history of cooperation	38

Section 2 Issues of international and domestic law

<i>Omirezhanov Ye., Aryn A., Maulen A.</i> Theoretical and legal aspects of the prevention of socially significant diseases	48
<i>Sayrambayeva Zh.T., Otarbayeva A.B., Aryn A.A.</i> Legal issues of struggle against tuberculosis in Kazakhstan	61

Section 3 Issues of world economy and economy of Kazakhstan

<i>Elemesov R.E., Tileubergen A.T., Balaubayeva B.</i> Prerequisites for the integration of Central Asian countries	72
<i>Myrzakhetova A.M.</i> Analysis of Kazakhstan's transport industry in modern conditions	79
<i>Chemirbayeva M.B.</i> Diversification of the food industry of Kazakhstan in the conditions of globalization	88

Anniversary dates

<i>Байзакова К.И., Губайдуллина М.Ш., Макашева К.Н.</i> Человек, опережавший свое время: к 90-летию профессора Жараса Умаровича Ибрашева	104
<i>Ахметов Е.Б.</i> Первый среди равных (50 лет д.ю.н., профессору С.Ж. Айдарбаеву)	108
<i>Сайрамбаева Ж.Т.</i> Халықаралық құқықтың білгір маманы Сағынғали Жоламанұлы Айдарбаев 50 жаста	111